

Děti modrého boha

Tradice a současnost hnutí Haré Kršna

Miloš Mrázek

DINGIR

Poděkování

Děkuji všem, kteří mi pomohli vytvořit tento text. Zvláště Martinu Fárkovi, Tomáši Kobesovi a Antonínu Valerovi za přiblížení světa Kršnových dětí a Evě Fišerové a Zdeňkovi Vojtíškovi za jazykovou úpravu.

Miloš Mrázek

© 2000 Miloš Mrázek
Cover photo © Günter Bartoš

ISBN 80-902528-1-8

Úvod

Už jsme si asi zvykli na to, že si u nás můžeme vybírat z bohaté nabídky nejrůznějších spiritualit. Přicházejí k nám učitelé jógy, zenu, tantry, šamanismu, magie atd. a nacházejí zde nadšené příznivce, jakož i zaryté odpůrce. Ani pro odborníka není jednoduché vyznat se v množství náboženských hnutí a spolků, které zde působí; zařadit je, odlišit jeden od druhého a porozumět jím. Často se lidé nechají oslovit jen tím, co vypadá exoticky či tajemně, jiným toto naopak stačí k odsouzení. Pro „manažery“ těchto (v našem kulturním prostředí) netradičních skupin není zase vůbec jednoduché právě tu svou skupinu zviditelnit a ukázat její specifickost a přednosti.

Kdybychom měli říci, které skupině se toto prosazení na veřejnosti podařilo nejvíce, jistě bychom se většinou shodli na hnutí Haré Kršna. Požádáme-li někoho, aby si vzpomněl alespoň na jednu orientální skupinu, nejspíš to bude právě toto hnutí. A naopak: zeptáme-li se zcela nezainteresovaných lidí, co jim říká Haré Kršna, jistě většinou nějakou odpověď dostaneme: hinduisté, blázni, sektáři, pekelníci, milí mladí lidé, dobrí kuchaři atd. Kršnovcům se zkrátka podařilo vstoupit do obecného povědomí českého lidu.

I oni získali mnohé příznivce a sympatizanty, ale také odpůrce a nepřátele. Jedni oceňují jejich působení jako užitečnou alternativu - ať už konzumní společnosti nebo křesťanství, jiní je naopak právě kvůli tomu odsuzují. Dlouhou dobu se o hnutí Haré Kršna hovořilo především v souvislosti s nebezpečím „zhoubných sekt“ a bylo řazeno do společnosti scientologů, satanistů nebo stoupenců reverenda Moona. V určitém smyslu je takovýto přístup oprávněný - vždy je třeba upozorňovat na možná nebezpečí neznámých či nových náboženských skupin, protože mnoho zdánlivě nevinných hnutí a organizací již způsobilo těžké tragédie. Není ovšem možné zůstat pouze u obecných varování. Chceme-li na netradiční a podezřelé náboženské skupiny smysluplně reagovat, musíme se je snažit především pochopit; porozumět tomu, proč tu jsou a co nabízejí.

V této publikaci jde právě o toto porozumění. Přesněji řečeno, chce pomoci porozumět kršnovskému náboženství všem, kteří s ním nějakým způsobem přišli do styku nebo se o něj jen z jakýchkoli důvodů zajímají.

Nabízí rodičům a přátelům členů nebo sympatizujících, pedagogům, duchovním nebo prostě jen zájemcům o současnou religiozitu zodpovězení otázek, které člověka napadají nejdříve, když se s vyznavači tohoto náboženství setká: Kdo je to ten Kršna? Proč pořád zpívají? Proč se tak divně oblékají? Proč nejedí maso? Na tyto a další otázky kniha odpovídá tak, že čtenáře seznámí s dějinným vývojem a

kulturním pozadím Kršnova náboženství. Nejde zde tedy ani tak o hodnocení a uvažování o užitečnosti či nebezpečnosti tohoto východního náboženství v našem prostředí, ale spíše jen o snahu pro takováto hodnocení ze strany psychologů, sociologů nebo teologů poskytnout základní informace - proč a jak hnutí Haré Kršna vzniklo, co nabízí svým členům, jak vystupují na veřejnosti, jaké má vnitřní problémy apod.

Reliéf Višnua s jeho avatáry (jižní Indie, 9. st.)

1 Kdo je Kršna?

*Jsi jako zrcadlo do mých rukou,
jako květiny k mým vlasům,
jako na mé oči antimon, tambul,
jenž přikládám k svým ústům,
pižmo k mému dechu,
náhrodelník na mou hrudě,
jako extáze k mému tělu,
jako srdce k mému domu.*

...
*Ale pověz, Madhavo milovaný, kdo jsi?
Kdo ve skutečnosti jsi?*

Vidjápati¹

Naši „cestu za poznáním“ hnutí Haré Kršna můžeme začít tím, že si spolu s básníkem z 15. století položíme otázku: „Kdo je Kršna?“ V Indii mnohde vídáme jeho vyobrazení, jak jako dítě popohání na pastvu stádo krav nebo jak se jako krásný mladík objímá s půvabnou Rádhou; čteme o něm rozverné říkanký i hlubokomyšlná pojednání. Jeho jméno nosily slavné osobnosti. Kdo to tedy je ten tajemný hráč na flétnu, jenž je v Indii po mnohá a mnohá generace uctíván jako zjevení nejvyšší božské skutečnosti? Při hledání odpovědi na tuto otázku se můžeme vydat různými směry. Můžeme se obrátit na historiky či religionisty, můžeme se zeptat přímo jeho uctíváčů, co pro ně Madhava-Kršna znamená. Obojí zde dostane svůj prostor. Ale nejvhodnější bude, když nejdříve necháme promluvit svaté knihy Indie.

Kršna v indické náboženské literatuře

Hinduismus - indické národní náboženství - přispěl do pokladnice světové literatury skutečně nemalým dílem. Jeho duchovní texty, vzniklé v časovém rozmezí delším než jedno tisíciletí, tvoří vlastně celou knihovnu obsahující nejrůznější literární útvary. Se jménem Kršna, což doslova znamená „černý“ nebo „tmavý“, se můžeme setkat už v nejstarší vrstvě indické literatury - v tzv. **védách** (ty byly sepsány snad kolem přelomu 2. a 1. tisíciletí př. Kr.). Ve sbírce nazvané Rgvéda si můžeme přečíst o tom, jak bůh deště a král bohů Indra říká bohu bouře Mathurovi: „*Jdi a bojuj proti Kršnovi, který se hbitě přesouvá na břeh Amsúmati!*“² V další z véd, v Atharvavédě, se můžeme setkat s postavou jménem Kršna jako s „ničitelem Kéši“. To nám připomíná vyprávění pozdější literatury. V puránách se například skutečně setkáváme s tím, jak spolu Kršna a Indra zápasí. Badatelé, kteří

se indickou literaturou zabývají, se však většinou domnívají, že se jedná spíše o shodu jmen, nebo (v případě zmínky v Atharvavédě) o pozdější vlivy rodícího se Kršnova kultu.³

Proto se obvykle za nejstarší zprávu o Kršnovi známém z Mahábháraty a pozdějších děl považuje ta, kterou nalezneme až v další historické vrstvě hinduistické literatury - v **upanišadách**, konkrétně v Čandogja-upanišadě, jež se datuje přibližně do 9. století př. Kr.: „*Zřec Sándilja pravil: Ve chvíli smrti by měl znalec Brahman meditovat o těchto pravdách: Tys nepomíjející, tys neměnná skutečnost, tys zdroj života! Když se někdo napije tohoto nejvyššího poznání, poznání Brahman, nikdy neokusí žízně« - sdělil Ghora Angirás Krišnovi⁴, synu Dévakí⁵.* Ani zde však Kršna nevystupuje jako božská bytost. Je tu v roli žáka, kterému je sdělována duchovní nauka. Mezi badateli existuje více názorů, jaký má tento žák Kršna vztah ke Kršnovi pozdějších textů.⁶

Chceme-li se s Kršnou setkat více, musíme sáhnout po nejmladších textech posvátné hinduistické literatury - **eposech a puránách**. Rozsáhlý epos Mahábhárata, především její část Bhagavadgíta - nejpopulárnější hinduistický text vůbec - a její doplněk Harivanša jsou základními posvátnými spisy všech Kršnových titulů. Dále jsou ve veliké úctě **purány**, což doslova znamená „starobylosti“. Tyto texty barvitě vyprávějí o tom, co se stalo „před dávnými věky“, a tak samozřejmě nemohly opomenout Kršnův pobyt na zemi. Setkáme se s ním ve Višnupuráně, Brahmapuráně, Padmapuráně, Bhágavatapuráně, Brahmavaivartapuráně a v Agnipuráně.

Kršna v Mahábháratě

Mahábhárata je slavný indický epos a vlastně nejdelší veršovaný epos na světě vůbec. Vznikal snad mezi 5. až 3. stoletím př. Kr. a v dalších staletích byl ještě rozpracováván. Zde Kršna, syn Dévakí a Vasudéva, vystupuje jako příbuzný dvou znepřátelených rodů - Pánduovců a Kuruovců. Je líčen jako mocný princ, veselý společník, udatný bojovník a šikovný diplomat. Zúčastní se po boku svého švagra Arđuny bitvy na kuruvském bitevním poli (o tom vypráví právě Bhagavadgíta), kde vystoupí s autoritou božské bytosti. Po vítězství Pánduovců žije dál jako princ. Podle podání Mahábháraty umírá Kršna nešťastnou náhodou, když si jej jeden lovec splete s jelenem.

Kršna v Bhágavatapuráně

V puránách je Kršnův život líčen mnohem podrobněji. Bhágavatapurána (byla sepsána nejspíše kolem 10. století po Kr.) líčí Kršnův život takto: Půl století před událostí, o níž vypráví Bhagavadgíta (podle pravověrných hinduistů to bylo v roce 3102 př. Kr.), se v Mathuře narodil démon (*asura*) Kansa, který se stal králem. Když pořádal svatbu svých příbuzných - Dévakí a Vasudéva - vyšel hlas

z nebe, který mu oznámil, že ho jejich osmé dítě usmrť. Vasudéva mu proto musel slíbit, že mu vydá každé z dětí hned po narození. Šest jich Kansa skutečně usmrtil. Ale když Dévakí počala sedmé dítě, přenesl je Višnu do lúna Róhiní, která žila v domě pastýře Nandy a jeho ženy Jašódy. Tak přišel na svět Kršnův bratr Balaráma.

Když se Dévakí narodilo ve vězení, kam ji dal Kansa zavřít, osmé dítě, byl to samotný bůh Višnu - Kršna (jméno dostal podle barvy své pleti). Vasudéva v tu chvíli spatřil nejvyššího Boha v podobě čtyřrukého Nárájany, který mu poručil, aby dítě odnesl do Gókuly, opět do Nandova domu. Dveře věznice se samy otevřely, a tak rodiče mohli zachránit své novorozené - vtěleného Boha. Vasudéva podle rady Nejvyššího Pána vyměnil své dítě, které mělo barvu tmavomodrého mraku, za dceru Nandy a Jašódy. Jašóda pak zapomněla, že neporodila syna. Nandovu dceru odnesl Vasudéva zpět do Kansova vězení k Dévakí. Démonský král jim dítě ihned vzal a praštíl s ním o zed. Tu dítě najednou vzletlo a zjevilo se krutému vládci jako bohyně Mája. Ta Kansovi oznámila, že ono dítě žije teď jinde. Kansa proto vydal rozkaz zabít v okolí všechny chlapce do dvou let.

Dále vyprávění pokračuje vykreslováním života malého Kršny v Gókule, kde vítězně zápasí s démony, kteří přišli plnit Kansův rozkaz, a i jinak udivuje své okolí, když vyjevuje své božské síly. Z Gókuly se Kršnův dům přestěhoval do Vrndávanu. Zde chodil spolu s ostatními pasáčky a pasačkami pást telata a později i krávy. I zde bojuje proti lstivým démonům. Jeden například způsobil požár lesa, ale malý Kršna všechny své druhy zachránil.

Ve Vrndávanu vystupuje Kršna jako bořitel zritualizované bráhmanské tradice. Zesměšňoval jak mnohé *bráhma*, tak i předměty jejich uctívání. Nejvýrazněji se jako revolucionář projevil, když vystoupil proti tradičnímu uctívání Indry - boha deště. Nesouhlasil s tím, aby pastýři přinášeli oběti tomuto bohu, který jim byl tak vzdálený, a ne kravám a horám, jež jsou pro ně významnější. Přemluvil pastýře, aby obětiny určené pro Indru byly podávány kravám a nejbližší hoře - Góvardhaně. Pak Kršna vtipně sám sebe prohlásil za horu a obětiny snědl. To Indru nemohlo nechat klidným.

Rozhněvaný opomenutý bůh spustil prudký déšť, který rychle zaplavoval tuto část povodí Jamuny. Zoufalí pastýři hledali útočiště u Kršny, který zvedl Góvardhanu a držel ji na malíčku levé ruky tak, že se pod horu mohli všichni schovat a přečkat krutý déšť. Vyprávění této záračné události končí tím, že užasly Indra zastavuje svůj hněv a vzdává Kršnovi úctu.

Důležitou stránkou Kršnova života ve Vrndávanu jsou jeho hry s pastýrkami krav - *gópíemi*. Všechny se do něho zamílovaly a toužily po něm. On je lákal svou tajemnou hrou na flétnu, aby s ním laškovaly a tančily. Při těchto zábavách (*rásalíla*) se každé *gópii* zdálo, že Kršna tancuje pouze s ní. Jedně však věnuje zvláštní pozornost.

Ke zvratu v Kršnově životě dochází, když se se svým bratrem Balarámovou a jinými pastýři vydá do Mathury, aby ukončili barbarskou vládu Kansy. Kršna démona zabíjí a stává se princem. Z rebelantského pastýře se stává všech konvencí dbalý panovník. Za manželku si bere Rukminí a později ještě dalších sedm princezen, přičemž se opět dokáže těšit se všemi tak, že má každá z žen pocit, že je jen s ní.

Když Kršna uznal, že splnil vše, co měl, rozhodl se opustit tělo. Po bratrovražedném boji svého rodu usedl smutně pod posvátný pípal. Seděl tam ve čtyřruké podobě (tedy jako božská bytost) v lotosové pozici. Na hlavě měl věnec z lesních plodů. Lovec Džara si spletl jeho nohu s hlavou gazely a prostřelil ji šípem. Když Džara spatřil, koho postřelil, zalekl se a prosil o odpusťení. Než opustil Kršna hmotný svět, udělil lovci odpusťení a slíbil mu obydlí blažených. Tak se končí příběh „modrého avatára“ v Bhágavatapuráně.⁷

Na tomto vyprávění vidíme, jakým způsobem a jakým směrem se pověst o Kršnovi ubírala a jak se prvotní krátké zprávy rozvinuly v rozmanité příběhy.

Kršna v literatuře nehinduistických náboženství

Je zajímavé, že se s Kršnovým jménem setkáme i v literatuře dalších indických náboženství. V buddhistické **Lalítavistaře** je zmíněn mezi množstvím bohů jako vůdce černých démonů, přičemž Mára - úhlavní Buddhův nepřítel - je jeho spojencem. I džinističtí mniši přijali Kršnu do své mytologie (**Uttaradhdžajána**). Možná, že přijali jeho kult za svůj, aby - jak píše významný český indolog mezi-válečného období Vincenc Lesný⁸ - získali lid na svoji stranu. Obojí nám může připomínat to, co učinili hinduisté, když přijali Buddhu jako *avatára* Višnua.⁹

Teorie o postavě Kršny

Odborníci na indickou literaturu to s postavou Kršny nemají vůbec jednoduché. Není totiž možné jasně říci, jak probíhal vývoj vyprávění o Kršnovi. Nemohou se shodnout ani v tom, zda na počátku byla pověst o Kršnovi-bojovníku či mudrci, který byl později zbožštěn, a nebo zda se vše odvíjí od prvotní představy o Kršnovi jakožto bohu. Převažuje názor, kdy se Mahábhárata chápe jako vyprávění o hrdinovi Kršnovi a zmínky o jeho božském charakteru jsou pojímány jako pozdější vsuvky. Kromě rozhovoru mezi ním a Ardžunou na kuruovském bitevním poli (Kurukšétra) poukazuje na jeho božství jen vyprávění o záchráně princezny Draupadí před zneuctěním od Pánduovců tím, že způsobil, aby nemohl ubývat její šat.¹⁰ Menší část znalců hinduistického písemnictví se však domnívá, že na žádném místě Mahábháraty nevystupuje Kršna jinak než jako bůh (či jediný Bůh).¹¹ Jeden z těchto badatelů - Alan Barth - tvrdí, že nejen v doplňkových částech, ale v celé existující

redakci patří Mahábhárata do doby, kdy se plně vytváří teorie *avatáru* a hrdinové eposů jsou již chápáni jako praví lidé a praví bozi.¹²

Avatárové - Bůh přichází na zem

Učení o *avatárech* je jeden ze základních pilířů višnuistické, resp. obecně hinduistické, věrouky. Nalezneme ho již v upanišádách 500 let př. Kr. Obsahem této výry je představa o tom, že v určitých dobách přichází světu na pomoc bůh (resp. Bůh) v podobě člověka nebo jiného stvoření. Hovoří se o inkarnacích božích nebo o božích pozemských manifestacích. Hinduistická tradice zná 10 klasických avatáru Višnua: Matsja (Ryba), Kúrma (želva), Váraha (Kanec), Narasimha (Člověk-Lev), Vámana (Trpaslík), Parašuráma (Ráma se sekýrou), Ráma, Kršna, Buddha a očekávaný Kalkí. Bhágavatapurána přidává ještě dalších dvanáct, přičemž Kršna je dvacátý v pořadí.¹³ Vyznat se v těchto pozemských projevech božích ovšem není nikterak jednoduché. Hinduisté je totiž třídí podle různých měřítek. Rozlišují například *avatáry* poloviční (*amšávatáras*) a úplné (*púrnávatáras*). Podle Bhágavatapurány je jediným *púrnávatárem* Kršna, který je zde popisován jako nejvyšší božská osoba (*Bhagaván*), narozdíl od ostatních pozemských manifestací, které „jsou buď úplné části nebo části úplných částí Pána“ (Bh. I,3,28).

Višnu a Kršna - jeden Bůh

Hinduismus je typický tím, že dokázal spojovat a sjednocovat jednotlivé bohy a jejich kulty. Zvlášť nápadné je to právě u kultu boha Višnua. Ten je příznačným příkladem toho, jak docházelo k propojování lidových představ a náboženského systému *bráhmanů*, kteří si začleňováním různých bohů do svého panteonu „získávali na svou stranu i jejich uctíváče a obdivovatele a názorově je asimilovali“.¹⁴ Není vůbec jednoduché se v tomto procesu vyznat. Sám Višnu se dostal na vrchol indického Olympu jako původní lidový bůh.¹⁵

Učení o *avatárech* pak umožňuje, aby se s Višnuem ztotožňovaly další božské bytosti. Tak je tomu i s Kršnou. Ten je obecně chápán a uctíván jako Višnuův *avatár*, tedy jako jedna z jeho mnohých manifestací. V bengálském višnuismu, zastupovaném na Západě hnútím Haré Kršna, je ovšem Višnu chápán jako manifestace Kršny. Jsou různé názory na to, jak toto slučování probíhalo. Někteří na Kršnu pohlížejí jako na hrdinu, který je postupně zbožšťován; jiní jako na pradávného mýtického boha, jenž sestoupil z nebe do role člověka, vydávaného pak za manifestaci jiné božské postavy. Také je možné vidět ho jako člověka, který je ztotožněn s pradávným lidovým božstvem a později z určitých důvodů i s božstvem bráhmanským. Vedle toho existují ještě další názory, jako například ten, že podkladem eposu Mahábhárata jsou zantropomorfisované, tedy člověku připodobněné, atmosférické síly a že Kršna jako živá bytost na zemi vlastně nikdy nebyl.¹⁶

Kršna, jak v něj věří višnuisté

Jako jsou rozmanité názory na postavu Kršny mezi vědci studujícími hinduistické náboženství, tak je tomu i u samotných hinduistů, kteří jsou rozděleni do množství proudů, škol a sekt. Jedním z hlavních proudů je višnuismus, který nechápe Višnua jako jednoho z bohů, ale jako jediného Boha. Višnuismus má různé podoby a jsou v něm různé pohledy na „modrého *avatára*“. Všichni se ale shodnou v tom, že se v Kršnovi, o němž svědčí svatá písma, zjevuje světu pravý Bůh. K tomuto zjevení došlo před 5 000 lety, na přelomu mezi *dváparajugou* a *kalijugou*.

Nauka o jugách - žijeme v době úpadku

Zde je vhodné udělat malou odbočku k nauce o tzv. *jugách*, protože se jedná o důležitou součást indického pohledu na svět. Tato nauka se opírá o mytologii, jež byla rozpracována při přechodu od bráhmánismu k hinduismu.

Doba trvání světa je podle hinduistických představ rozdělena na čtyři údobí - *krtajugu*, *trétajugu*, *dváparajugu* a poslední, *kalijugu*, které se cyklicky střídají. Každé z těchto údobí je charakteristické určitým duchovním stavem lidstva, přičemž poslední a nejkratší, *kalijuga*, trvá 432 000 let a je věkem nejhlubšího úpadku - dobou bezpráví, nevědomosti a upínání se k hmotným požitkům. Pochopitelně je to právě ta doba, v níž již po pět tisíciletí žijeme a jež nás dělí od pobývání Kršny na zemi. Počátkem tohoto temného období je podle pravověrých hinduistů bitva na Kurukšetře (tedy ta událost, o níž vypráví Bhagavadgíta), jež se udála v roce 3102 př. Kr.

Bůh Bhagavadgíty

Bhagavadgíta (pochází asi ze 2. století př. Kr.)¹⁷ je ta část Mahábháraty, kde Kršna vystupuje jenoznačně jako *Bhagaván* - nejvyšší Pán. Zde je v roli vozataje válečníka Ardžuny, který vede pánduovské vojsko proti Kuruovcům. Kršna vykládá vojevůdci, jenž se zdráhá dát povel k zahájení boje, svoji věčnou nauku, která upadla v zapomnění (Bg. 4,2) a která měla být znovu vyjevena na počátku nové epochy. Není nutné připomínat si zde hlouběji tento text, českému čtenáři dostatečně přístupný v několika překladech.¹⁸ Stačí zmínit jen ty nejdůležitější body, jež nám pomohou pochopit Kršnovu náboženství.

Bhagavadgíta (nebo zkráceně Gíta) je čtena všemi stoupenci hinduistického náboženství. Jak se však od sebe značně odlišují jeho jednotlivé směry, tak se pochopitelně značně liší i různé výklady tohoto posvátného spisu. Jejich rozdílnost vychází především ze zdůrazňování jiných rovin Gíty. Odborníci totiž rozlišují dvě základní: Podle jedné má nejvyšší skutečnost neosobní charakter (impersonalismus), ve druhé je naopak pojímána osobně (teismus).¹⁹ Podle toho, která rovina je více zdůrazňována, můžeme rozlišit dvě hlavní podoby hinduistického náboženství: Jeden směr pohlíží na nejvyšší skutečnost jako na neosobní (resp.

nadosobní²⁰) sílu. Jeho nejvýznamnějším představitelem je **Šankara**, který žil na přelomu 8. a 9. století po Kr. Višnuismus patří ke směru druhému - teistickému, resp. monoteistickému. Nejvyšší skutečnost je v pohledu jeho stoupenců konkrétní osoba s vlastním vědomím a vlastní vůlí.

V Gítě tedy nalezneme představu jediného osobního Boha. Její význam je však především v tom, že k němu ukazuje cestu. Touto cestou ke spáse (*márga*) už nejsou oběti, jak to vyžadovala tzv. cesta činu (*karmamárga*) nebo poznání (*džnánámárga*). Pro *kalijugu* je to především cesta lásky a oddanosti (*bhakti-márga*). Je to oddanost nejvyššímu Pánu - *bhakti*, která může vysvobodit duši, jež se neustále vrací na zem v různých podobách, zatížena svými dřívějšími činy - *karmou* (viz Bg. 11,53n.).

Kršnovo jednání

Bhagavadgíta nám tedy Kršnu představuje jako zjevení nejvyššího Pána, jakožto „věčné Já, jež sídlí v srdci všech bytostí ... počátek bytostí, jejich střed i konec“ (Bg. 10,20). Višnuisté však všechny zprávy o Kršnovi, které v písmech jsou, chápou jako výpovědi o skutcích pravého Boha. Musíme se divit, když potom čteme o jeho dětských nezbedných skutcích, jeho hrátkách s *gópiemi*, o tom, jak dovolí únos své sestry Subhadry nebo o jiných činech, jež se jeví dosti amorálně. Jak je možné, že se takto choval Bůh, jehož mnozí uctíváci žijí odříkavým způsobem života? Bhágavatapurána tento rozpor vysvětluje tak, že postavení Boha „není poškozené žádným očividně odvážným přestoupením morálky, ... neboť ta jsou jako oheň, který pohlcuje nečisté věci a přitom se sám neznečistí.“ Pro člověka však platí, že „*by neměl napodobovat chování vládnoucích osobnosti ani v myšlenkách. Jestliže obyčejný člověk napodobí takové chování, sám se ... zničí, jako člověk, který není Rudra, by se zničil, kdyby se pokusil napít oceánu jedu*“ (Bh. X, 33, 29 - 30).

Jen s takovýmto vysvětlením by se Kršnovi ctitelé ovšem nemohli spokojit. Příběhy o Kršnových zábavách s pastýrkami si proto vysvětlují alegoricky. *Gópie* představují oddané, kteří zanechávají všeho, aby mohli jít za svým Milencem; chtějí mu sloužit a zcela patřit. Vztah k Rádze, tedy k té pastýřce, které božský tanecník věnoval nevětší pozornost, je potom chápán jako vztah Boha a jemu oddané duše.

V bengálském višnuismu, reprezentovaném na Západě hnútím Haré Kršna, je vztah k Rádze i jiným *gópiím* ústředním tématem. Musí nás překvapit, když vidíme, jak se uctíváci Kršny - svědce vdaných žen - maximálně zříkají sexuálních aktivit. Proto ještě chvíli zůstaňme u této roviny kršnovského náboženství.

Bůh jako milenec

První zmínka o Kršnových tancích je v dramatu Balačáritam (snad 4. století po Kr.). Zde můžeme číst o zábavách Kršny a Balarámy s vesničany (*halisaka*). Později vystoupily do popředí hlavně *gópie*, pasačky krav, se kterými Kršna tančí,

a to tak, že se rozdělí (expanduje) a tančí se všemi najednou (*rásá-líla*). Na tyto tance se postupem času kladl stále větší důraz, takže v Brahmavaivartapuráně (kol. 15. století) je tato Kršnova činnost chápána jako hlavní smysl Kršnova příchodu a zabití Kansy ustupuje více do pozadí. Rádha zde začíná být chápána jako bytost totožná s Kršnou. V páté kapitole této purány jí Brahma říká: „*Ty vycházíš z těla Kršny... a jsi mu v každém ohledu rovná. Nikdo nemůže říci, kdo z vás je Rádha a kdo Kršna.*“²¹

V Bhágavatapuráně je Kršna představován jako svůdce, který se snaží Rádhu získat, ačkoliv je vdaná. Ta se nejdříve zdráhá. Pak se podvolí a do Kršny se zamiluje. Ten však, když dosáhl toho, po čem toužil, si už začne všímat více svého druhého poslání - zabít Kansu - a Rádhu opouští. Ta po něm teskní.

V Bengálsku, kde tato erotická rovina vyprávění o Kršnovi inspirovala višnuistickou zbožnost nejvíce, nalezneme mnohá umělecká zpracování tohoto námětu. Např. v díle **Barua Čandídáse** „Šríkršnakírtan“ čteme tyto verše:

*Silnou paží objal Kršna
tělo Rádhy bez váhání,
její ňadra lotosová
tvrdě stiskl pevnou dlaní.
Srdce Kršny naplnilo
nevýslovné štěstí vřelé,
stopy nehtů zanechával
na rozkvetlého jejího těla.
Tu i Rádha pocítila
první rozkoš z milování,
ke Kršnovi blíž se přimkla,
na stud nevzpomněla ani.*

Jsou rozmanité výklady vyprávění o tomto Kršnově chování. Již byl zmíněn alegorický výklad, podle kterého Rádha představuje duši toužící po čisté oddanosti (*bhakti*) milovanému Bohu. Nejdříve z nevědomosti odmítá Boží milost, a poté, co zakusí, jak chutná Boží láska, touží být jen s ním. Nyní je však už zapotřebí, aby její vůle nastoupila cestu ke spojení (v oddanosti) s ním:

*Nadarmo, Rádho, trápíš se po Kršnovi,
nadarmo ztrácíš své zdraví.
V tomto svém životě Kršnu už nespatriš.
Tak Baru Čandídás praví.*

Těmito slovy končí Čandídásova kniha.²²

Indický filosof S. Radhakrišnan takovýto způsob výkladu obhajuje takto: „Domníváme se, že používání symbolismu lásky je špatné, protože předpokládáme,

že smyslová přitažlivost je v lásce vším, avšak v pravé lásce je málo smyslové přitažlivosti... V pravé lásce si dvě duše důvěřují navzájem více než ostatním, s nimiž se setkaly nebo které předtím znaly.“²³

Hlasatel Kršnova náboženství na Západě Bhaktivédanta Svámi Prabhupáda, zakladatel hnutí Haré Kršna, poznamenává na adresu těch, kteří se na Kršnovy zábavy dívají jen z hlediska lidské sexuality: „Hloupí lidé se naneštěstí okamžitě zajímají o... Kršnovy radovánky. Obyčejní lidé obvykle nerozumí Kršnovu objímání Rádharaní nebo tanci s pastevkyněmi, protože se dívají na tyto zábavy z hlediska lidského chtíče... Některí lidé se kvůli tomu začnou zajímat o Kršnu, protože si myslí, že Kršna dovoluje (nelegitimní) pohlavní styk. Toto není Kršnabhakti..., ale materialistický chtíč.“²⁴ Na jiném místě k tomu Prabhupáda dodává: „Hmotný požitek ztrácejí přitažlivost pro toho, kdo zakusil krásný usměvavý obličej Kršny.“²⁵

Prabhupádův výklad se však liší od výkladu alegorického. Ten by totiž byl v rozporu s doslovním chápáním svatých písem, který je pro jeho teologii tak příznačný. Historicitu události Prabhupáda nikterak nepopíral.²⁶

Kršna purán je tedy milenec. Není to však něco zcela nového. Vztah muže a ženy použitý jako obraz pro vztah náboženský nacházíme i ve starší vrstvě indické literatury - v upanišadách: „*V zajetí své milované zapomíná muž na celý svět, na všechno, co je v něm i mimo něho; stejně ten, kdo objímá átmana*“²⁷, nezná ani to, co je v něm, ani to, co je mimo něho.“²⁸ Ve višnuistické poezii pak stále slyšíme refrén: „*Stávám se nevěstou pro tebe.*“²⁹

Kršna je tedy svými stoupenci chápán jako nejvyšší Pán, počátek a cíl všeho existujícího, je zjevením nejvyšší transcendentní skutečnosti. Je bojovník proti nepravosti a milenec oddaných duší. Jako takový je uctíván víceméně po celé Indii. Je samozřejmé, že během staletého vývoje vznikaly různé podoby višnuistického náboženství. Jim je věnována následující část.

2 Dějiny uctívání Kršny

*Kajícníci, světci, jógíni a džinisté
pídí se po tom, co je vskutku nejisté.
Cožpak nějak pomůže jím v jejich bědách,
co je psáno v bráhmanách nebo ve védách?
Snahu sice mají velmi vytrvalou,
avšak naději na věčnou spásu velmi malou.
K čemu jsou ta jejich rozjímání?
Vždyť to vše nestojí vskutku za mák ani!
Jdou slepou stezkou, plují na špatné lodi,
nebezpečným brodem ke spáse se brodí.
Nandadás praví a jistě dobře to ví:
Spásná cesta vede jenom ke Kršnovi.*

Nandadás.³⁰

Bhágavatské náboženství, višnuismus

Dnešní kršnovské náboženství, jak se s ním setkáváme už i v našem prostředí, je výsledkem dlouhého vývoje, který rozhodně nemůžeme opomenout, budeme-li jej chtít pochopit nebo hodnotit. Proto trochu nahlédněme do historie uctívání „modrého boha“.

První mimoindické zmínky o Kršnově kultu máme od Řeků. Megasténés, řecký vyslanec na dvoře manijského krále Čandrogupta, psal někdy na počátku 3. století př. Kr. o bohu, kterého chápal jako obdobu řeckého Hérakla a kterým byl bezpochyby Vásudéva-Kršna.³¹ Od „Hérakla“, jenž byl uctíván především v nížinách, odlišuje kult jiné božské postavy, která mu připomínala řeckého Dionýsia. Ta byla uctívána především v horách. Toto je obecně přijímáno jako zpráva o uctívání boha Šivy.³²

Významným dokumentem o kultu Vásudéva-Kršny ještě před narozením Krista je sloup řeckého vyslance v Indii Heliodora (2. pol. 2. století př. Kr.). Na sloupu, který nechal tento Řek vztyčit v Bensagaru ve střední Indii, sám sebe uvádí jako vyznavače Vásudévy (Višnu). Toto je také první zpráva o tom, že se stoupencem Višnuova náboženství stal někdo jiný než Ind.³³

Megasténova stejně jako Heliodorova zpráva nás odkazuje na historického předchůdce višnuismu - tzv. **bhágavatský kult**, tedy náboženství, které uctívá *Bhagavána* (*Bhagaváta*) - nejvyššího Pána. Kromě monoteismu bylo toto hnutí

charakteristické zdůrazňováním *bhakti*. Toto již zmíněné sanskrtské slovo znamená doslova sdílení, úzký, důvěrný vztah, a to vztah oboustranný. V náboženském slova smyslu pak označuje specifický vztah Boha k člověku - lásku, jakož i vztah člověka k Bohu - oddanost, důvěru i lásku. Člověk se s důvěrou utíká k Bohu a ten mu uděluje svoji milost (*prasáda, anugraha*), která jediná může člověka vysvobodit z koloběhu životů. Ty jsou určovány dříve vykonanými činy (podle tzv. zákona *karmy*). Bhágavatské náboženství tedy cestu ke spásě vidělo jako cestu oddanosti (*bhaktimárga*). Tím se odlišilo od jiných hinduistických směrů, které šly cestou oběti a rituálních skutků (*karmamárga*) nebo cestou poznání (*džnánamárga*).

Počátky tohoto hnutí jsou nejasné.³⁴ Stejně tak je pro vnějšího pozorovatele velmi obtížné se vyznat v postupném slučování jednotlivých božských bytostí. Tento proces mohl vypadat asi takto: První jméno nejvyššího Pána (popisován jako svrchovaná věčná duše, vnitřní vládce všeho) bylo **Vásudéva**, tedy syn Vasudévy. Vásudéva pak byl ztotožněn s dalším bohem - **Nárájanou**, jenž je dále v Mahábháratě ztotožněn s Višnuem.

Tím ovšem zmatek nekončí. Důležitou částí nauky bhágavatského náboženství v této fázi je totiž učení o tzv. *vjúhách* (formách), což je vlastně předchůdce nauky o *avatárech*. *Vjúhy*, které nejvýznamnější višnuistický myslitel Rámánudža definoval jako „formy, které nejvyšší *brahman* bere na sebe ze soucitu ke svým vyznavačům“³⁵, jsou projevy (expanze) nejvyššího Pána, mající svůj vlastní charakter. Tak z Vásudévy, který je po spojení s Višnuem chápán jako takováto jeho forma, vychází **Samkaršana**, z této *vjúhy* **Pradžumna** a z ní zase **Aniruddha**. Každé takovéto manifestaci se vzdávala zvláštní úcta.

A právě s Vásudévou byl ztotožněn Kršna,³⁶ přičemž se zdá, že je v Mahábháratě na několika místech od Vásudéva-Nárájany oddělen.³⁷ Sarvepali Radhakrišnan proto chápě Mahábháratu jako dokument o postupném zbožšťování, což může být, jak tvrdí tento významný historik indické filosofie, projev pragmatického úmyslu redaktorů. Po spojení Vásudévy s Kršnou jsou jednotlivé manifestace (*vjúhy*) nejvyššího Pána začleněny do vyprávění o Kršnovi a to tak, že Samkaršana je identifikován s jeho bratrem Balarámem (Rámou), Pradžumna byl uctíván jako Kršnův syn a Aniruddha jako jeho vnuk. Vásudéva-Kršna byl tedy uctíván jako nejvyšší Já, jeho příbuzní pak jako jeho emanace (sr. Bh. I,5,37).

Přejděme tuto nepříliš jasnou stránku počátků višnuistického náboženství a pokročme k jeho dalším dějinným fázím. Přechod bhágavatského hnutí k višnuismu spočíval v tom, že do sebe tato tradice na počátku křesťanského letopočtu začlenila prvky nejvýznamnějších indických filosofických škol (*védanta, sámkhája, jóga*) a více se tak přiblížila oficiálnímu proudu hinduistického náboženství.

Jestliže původní oblastí působení bhágavatského hnutí byla oblast kolem Mathury, tak nyní se uctívání Višnua jako jediného boha rozšiřuje na mnohá místa Indie. Zvlášť významné je jeho působení na jihu, kde od počátku poloviny prvního

tisíciletí působí tzv. **alvárové**, tedy „ti, kdo jsou ponořeni do Boží lásky“. Tito zbožní učenci (celkem jich bylo dvanáct) z různých kast skládají písně, ve kterých chválí jednotlivé formy Višnua. Dohromady tyto tamilské texty tvoří sbírku nazvanou Vaišnava-véda.

V tradici *alváru* pokračovali tzv. **áčarjové**. Tito významní náboženští vúdcové začali višnuistickou víru systematicky filosoficky a teologicky reflektovat.

Sampradáji - višnuistické školy

„*Toto nepomíjivé učení jsem vyjevil Vívasvantovi, Vívasvant ji sdělil Manuovi a Manu o něm pověděl Ikšvákurovi. Takto je předával jeden druhému.*“ (Bg. 4.2.)

Tato slova Bhagavadgity nás odkazují na jeden z pilířů višnuistického náboženství, kterým je důraz na tzv. učednickou posloupnost (*parampará*), v níž je nauka žákům předávána duchovním učitelem. *Parampará* je podstatou náboženské tradice jakožto předávání správné víry. Této tradici se říká *sampradája*. Podle pravověrých višnuistů je možné správně vykonávat oddanou službu jen v rámci určité legitimní tradice, přičemž vedle sebe existují čtyři sampradáji, které jsou pojmenovány podle božských bytostí či polobohů, kteří jejich nauky vyjevili světu: *sampradája* Lakšmí neboli Šrí, *sampradája* Brahmova, Sanakova a Rudrova.

První tradici založil nejproslulejší višnuistický myslitel **Rámánudža**, který žil na přelomu 11. a 12. století. Tento *áčarja*, který působil především v jižních oblastech Indie, se radikálně postavil proti impersonalistickému chápání Boha a zdůraznil, že cesta spásy je cesta oddanosti věřících na straně jedné a milosti jediného osobního Boha - Višnua - na straně druhé.

O Rámánudžovi se vypráví příhoda, která určitým způsobem charakterizuje jeho přístup k náboženství. Když byl mladý, přijal prý od svého učitele *mantru*, tedy zvukovou či slovní formuli, která je určena k opakovanému odříkávání. V různých směrech hinduismu je smysl i praxe používání *manter* odlišná. Ta, kterou dostal začínající Rámánudža, měla mít moc osvobodit lidi od karmického zatížení. Jeho učitel mu však řekl, že ji musí držet v tajnosti, aby splnila svůj účel. Mladý žák se velmi zaraďoval, ale místo toho, aby uposlechl rady svého *gurua*, začal *mantru* všude rozhlašovat a veřejně zpíval: „*Óm namó Nárájanája*“. A učil tak i ostatní lidi.

Když se to *guru* dozvěděl, velmi se na svého neposluhného žáka rozzlobil a zavolal si ho k sobě, aby mu vynadal. Rámánudža mu tehdy odpověděl, že si je vědom svého provinění a je připraven nést trest, třeba i jít do pekla. Nicméně nemohl prý jednat jinak, když se dozvěděl, jakou moc *mantra* má. Nechtěl si ji nechat pro sebe a musel vysvobození nabídnout všem lidem. Tehdy se prý jeho učitel před ním sklonil, objal ho a řekl: „Jsi větší než já“.

I zakladatel druhé *sampradáji* **Madhva**, působící ve 13. století především na jihozápadě Indie, zdůrazňoval nezbytnost Višnuovy milosti pro dosažení spásy, přičemž si Bůh ovšem předem určuje ty, které hodlá spasit, jakož i ty, které čeká věčné zatracení, což je druhá možnost vymanění se z koloběhu života. Zvláštností Madhvovy teologie, byť monoteistické, je učení, že ve spásném Božím díle hraje nepostradatelnou úlohu Višnuův syn Váju, védský bůh větru, který je prostředníkem mezi Višnuem a dušemi směřujícími ke spáse. Významnou roli připisuje Madhva též Višnuově choti Lakšmí, personifikaci jeho všepronikající energie, jež se přimlouvá za hříšné lidi.

Rámánuďžovi i Madhvovi stoupenci uctívají Boha v podobě Višnu, Kršnu pak chápou jako nejvýznamnější z jeho pozemských manifestací, které z lásky k lidem přijímal, aby je přiváděl k sobě. V dalších dvou *sampradájích* je nejvyšší skutečnost nazývána právě Kršnovým jménem. **Nimbárka**, zakladatel Sanakovy posloupnosti, vyzdvihl (podobně jako později Čaitanja v Bengálsku) milenecký aspekt Kršnovy postavy a uctíval jej spolu s jeho družkou Rádhou, kterou chápal - podobně jako Madhva Lakšmí - jako personifikaci Boží energie.

Stejně tak i **Vallabha**, nejvýznamnější představitel a obnovitel Rudrovy *sampradáji*, kterou založil ve 14. století Višnusvámi, rozuměl pod jménem Kršna označení nejvyšší skutečnosti, jediného osobního Boha. Narozdíl od Nimbárky je však jeho kult, který je zaplaven atmosférou sladkosti, lásky a radosti,³⁸ inspirován především rozvernými zábavami malého Kršny.

Tyto čtyři tradice tvoří jakési hlavní větve stromu višnuistického náboženství, které se ovšem rozvětvují na mnoho drobnějších větví a větiček. Chceme-li pátrat po kořenech hnutí Haré Kršna, můžeme nyní opustit hlavní proudy a zaměřit se přímo na tradici, kterou toto náboženské společenství reprezentuje - tou je višnuismus bengálský, zvaný též podle západobengálského území Gauda **gau-díjský**.

3 Višnuismus v Bengálsku

Tím, čím je pro stoupence *sampradáji* Šrí áčarja Rámánudža nebo pro stoupence posloupnosti Sanakovy Nimbárka, je pro bengálské višnuisty **Čaitanja**, teolog a náboženský vůdce ze 16. století. K pochopení díla tohoto višnuistického světce a jeho stoupenců nám jistě pomůže, když si uvědomíme, jaká byla náboženská situace v prostředí, ve kterém působil.

Náboženská situace v Čaitanjově Bengálsku

Bengálsko je zemí nábožensky pluralitní. Vedle sebe zde nalezneme několik náboženství - hinduismus, islám, křesťanství, džinismus, buddhismus - a množství místních náboženských sekt. Z tohoto hlediska bylo Bengálsko zajímavou zemí i v době Čaitanji, tedy v 16. století. Všimněme si jen toho, co mělo přímý vliv na utváření gaudijského višnuismu.

Uctívání Kršny bylo ve středověkém Bengálsku obzvlášť silné. A byl to hlavně vztah mezi Kršnou a Rádhou, který ovlivňoval podobu zdejšího náboženského života. Tento aspekt Kršnovy osobnosti je centrálním motivem v hnutí **sahadžíja**, které se v Bengálsku rozvíjí od 8. nebo 9. století v rámci buddhismu, jenž měl na tomto území do 11. století převažující vliv. Základem tohoto hnutí je tantrismus se svým zdůrazňováním polarity mužského a ženského principu. Tantrické směry nalezneme vlastně v každém náboženství, které vychází ze staré indické tradice (ale i mimo něj, třeba v některých proudech islámské mystiky), a tak se na území Bengálska můžeme setkat s mnohými obdobami základní myšlenky, že absolutní realita se projevuje ve dvou aspektech - *pavrtti* (princip aktivity) a *nivrtti* (princip odpočinku, čistého vědomí), a že cílem života je dostat se za tuto dualitní realitu a skrze ni k nejvyšší Jednotě.

Pro sahadžíjovský kult je touto nejvyšší Jednotou *sahadža*. Význam tohoto slova je: „přirozený, vrozený, původní“. *Sahadžíja* tedy znamená „přirozená cesta“. V tomto hnutí jde o osvobození člověka ode všeho nepřirozeného - ve smyslu kulturním, náboženském i morálním. Jedná se především o dvě základní potřeby člověka - sex a hlad.

Od tantrismu se sahadžíja liší mnohem radikálnějším odmítnutím tradičních náboženských hodnot, např. formálních rituálů. Princip duality odkazující k absolutní Jednotě je ve višnuistické sahadžíje vyjádřen právě oním erotickým vztahem Kršny a Rádhy. Tyto dvě postavy jsou chápány jako archetypy mužského (aktivního) a ženského (pasivního) principu.

Bengálský višnuismus byl celý prodchnut erotikou. Výmluvně o tom svědčí jeho literatura. Slavná skladba „Gita Góvinda“ básníka **Džajadévy** (13. století) dodnes mnohé šokuje svým otevřeným popisováním sexuálního vztahu mezi Kršnou a Rádhou. V Džajadévově duchu pokračují mnozí další básníci, jako např. Vidjápati a Čandídás, jejichž díla už byla citována.

Milostný vztah „modrého avatára“ a krásné pastýřky je pro sahadžímu prototypem nekonvenční, nelegitimní lásky (*parakíja*), která jediná, na rozdíl od tradičního manželství, může dát vzniknout skutečně přirozenému poutu mezi mužem a ženou.³⁹ V předčaitanovské sahadžíje šlo o snahu nahlédnout do božských milostných zábab (*lila*) a nechat se jimi inspirovat.⁴⁰

Mezi vzdělanějšími Bengálčany byli převážně stoupenci **májávádské** (imperialistické) **filosofie**, kteří byli dědici bengálské buddhistické tradice. Proto je Čaitanja označoval za „zakuklené buddhisty“.⁴¹

Významný byl také vliv **islámu**, protože na toto území počátkem 13. století vnikli Turci a Bengálsko se dostalo pod jejich nadvládu.

Čaitanja a jeho hnutí

V takovém náboženském prostředí tedy vystoupil Čaitanja, resp. Šrí Kršna Čaitanja Maháprabhu („velký pán“) - jak je titulován svými stoupenci. Toto jeho vystoupení ovlivnilo náboženský život nejen v Indii, ale jeho důsledky můžeme pozorovat dnes už na celém světě.

Život Šrí Kršny Čaitanji a počátky jeho hnutí

„Ó Pane celého vesmíru, netoužím po bohatství, stoupencích, překrásných ženách a ani po obdivuhodných činech. Toužím zrození za zrozením jediné po bezpříčinné oddané službě Tobě“⁴²

Autor těchto slov, Čaitanja, se narodil roku 1486 v bengálském Navadvípu (Nádijském) jako desáté dítě ve zbožné bráhmanské rodině. Dostal jméno Višvambraha (celým jménem se jmenoval Višvambraha Mišra), ale lidé ho pro jeho zlatou pleť nazývali *Gaurahari* („zářivý pán“). Dostalo se mu výtečného vzdělání a zařadil se mezi nejvýznačnější učence Navadvípu - města, které bylo proslulé jako centrum vzdělanosti. Ve svých dvaadvaceti letech navštívil město Gája, kde se setkal s mužem jménem **Íšvara Puri**.

Byl to *sannjásin*, člověk žijící odříkavým způsobem života, který patřil k Madhvově *sampradáji*. Íšvara ho přijal za svého žáka a v roce 1510 ho zasvětil do višnuismu. Při takovém zasvěcení udělují duchovní učitelé svým žákům *mantru*, jak jsme se s tím již setkali v Rámánudžově příběhu. I Čaitanja takovou mantru obdržel. Byla to *mantra „Haré Kršna“*.

Z učence, který vynikal v logických disputacích, se stal „extatický kazatel“ poselství Bhágavatapurány. K tomuto charismatickému hlasateli čisté lásky a oddanosti jedinému Bohu se začali přidávat i jiní višnuističtí kazatelé, a tak se Čaitanjovo hnutí začalo poměrně rychle šířit po celém Bengálském území.

Obsahem Čaitanjova kázání byla především myšlenka, že k Bohu je možné přijít jen cestou *bhakti*, což se v *kalijuze* nejlépe realizuje zpíváním svatých Božích jmen. Celý Čaitanjův život je provázen takovou oslavou Boha. Podle legend došlo po jeho narození (zjevení) k zatmění měsíce. Tehdy bylo zvykem při takové události zpívat Boží jméno. Tak tomu bylo také při narození Čaitanji. Jako dítě prý okamžitě přestal plakat, když u něho někdo začal zpívat Boží jméno „*Hari*“ (tzn. „ten, který táhne“), jímž se oslovouje Višnuova aktivita.

Zpívání jmen chápalo jako metodu, která je přístupná opravdu všem a všechny tak může spojovat. Sám zpíval s takovým nasazením, že u toho upadal do extáze.

Svoji kazatelskou činnost spojil s veřejným skupinovým zpíváním a tancováním - tzv. *sankírtanem*, jenž má každého účastníka zcela ponořit do mystéria energie Božího jména. To je s Bohem zcela totožné, a proto jej *sankírtan* vlastně zpřítomňuje na zemi.

Čaitanovy *sankírtanové* průvody oslavovaly Pána Kršnu buď pouhým zpíváním jeho jmen (*námkírtan*), nebo se opěvovaly jeho činy - jeho zábavy a především jeho vztah k Rádze a ostatním pastýrkám (*lílakírtan*).⁴³ Nejčastěji bylo slyšet *mantru* „*Haré Kršna*“, neboli *Mahámantru* („velká *mantra*“): „*Haré Kršna, Haré Kršna, Kršna Kršna, Haré Haré. Haré Ráma, Haré Ráma, Ráma Ráma, Haré Haré.*“ Tuto *mantru*, která má svůj původ v Kalisantaraupanišadě, podle Čaitanji Bůh zjevil, aby lidem zjednodušil cestu ke spásě v tomto věku nevědomosti a hádek. Oddaný v ní oslovouje Boha jeho jmény a jeho energii Hára, která je s ním totožná, aby mohl být zaměstnán v jeho službě. Jméinem Ráma je oslovován Kršnův věčný společník, který se zjevil na konci *dváparajugy* jako jeho bratr Balaráma (nazývaný též Ráma nebo Baladéva). Jméno však také odkazuje na druhou nejvýznamnější Višnuovu (Kršnovu) inkarnaci - prince Rámu. Pro indické *mantry* obecně platí, že při jejich zpívání nebo odříkávání nejde o rozjímání o významu slov, ale o ponoření se do vibrací, které způsobuje jejich energie.⁴⁴

Pro mnohé bylo Čaitanjovo hnutí pohoršením, jelikož v jejich očích vypadalo jako velmi primitivní a laciné. Některým také nebylo milé, jaký má úspěch. Tak některí z navadvípských *bráhmanů* zažalovali Čaitanju u muslimských úřadů. Navadvípský soudce vydal nařízení, které veřejný *sankírtan* zakazovalo. Čaitanja na to reagoval výzvou k občanské neposlušnosti. Protestní akce skutečně zapůsobila a donutila úřady, aby vzaly nařízení zpět. Na muslimského soudce v Navadvípu udělal Čaitanja takový dojem, že se sám stal jeho příznivcem.⁴⁵

Významným rysem tohoto náboženského vůdce bylo, že přijímal za své žáky i ne-Indy a nedbal kastovních rozdílů, nebo jich alespoň nedbal tak, jak to bylo

vžité indické náboženské tradici. Rozdělení lidí na čtyři hlavní kasty (*varny*) nechápal ve smyslu dědičného určení, ale z hlediska klasifikace vlastností a schopností individua. Společenský stav tedy nemá určovat narození, ale skutečné kvality člověka, přičemž všechny třídy si jsou rovny. Toto byla vskutku revoluční myšlenka, přestože ke zpochybňování této tradice docházelo již dříve. Např. Rámánudža také zdůrazňoval, že se na žádného člověka nemá pohlížet podle jeho kastovní příslušnosti, nýbrž podle jeho vztahu k Bohu. Ale prakticky se rodovému kastovnictví nevzepřel - tvrdil, že *šúdrové* se musí znova narodit, aby mohli být osvobozeni.⁴⁶

Když bylo Čaitanjovi dvacet čtyři let, vstoupil do stavu odříkání (*sannjásá*) - uvedl jej do něj Kéšava Bháratí, jenž patřil do Šankarovy *sampradáji*. Poté žil v městě Purí poblíž Džaganatova⁴⁷ chrámu. Jeho nejvýznamnějšími společníky byli v této době **Nitjánanda** a šest žáků (Rúpa, Sanátana, Džíva, Gópala Bhatta, Ragúnata dásá a Ragúnata Bhatta), známých jako „*šest gósvámiů*“⁴⁸.

Jako kazatel Čaitanja pochopitelně mnoho cestoval. Krátce poté, co se usídlil v Purí, odjel na jih. Kromě mnoha zkušeností a stoupenců si s sebou zpět přivezl dva spisy, které jsou pro gaudíjský višnuismus velmi významné: Brahmasamhitu (shrnutí Bhágavatapurány ve formě modliteb Brahmy ke Kršnovi) a Kršná-karnámrtu.

Poté cestoval po severní Indii, kde navštívil místa spojená s Kršnovým životem na zemi. U Vrndávanu údajně objevil Rádha-kundu, místo, kde Kršna provozoval své milostné zábavy s pastýrkami; ve skutečnosti však bylo toto místo známé již dříve.⁴⁹ Okolí Vrndávanu bylo v té době zcela pusté. Čaitanja pověřil své žáky (*šest gósvámiů*), aby zde vybudovali centrum uctívání Kršny.

Učení Čaitanjovy školy

Šrí Kršna Čaitanja je popisován jako mimořádně inteligentní muž, který se ovšem po svém obrácení a zasvěcení do višnuismu zcela vzdal vědecké práce a věnoval se pouze praktické zbožnosti spojené s kazatelskou činností. Od impersonalisticky orientovaných *sannjásinů*, kteří Čaitanju chápali jako svého duchovního spolu-bratra, protože byl do stavu odříkání zasvěcen stoupencem Šankarova učení, se mu dostávalo mnoha výtek. Nelíbilo se jí, že se více věnuje zpěvu a tanci než studiu svatých písem, což podle nich bylo hlavním úkolem *sannjásinů*.

Na takovéto reakce bengálský kazatel Kršnovy lásky odpovídal, že cílem duchovního života není vzdělanost, na kterou by člověk mohl být pyšný, ale čistá oddaná služba živému Bohu. To znamená taková služba, jež je zbavena veškerých osobních zájmů. K této dokonalosti (svatosti) se lze nejspolehlivěji dopracovat zpíváním svatých jmen.⁵⁰

Čaitanja sám napsal pouze osm veršů modliteb, zvaných **Šikšástaka**. Chceme-li se tedy seznámit s jeho učením, musíme otevřít díla jeho žáků a životopisců, z nichž nejznámější je **Kršnadásá Kavirádža**, autor Čaitanja-čaritamrty. Lze však

pochopitelně těžko rozeznat, co je vlastní učení Čaitanji a co učení jeho pokrakovatelů, kteří měli každý svůj vlastní přístup a vlastní vývody.

Z tohoto důvodu je přesnější hovořit ne o učení Čaitanji, ale spíše o učení jeho školy. Ta se věnovala jak teologickým, tak i filosofickým otázkám. Pro správné hodnocení višnuistické misie a hnutí Haré Kršna je proto určitě vhodné seznámit se s jeho filosofií, ale není to nezbytné natolik, aby se jí musel věnovat prostor i zde.⁵¹ Zabývat se tím, jak se v Čaitanově hnutí vyvíjela náboženská nauka, ovšem důležité je.

Hnutí Šrí Kršny Čaitanji Maháprabhua je náboženstvím víry v jediného Boha, náboženstvím lásky, oddanosti a extáze. Cílem jeho stoupenců je být zcela zaměstnán ve službě pro Kršnu. Čaitanja vedl své žáky k tomu, aby si každý z nich vybral z vyprávění o Kršnovi nějakou postavu a ztotožnil se s její rolí, a nalezl tak specifický osobní vztah (*rasa*) k nejvyššímu Pánu. Sám Čaitanja si vybral Rádu. Celá jeho zbožnost pak vycházela ze snahy milovat Kršnu tak, jako to uměla Kršnova krásná společnice, a těšit se z božského milence právě tak, jako to dokázala ona. Čaitanja byl silně ovlivněn poezíí již zmíněného Džajadévy a jeho pokrakovatelů. V jeho životopisech se dočteme, že se při poslechu Gítá Góvindy dostal do naprostého vytržení.

V popředí Čaitanjova učení o duchovním životě stojí vztah Kršny a Rádhy. Vztah k Bohu jako k milenci považuje za ten nejdokonalejší. Narozdíl od přístupu dřívější sahadžíji, kdy šlo o pouhé nahlédnutí do milostného života Kršny a inspirování se jím, zavádí Čaitanja do duchovního života erotiku ve vlastním slova smyslu. Nyní jde o to, zaujmout k Bohu milostný vztah a být s ním spojen jako jeho milenka Rádha. Vztah muže a ženy byl v Čaitanově učení symbolem vztahu mezi oddanou duší a Bohem. V jeho hnutí rozhodně nešlo o fyzické napodobování božských milenců, jak to vidíme v pozdější sahadžíji.

Ústřední místo v Čaitanově nauce zaujímá, jako je tomu i u jiných višnuistických teologů, Boží milost - nezasloužený dar spásy. Nejsou to obřady nebo pouhé vykonávání povinností, co člověka vede k Bohu a ke konečnému vysvobození z koloběhu životů. Čaitanja radikálně odmítl názor, že by Bůh byl podřízen lidskému konání. Vše, co člověk má, dostal z Kršnovy milosti a může na to odpovědět jen oddaností a láskou. Dokonalá oddanost však není jen záležitostí zřeknutí se něčeho. Musí obsahovat i pozitivní prvek. Oddaný má jít ve stopách Kršny, nechat se inspirovat jeho dokonalými duchovními zábavami, oprostit se od všeho hmotného. Má tedy být naprosto otevřen přicházející Boží milosti.⁵²

Čaitanjova škola se, podobně jako i *sampradája* Nimbárkova, liší od učení Rámánudži i Madhvý, do jehož sampradáji náleží, tím, že klade důraz na Kršnu jakožto nejvyššího Pána (který žije na nejdokonalejší duchovní planetě *Góloka Vrndávana*), na Kršnu, jenž je první příčinou všeho. Není tedy jedním z *avatářů*, ale prvním zdrojem všech Božích manifestací.

Višnu je pojímán a uctíván jako Kršnův projev se specifickým posláním. Skrze něj sestupují *avatárové* na zem.

Vyznat se v těchto Kršnových projevech není pro nezasvěceného opět vůbec jednoduché. Je zde totiž rozpracována již zmíněná nauka o *vjúhách*, známá z bhágavatského náboženství. Jednotlivé manifestace mají své vlastní projevy. Višnu se takto projevuje trojím způsobem: jako Mahávišnu, Garbhodakašají Višnu a Kšírodakašají Višnu. **Mahávišnu**, ze kterého vyzařují hmotné světy, je prvním projevem nejvyššího Pána - a to z jeho Samkaršanovy expanze - ve hmotném světě. Ze druhé manifestace - **Garbhodakašají Višnua**, který je souhrnem nadduší všech živých jsoucností - se zrodil Brahma. **Kšírodakašají Višnu** je jako nadduše přítomen v každé živé bytosti. Skrze tuto manifestaci se projevují všechny inkarnace v tomto vesmíru. Právě Kšírodakašají Višnu se projevuje v *avatárech*, se kterými se setkáváme v dějinách.

Tyto tři podoby Višnua se nazývají *puruša-avatárové*. Ve třech postavách, *trimúrti* (Brahma - Višnu - Šiva), se Bůh projevuje jako *guna-avatár*, tedy jako manifestace Boha vzhledem ke stvoření - pro jeho vznik, udržování a ničení (Viz Bh. I,2,23). Brahma je zrozen z Garbhodakašají Višnua jako první živá bytost, která tvoří ostatní živé bytosti. Šivovou funkcí je ničit vesmír. Nepatří mezi živé bytosti, ale není to ani úplná expanze Kršny. Brahma a Šiva mají v tomto teologickém systému status polobohů. Úplnou expanzí mezi *guna-avatáry* je tedy pouze vlastní Višnu, který zde má funkci udržovatele světa. *Guna-avatárové* mají na starosti tři kvality stvoření (*guny*), jejichž význam bude vysvětlen níže. Na kvalitu vášně dohlíží Brahma, na kvalitu nevědomosti Šiva a Višnu je zosobněním kvality dobra.

Mezi *avatáry*, kterí jsou trojího druhu a projevují se skrze Kšírodakašají Višnua, patří *líla-avatárové*, tedy manifestace, ve kterých Bůh sestupuje, aby se ve hmotném světě mohl bavit. K témtu *líla-avatárum*, jichž je podle Čaitanji bezpočet, patří např. Matsja a Ráma. Pak existují tzv. *manvantra-avatárové*. Tí se zjevují pravidelně jako tzv. *Manuové*, legendární praotcové lidstva. V každé *kalpě* je jich čtrnáct a doba, která přísluší jednomu *Manuovi*, se nazývá *manvantra*.

V každé *juze* se podle višnuistické víry zjeví Pán v podobě *juga-avatára*. Do temné *kalijugy* byl takto podle gaudijské víry vyslán právě Čaitanja. Jeho žáci jej ještě za jeho života skutečně pokládali za inkarnaci Kršny, za „zlatého *avatára*“. Není zcela jasné, zda s tím historický Čaitanja souhlasil.⁵³ Jisté ale je, že brzy po své smrti byl za Boží vtělení prohlášen, a to buď za vtělení Kršny samotného, a nebo společné - Kršny i Rádhy. Stoupenci Čaitanjova náboženství se přitom odvolávají na purány, ve kterých byl údajně předpovězen. Například v Bhágavatapuráně se píše, že v *kalijuze* se Kršna zjeví jako oddaný, který „*nebude mít černou barvu* (jako Kršna)“⁵⁴ a který bude v *sankírtanových* průvodech zpívat svatá jména Boží.⁵⁵

Čaitanja rozhodně nepopíral, že Bůh - kromě toho že je nejvyšší Osobou - má i svůj aspekt neosobní - *brahman*, popř. *paramátman* (jako *brahman* lokalizovaný

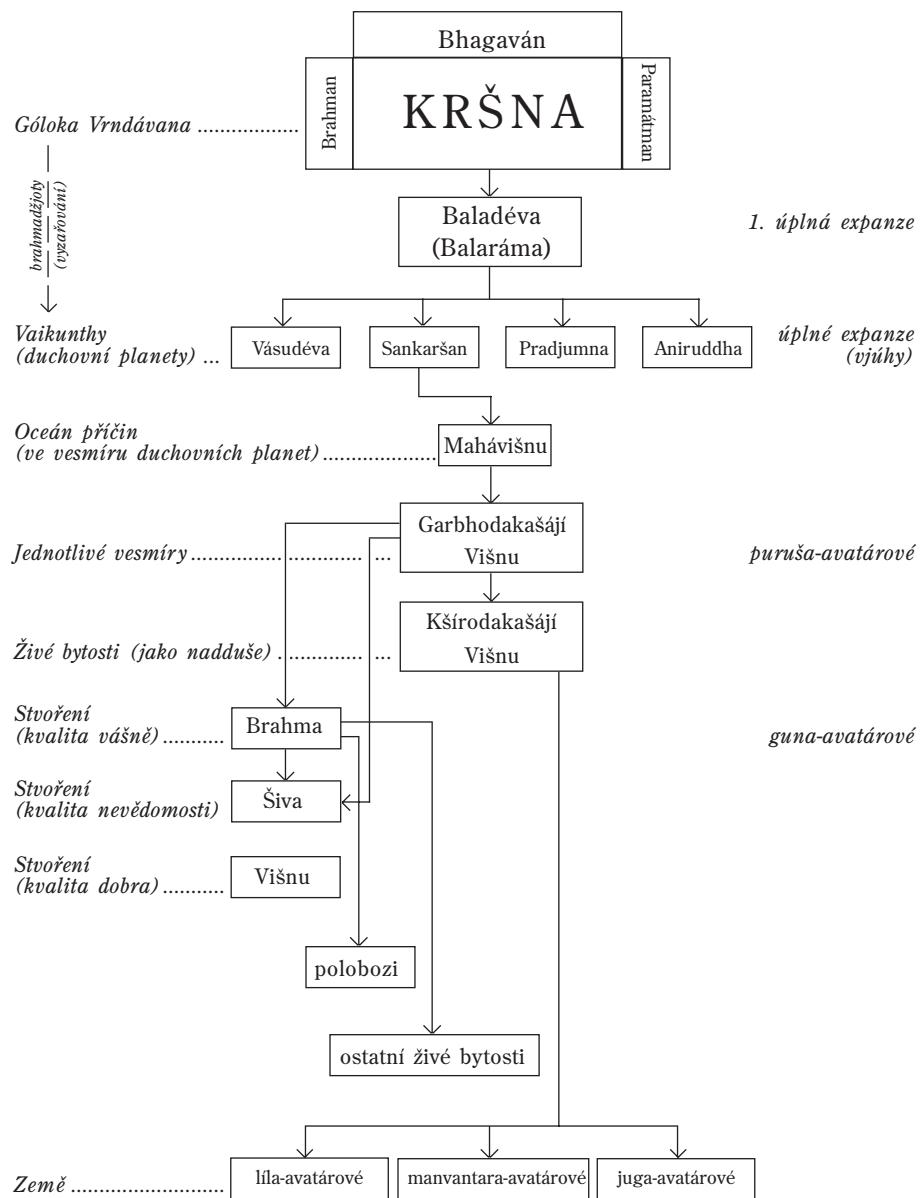

Schéma Kršnových manifestací (zjednodušeno)

v živých bytostech). Šankara zase naopak uznával osobní aspekt nejvyšší skutečnosti. Rozdíl mezi těmito dvěma přístupy je v hierarchii těchto aspektů. Šankara chápal osobní projev Boha jako nižší, jako ten, který odkazuje k neosobnímu *brahman*. Čaitanja zdůrazňoval, že správná realizace *brahman* je ta, která vede k setkání se s Bohem jakožto s osobou.

Vývoj Čaitanjova hnutí

Po odchodu Šrí Čaitanji z „hmotného světa“ pokračovali v činnosti jeho společníci a žáci. Působili ve dvou oblastech - na severu Indie (Vrndávan) a na východě (Bengálsko, Usír). Ve Vrndávanu šířilo jeho poselství o *bhakti šest gósvámiů*, které tam jejich učitel sám poslal. Na východě byli v čele hnutí Nitjánanda, Advaita a další společníci „Zlatého *avatára*“.

Významnou událostí v dějinách gaudíjského višnuismu bylo shromáždění jeho vyznavačů v bengálské vesnici Chetari. Tento koncil svolal **Narottama dásá Thákur** na počátku 17. století. Moderní ženy jistě potěší, že tomuto shromáždění předsedala žena - Nitjánandova manželka **Má Džánava**. Zde došlo k dohodě o doktrinálních a především rituálních otázkách.

Zásadní úlohu v dějinách gaudíjského višnuismu sehrál **Baladéva Vidjábhú-sana**, který žil na přelomu 17. a 18. století. Ten napsal komentář k Védantasútře nazvaný Góvindabhasja. Podle hinduistické tradice totiž musí mít každý směr, který chce být uznán jako legitimní *sampradája*, svůj vlastní komentář k tomuto spisu ze 2. století př. Kr., který shrnuje učení véd.⁵⁶ Od Baladévy Vidjábhúsany je tedy gaudíjský višnuismus uznáván jako autentický višnuistický směr, náležící k Madhvové *sampradáji* (*Brahma-Madhva-Gaudíja-sampradája*). K úvodu ke Góvindabhasje Baladéva připojil seznam *guruů* učednické posloupnosti této tradice.⁵⁷

Hnutí hlásící se k Čaitanjovu jménu ovšem začalo od 17. století upadat v tom smyslu, že se vzdávalo mnohého, co pro něj bylo typické. V praxi se přiblížilo k hlavnímu proudu tradičního hinduismu a také začalo dbát na kastovní příslušnost. V jeho tradici se také ujala zásada pokrevního dědictví funkce vedoucích hnutí - *gósvámiů* (*guruů*). K úpadku přispěl i rozvoj sahadžíjovského hnutí, pro něž byla teologie bengálského světce významnou inspirací. Nyní už nešlo pouze o to nahlédnout do Kršnových milostných zábav, nýbrž dosáhnout s ním takové jednoty, jakou měla Rádha - a to skrže sex, jak je tomu v jiných tantrických hnutích. Z tohoto důvodu někteří bengálský višnuismus jako takový a zpětně i samotného Čaitanju, kterého se pozdější sahadžíja dovolává jako svého zakladatele, spojují právě se sexuálními rituály.⁵⁸

Jak už to v dějinách náboženství bývá, čím více se bengálský višnuismus rozšiřoval a čím více se jeho tradice stávala významnější, tím více upadala jeho duchovní úroveň. Postupně se téměř vytratil zájem o oddanost a odříkání a mnozí vůdcové hnutí začali svou pozici využívat k uspokojování vlastních potřeb. Nábo-

ženský život často ustrnul na sentimentalismu formalizovaných obřadů. Podle autora knihy „Čaitanovo hnutí“ M. T. Kennedyho panuje v moderním bengálském višnuismu taková situace, že „duch původního Čaitanova hnutí má dnes malý význam pro většinu učitelů tohoto náboženského směru“.⁵⁹

Oživení hnutí v 19. století

Bhaktivinód Thákur

V 19. století byla tedy situace v Bengálsku (a nejen v něm) podobná té, v níž začal působit Čaitanja. A právě k němu je oprávněně přirovnáván **Bhaktivinód Thákur** - muž, který oživil ustrnulou tradici gaudíjského višnuismu; muž, kterým „Čaitanovo hnutí dosáhlo vrcholu“ a který „znovu rozdmýchal oheň... a vynesl do nových výšin každou přednost, kterou tradice znala v raných dobách“, jak napsal znalec moderního bengálského višnuismu Charles Brooks.⁶⁰

Bhaktivinód Thákur se narodil roku 1838 v bohaté bengálské rodině, která se hlásila k šaktickému směru hinduismu. Studoval na anglických školách, kde se nechal ovlivnit pohledem na indické náboženství coby řádové nižší.⁶¹ Byl vzdělán v západní filosofii a měl přehled o světových náboženstvích, především o křesťanství. Na pozadí západní kultury si uvědomoval úpadek náboženské tradice, v níž žil.

V roce 1868 dochází u Bhaktivinóda k životnímu zvratu. Stalo se tak, podobně jako u Čaitanji, pod silným dojmem z Bhágavatapurány a Čaitanja-čaritamrty, přičemž o stavu tehdejší višnuistické víry dobře vypovídá skutečnost, že tyto základní spisy nemohl dlouho vůbec sehnat. V učení „Zlatého *avatára*“ nalezl naději pro obnovení indického náboženství a celé indické kultury. Do višnuismu byl zasvěcen ve svých 42 letech duchovním učitelem **Vipina-Vihárí**.

Radikální příklon k prvotnímu Čaitanovu hnutí se v jeho misijní činnosti projevil především ve dvou důrazech: Za prvé to byl odpor proti kastovnictví a za druhé univerzalismus. Bahaktivinód musel znovu zdůrazňovat, že *bhakti* stojí nad kastovními rozdíly, jak je chápala tradiční indická společnost. Nechtěl popřít vědské učení o *varnách*, ale - stejně jako jako Čaitanja - je nevysvětloval jako záležitost dědičnou, ale jako věc osobních kvalit každého člověka. Tak popřel i dědičný nárok funkce *gurua*. Od toho se odvíjelo i praktické naplňování přesvědčení, že vědomí Kršny je přístupné každému člověku bez ohledu na národnost, a že se tudíž má hlásat všem bez rozdílu. V tom navázal na údajnou Čaitanovu předpověď, že přijde doba, kdy se Kršnovu jméno bude zpívat po celém světě.

Bhaktivinód se proto pustil do hlásání višnuismu v angličtině. Začal vydávat časopisy, psát a překládat knihy, které posílal na Západ (např. Emersonovi a Thoreauovi). Bhaktivinódovy misijní aktivity vycházely ze skutečné osobní zbožnosti, z jeho lásky k milostivému Kršnovi. Tento svůj intimní vztah k Bohu

vyjadřoval ve své působivé duchovní poezii. V jedné z básní oslovuje svého Pána takto:

*Mysl, tělo, rodina či cokoli by mohlo být mým,
odevzdal jsem k lotosovým nohám⁶² Tvým,
ó věčně mladý synu Nandy!
Ať v štěstí či v neštěstí,
v životě či ve smrti,
jsou pryč všechny potíže mé,
když jsem si tyto nohy Tvé
zvolil za svůj úkryt jediný.
Zachraň mne, nebo mne zabij
jen na Tvé vůli záleží,
Neboť Ty jsi můj Pán a já Tvůj služebník.
Je-li to vůle Tvá, abych se znova narodil,
tak ať to v domě je,
kde hospodaří Tvůj oddaný.*

*Třeba jako červ ať se zrodím,
jen abych zůstal oddaným Tvým,
než aby Brahmou jsem se stal,
který by se Ti protivil.
Po společnosti oddaného toužím,
který sám je zbaven touhy po světském potěšení a světské volnosti.
Otec, matka, milenec i syn,
pán, učitel, manžel -
- jsi pro mne vším.*

*Bhaktivinód volá:
Ó Kánu⁶³, slyš mne, prosím!
Ó pane Rádhy, jsi mým životem
a mou duší!*

Bhaktisiddhánta Sarasvatí a Gaudíja math

V misijních snahách Bhaktivinódy Thákura pokračoval jeho syn **Bhaktisiddhánta Sarasvatí** (1874-1937). Ten údajně⁶⁵ přijal roku 1900 zasvěcení od nevzdělaného svatého muže Babádžího dáše. I Sarasvátimu šlo především o šíření gaudíjského poselství za hranice Indie. Své žáky posílal do světa (Anglie, Německo, Japonsko) - nedočkal se však významnějších misijních úspěchů. Sám cestoval po Indii, kázel a zakládal chrámy. Vyvrcholením jeho snah bylo založení organizace **Gaudíja math**. Jejím posláním mělo být:

1. šířit vědomí Kršny jako jediného a osobního Boha, jak o něm svědčí svatá písma a jak k tomu vedl Šrí Čaitanja Maháprabhu,
2. vytvářet prostor pro praktikování tohoto vědomí.

Bhaktisiddhánta Sarasvatí tak vytvořil něco, co višnuistická či obecně hinduistická tradice vlastně neznala - náboženskou instituci s jasně definovaným členstvím. Opomeneme-li ne příliš významné společenství *Šrí Višva-vaišva rádž sabhá*, které založili dva ze *šesti gósvámiů* - Džíva a Rúpa, znal višnuismus do té doby v podstatě jen vztah duchovního učitele ke svým žákům, přičemž jednotlivé chrámy či komunity nebyly na sobě víceméně závislé. Předávání učení spočívalo v pravidlu, že každý kvalifikovaný žák má po smrti svého *gurua* právo přijímat vlastní žáky. Nyní se na světě objevila organizace, která nad šířením nauky měla dohled.

Bhaktisiddhánta Sarasvatí se sám nedočkal toho, že by se Kršnovu jméno zpívalo podle přání Šrí Čaitanji po celém světě. Byli to jeho žáci, kteří ukázali, že *sankírtan* není omezen žádnými hranicemi zemí a národů.

Kultovní soška Rámándži

4 Čaitanjovo náboženství oslovuje moderní Západ

Už celé jedno století se západní svět setkává s působením lidí, kteří se rozhodli šířit poselství hinduistické tradice. V její vlasti tomu ovšem musel předcházet vznik obrodných hnutí, která usilovala o přizpůsobení náboženství, chápaného tradičně jako výhradně indické, moderní době a světu, jenž o Indii projevoval stále větší zájem. Hovoří se o indické reformaci či renesanci. Z její atmosféry vystřídal mnoho hnutí, organizací a komunit. Na počátku tohoto procesu je vznik organizace Bráhma-samádž ve dvacátých letech 20. století v Bengálsku. Ta zavrhlá mnohé z toho, bez čeho si mnozí - jak v rámci hinduismu, tak mimo něj - neuměli toto náboženství vůbec představit.⁶⁶

Pro setkávání Západu s duchovním světem Indie měl veliký význam vznik tzv. neohinduistického hnutí. U zrodu tohoto duchovního směru stál Bengálec Ráma-kršna Paramhamsa (1834-1886). Učil, že všechna náboženství jsou správná, neboť jejich cílem je vést lidi ke stejnemu Bohu.⁶⁷ Hinduismus chápá jako cestu, která je pro Indy nejvíce schůdná, přičemž vyzdvihoval především jeho bhaktický směr. Aby lidi co nejvíce oslovil a prokázal své pověření, prohlásil se za převtěleného Čaitanju,⁶⁸ ačkoliv ho jistě nelze považovat za ortodoxního stoupence tohoto ben-gálského světce.

Jeho nejslavnějším žákem byl Vivékananda Svámi (1863-1922). Ten v Kalkatě založil organizaci „Rámakršnova misie“, aby sloužila jako centrum duchovního života v duchu jeho učitele a šířila jeho poselství dále. Vivékananda je prvním známým zvěstovatelem hinduistických myšlenek na Západě. Koncem 19. století přijel do USA, kde se pustil do usilovné misijní práce.

Od té doby dochází ke stále širším kontaktům mimoindického světa s hinduismem. Ať už na půdě Indie, kam za duchovními učiteli (Ramana Maharsi, Sáí Bába, Ganapati Sačcidánanda, Babádzí) začaly jezdit zástupy lidí z celého světa, nebo naopak kdekoliv na světě, kam přijíždí nepřehledné množství „indických svatých mužů“, duchovních mistrů, nebo přímo bohů a bohyň, jako např. Krišnamúrti, Šivánanda Sarasvatí, Maharsi Maheš Jogi, Mahéšvaránanda, Radžníš, Šrí Činmoj či Šrí Matádzí Nirmala Dévi, aby zde lidem nabízeli hodnoty indické duchovní tradice, ale často i zneužívali probouzejícího se zájmu západních lidí o „exotická“ náboženství a těžili z toho pro svůj osobní prospěch.

To, s čím se svět při takových kontaktech s hinduismem setkává, jsou především impersonalistické duchovní směry, vycházející např. z neovédantského hnutí,

hlásícího se k tradici Šankarova učení. V tomto smyslu je působení gaudijské misie určitou monoteistickou alternativou v šíření indických duchovních hodnot. Žákem, který pro Čaitanjúv višnuismus získal první neindické oddané - ještě za Bhaktisiddhántova života - byl **Bon Mahárádža**, který v první třetině 20. století působil v Anglii, kde založil malou pobočku Gaudíja mathu.⁶⁹

Známějším žákem Bhaktisiddhánty Sarasvatího je **Bhakti Rakšak Šrídhar** (1895-1985). Ten v roce 1941 založil v Navadvípu, rodném městě Čaitanji, Šrí Čaitanja Sarasvat math. B. R. Šrídhar sám kázal (v bengálštině, hindštině, sanskrtu a v angličtině) pouze v Indii.⁷⁰ Jeho žáci pod vedením **Bhakti Sundara Góvindy** již však zakládali višnuistická centra v mnoha zemích.⁷¹

Nejznámějším gaudijským misionářem, který víceméně naplnil předpověď Šrí Čaitanji o zpívání Kršnových jmen po celém světě, je ovšem muž zvaný Bhakti-védanta Svámi Prabhupáda.

A. Č. Bhaktivédanta Svámi Prabhupáda

Prabhupáda, původním jménem Abhaj Čaran De, se narodil roku 1896 v Kalkatě ve zbožné višnuistické rodině. Jako univerzitní student (studoval ekonomii a angličtinu) se zapojil do národně osvobozenecckého boje. Na Ghándího výzvu odmítl po ukončení studií na anglických školách vysokoškolský diplom. Potom živil sebe a svoji rodinu jako obchodník s léčivými.

Zlomem v jeho životě se stalo setkání s Bhaktisiddhántou Sarasvatím roku 1922. Ten ho přesvědčil o tom, že šíření poselství védských písem musí mít přednost před politickou činností, protože se dotýká pravé podstaty člověka (duše) a protože vědomí Kršny je, narozdíl od všech politických zřízení, věčné. Od té doby se začal zapojovat do činnosti Gaudíja mathu, v jehož rámci byl v roce 1932 zasvěcen do gaudijské větve Madhvovy *sampradájí*.

Bhaktisiddhánta Sarasvatí si přál, aby jeho žák šířil učení Šrí Čaitanji v angličtině. Ten se tedy pustil do psaní a vydávání knih. Nejdříve přeložil nejvýznamnější hinduistické svaté písmo - Bhagavadgítu, protože s dosavadními překlady nebyl spokojen - překladatelé prý do posvátného textu vkládali osobní názory, Abhaj však chtěl čtenářům nabídnout „Bhagavadgítu takovou, jaká je“. Pod tímto názvem Gítu, ke které napsal rozsáhlý komentář, skutečně vydal. Poté se věnoval další spisovatelské a vydavatelské činnosti. V roce 1944 založil čtrnáctideník „Návrat k Bohu“. Přitom se stále živil jako obchodník a staral se o svou rodinu, v níž ovšem nenacházel podporu pro svou kazatelskou činnost.

Ve druhé polovině padesátých let rodinu opustil a v roce 1959 vstoupil v souladu s hinduistickou tradicí do odříkavého stavu *sannjásina*. Obdržel jméno Abhaj Čaranárvinda Bhaktivédanta Svámi (titul Prabhupáda⁷², pod nímž je znám nejvíce, přijal v roce 1968). Od té doby se zcela věnoval duchovnímu životu a kazatelské

činnosti. Začal také pracovat na svém největším díle - na překladu a výkladu Bhágavatapurány, kterou vydával pod jejím jiným tradičním názvem Šrímad Bhágavatam. V této rozsáhlé práci pokračoval po celý život, a to s velikou příli a obětavostí: denně prý spal pouhé čtyři hodiny.

Když Abhaj viděl, že po smrti Bhaktisiddhánty Sarasvatího pod náporem sporů o moc a jiných problémů Gaudíja math upadá, založil s několika přáteli organizaci nazvanou **Svaz oddaných**.

V šedesátých letech se rozhodl pokračovat ve své činnosti na Západě. Dne 13. srpna roku 1965, ve svých šedesáti devíti letech, nastoupil v Kalkatě na loď plující do Ameriky. S sebou měl pouze jeden kufr s nejnutnějšími věcmi, deštník, zásobu krupice, dvě veliké bedny s knihami, čtyřicet indických rupíí a dvacet amerických dolarů v hotovosti. 19. září doplul tento indický stařec do New Yorku.

Do svého deníku si tehdy napsal: „*Můj milý Kršno, jsi tak laskavý k této zbytočné duši, ale nevím, proč jsi mne sem přivedl. Nyní se mnou můžeš dělat cokoli se Ti zlíbí. Myslím si, že pro mne máš nějakou službu, proč bys mne jinak zavedl do tak hrozného místa? Většina lidí je zde pod vlivem nevědomosti a vášně. Jsou pohrouženi do materialistického způsobu života a myslí si, že jsou velice šťastní a spokojení, a proto nemají zájem o Tvůj transcendentální vzkaz. Nevím, jak se jim podaří porozumět mu. Ale vím, že díky Tvé bezpříčinné milosti dokážeš udělat nemožné, protože jsi nejlepší kouzelník. Jak se jim podaří pochopit nálady oddané služby? Ó Pane, pouze se modlím o Tvou milost, abych byl schopen přesvědčit je o Tvém vzkazu... Jsem neštastník, bez dobrých vlastností a nejmíze kleslý. Proto hledám Tvé požehnání, abych je mohl přesvědčit, protože sám to nedokáži.*“⁷³

V Americe začal formou přednášek a veřejných *kírtanů* okamžitě hlásat Čaitanovo poselství, přičemž jeho hlavními posluchači se záhy stali především mladí hippies - oslovil tedy prostředí, které se radikálně vzepřelo modernímu západnímu životnímu stylu. A to k úspěchu Bhaktivédantové misie napomohlo nejvíce. Sám měl totiž ke kultuře západního světa, narodil od svého předchůdce Bona Mahárádži, veliké výhrady. Ameriku viděl jako zemi duchovně velmi zaostalou, chtěl si tedy od ní udržet co největší odstup.

Charakter Bhaktivédantové misie

Prabhupáda byl muž velice inteligentní a vzdělaný. O tom svědčí jeho vskutku rozsáhlé překladatelské a vykladačské dílo. Nicméně jeho orientace v západní kultuře, filosofii a náboženství je vzhledem k tomuto značnému vědskému vzdělání až nápadně nízká. Prabhupáda se zjevně nevyznal v pojmech a myšlenkových systémech světa, do něhož přišel, aby ho oslovil. Oblíbeným anglickým termínem tohoto misionáře bylo například adjektivum „transcendentální“. Toto slovo zní nezasvěceným jistě velmi „duchovně“ a jeho význam v Prabhupádově slovníku v podstatě skutečně jiný než „duchovní“ není. Toto slovo se obvykle používá pro

označení určitých skutečností ve filosofii navazující na Kanta či Husserla - jde tedy o odborný termín se specifickým významem. V běžné řeči se sice někdy užívá jako synonymum slova „transcendentní“, ale rozhodně ne v souvislostech, v jakých ho užívá Prabhupáda („transcendentální poznání“, „transcendentalismus“ - jako oddaná služba apod.). Podobně skoro až diletantsky znějí Prabhupádova tvrzení, že jména Kršna a Kristus mají stejný etymologický základ⁷⁴ nebo že biblické přikázání „Nezabiješ!“ implikuje vegetariánství.⁷⁵

Bhaktivédanta Svámi Prabhupáda neznal dobře západní kulturu, ale to mu nebránilo v tom, aby do ní přišel hlásat své náboženství. Podstatou jeho misijního díla totiž nebyla inkulturace, tedy začlenění do tradiční kultury, nýbrž „kulturní transplantace“ - přenesení náboženství se všemi jeho národními zvláštnostmi a zvyky. Kdybychom charakter jeho misie chtěli porovnat s misí římskokatolickou na Východě, mohli bychom ji přirovnat spíše k působení františkánů (než jezuitů), kteří se snažili přizpůsobit místní kultuře a náboženství, aby jejich kázání bylo lidem srozumitelnější a přijatelnější.

Prabhupáda přinesl na Západ s Čaitaniovým náboženstvím i indické zvyklosti. Bohoslužebným jazykem byl pochopitelně sanskr, své žáky oblékl do indických oděvů, dal jim sanskrtská jména, naučil je vařit indická jídla atd. Právě proto nalezl odezvu především mezi těmi mladými lidmi, kteří hledali alternativu k modernímu západnímu životnímu stylu. Nalezl ji mezi těmi, kteří více než filosofovat chtěli především nově žít.

Nicméně i tato kulturní transplantace si žádala nějaké přizpůsobení. Prabhupáda u svých mladých následovníků nalezl jinou mentalitu, než jakou znal ze svého domova. Pochopil, že pokud má být višnuistický životní styl přijatelný a pochopitelný, musí být přehlednější a v mnohem i jednodušší. Tak například musel višnuistickou etiku shrnout do čtyř bodů v podobě přikázání. Dále zkrátil délku povinné modlitby (*džapy*), ženám dal mnohem více privilegií, než je v jeho zemi zvykem apod.

Abychom toto misijní dílo dobře pochopili, je nutné si ještě přiblížit, jaký byl postoj jeho autora k náboženství, které na Západě nalezl. Je zajímavé, že svoje kázání nenamířil proti křesťanství či jinému náboženství. Tím se podstatně liší od misie křesťanské, kterou poznala jeho země. Prabhupáda říkal, že jeho snahou není obracet vyznavače křesťanského náboženství na hinduismus. Tvrzil, že chce nabídnout moderním západním materialistům alternativu a křesťanům pak pouze poskytnout inspiraci k hlubší zbožnosti. Hnutí Šrí Čaitanji dokonce ani nepovažoval za jedno z náboženství, ale za praktikování univerzálního učení stojícího nad všemi náboženstvími - včetně hinduismu. Říkal: „Proč zůstáváte hindy, muslimy, křesťany? Zanechte těchto nesmyslů, odevzdejte se Kršnovi... Všechno se okamžitě vyřeší.“⁷⁶ Čaitanovo učení nechápal jako součást hinduismu, ale jako *sanátana dharmu* (věčné náboženství jakožto věčná činnost živé bytosti), která je přístupná všem -

bez rozdílu národnosti, sociálního postavení stejně jako náboženství. To vše totiž chápalo jako pouhé vlastnosti těla. Hlavní myšlenkou jeho kázání bylo vést lidi k uvědomění, že člověk není tělo. Podstatu tvoří duše; duše, jež má podle něho svůj původní domov u Kršny a přirozeně po něm touží. Tento univerzalismus ovšem ostře kontrastuje s tím, jak je tato misie závislá na indické kultuře.

ISKCON - Kršnovo náboženství na Západě se institucionalizuje

Prabhupádovo kázání mělo téměř ihned úspěch. V New Yorku nalezl mnoho mladých lidí doslova hladovějících po duchovních hodnotách, zvláště těch, které byly oděny v exotickém hávu. S těmi, kteří pocítili, že jim tento nový *svámi* odpovídá na jejich hledání, založil deset měsíců po svém příjezdu do Ameriky náboženskou organizaci. Pojmenoval ji „**Mezinárodní společnost pro vědomí Kršny**“ (International Society for Krishna Consciousness, ISKCON).

„Vědomí“ či „uvědomování si Kršny“ bylo Bhaktivédantovo vyložení fráze Čaitanjova žáka Rúpy Gósvámiho: *Krsna-bhakti-rasa-bhavita* („být pohroužen v myšlenkách na oddanou službu Kršnovi“).⁷⁷ Někteří svému učiteli radili, aby do názvu nevkládal Kršnovo jméno, ale aby hovořil jednoduše jen o „vědomí Boha“. To však Prabhupáda odmítl s tím, že by to bylo méně srozumitelné.⁷⁸

Stanovy pro tuto novou organizaci zformuloval do sedmi bodů:

- 1) Systematicky propagovat duchovní poznání v celé společnosti a vychovávat všechny lidi podle pravidel duchovního života, aby se zabránilo nerovnováze životních hodnot a dosáhlo skutečné jednoty a míru ve světě.
- 2) Propagovat vědomí Kršny podle Bhagavadgity a Šrímad Bhágavatamu.
- 3) Sbližovat členy organizace a vést je ke Kršnovi, nejvyšší bytosti, a tak v nich a v celém lidstvu rozvíjet ideu, že každá duše je „kvalitativní částečkou Boha“.
- 4) Učit a podporovat *sankírtanové* hnuty, sborové zpívání svatých jmen Boha, jak je naznačeno v učení Šrí Čaitanji Maháprabhua.
- 5) Vybudovat poutní místa určená k oslavě Šrí Kršny v duchovní prospěch členů a celé společnosti.
- 6) Sdružovat členy za účelem jednoduššího a přirozenějšího způsobu života.
- 7) Tisknout a rozdávat periodické publikace, časopisy, knihy a jinou literaturu s ohledem na výše zmíněné body.⁷⁹

Sedmdesátnáctý Prabhupáda skutečně neměl v úmyslu spokojit se pouze se založením jedné malé komunity v newyorské chudinské čtvrti Lower East Side. To byl pro něj pouze začátek. Nikdo z jeho přátel - ať už v Indii nebo v Americe - si jistě nedokázal představit, co všechno může z tohoto malého zárodku vyrůst. Ale po New Yorku přišlo na řadu San Francisko, pak další místa ve Spojených státech a brzy byly zakládány chrámy i mimo Ameriku. V roce 1969 začali

Prabhupádovi žáci šířit poselství svého duchovního učitele v Londýně. Podařilo se jim pro toto dílo získat podporu členů hudební skupiny Beatles. Zvláště George Harrison se cítil být Čaitanjoyvým náboženstvím osloven a později se sám stal jeho stoupencem.⁸⁰ Když Bhaktivédanta Svámi Prabhupáda v roce 1977 umíral, bylo již jeho hnutí rozšířeno v desítkách zemí po celém světě, včetně jeho rodné Indie.⁸¹

Organizace po Prabhupádově smrti

Zpočátku byl Prabhupáda jako jediný *guru* v organizaci jejím jediným vedoucím. Jak se hnutí rozširovalo, bylo potřeba vybudovat složitější organizaci. V roce 1970 vznikla **Správní komise** (Governing Body Commission, zkr. **GBC**) jako vedoucí orgán ISKCONu. Jejími členy byli oddaní, kteří byli Bhaktivédantou Svámi Prabhupádou pověřeni dohledem nad činností hnutí. Krátce před svou smrtí roku 1977 ustanovil Prabhupáda jedenáct *guruů*, kteří převzali učitelskou pravomoc svého učitele, přičemž každý dostal na starost konkrétní územní oblast.

Smrt bengálského misionáře je zlomem v dějinách hnutí Haré Kršna. Jak píše významný americký odborník na hnutí Haré Kršna Larry Shinn, „pro mnohé Prabhupádovy žáky byla smrt jejich *guru* a koncem ISKCONu a jejich snů o rozšíření oddanosti Kršnovi po anglicky mluvícím světě.“⁸² Mnozí členové hnutí po problémech, které po roce 1977 nastaly, opravdu odešli.

ISKCON se bez charismatické osobnosti svého zakladatele neuměl v nové situaci zorientovat. Novým duchovním učitelům nebylo jasné, kdo má být ve skutečnosti praktickou autoritou hnutí. Tak mezi *guru* a Správní komisi stejně jako mezi ostatními oddanými vzniklo veliké napětí. Problém byl především v tom, zda je vrchní autoritou ve vztahu ke svým žákům každý jednotlivý *guru*, anebo zda je to GBC jakožto vrchní orgán, který má mít poslední slovo.

Toto napětí a neshody ve vedení a duchovní nevýzrálost některých *guru* vedly k velikému počtu rozkolů. První se udál roku 1982, kdy se někteří oddaní přidali na stranu londýnského *guru* Džajatirthy, jenž se dostal do konfliktu s ve-dením hnutí. Neshody vyústily v jeho odchod.⁸³ Ke schizmatům a vyloučování z organizace ovšem dochází dodnes.

Významným momentem pro vyjasnění otázek autority v hnutí bylo setkání vedoucích ISKCONu v Novém Vrndávanu v západní Virginii, v centru, které založil Prabhupáda v roce 1968. Tehdy byla omezena moc a postavení *guru*, kteří se nyní začali chápat více jako žáci Prabhupády - než jako jemu rovní. Tím se zvýšila míra spolurozhodování řadových oddaných. K uvolnění mocenského napětí přispělo i rozhodnutí ustanovit větší počet duchovních učitelů. Od roku 1987 pak mají oddaní možnost vybírat si vlastního *guru*. Do té doby přijímali adepti na zasvěcení duchovní vedení pouze od regionálního duchovního učitele.

Způsob života v hnutí

Členství

Základními jednotkami ISKCONu jsou chrámy, zakládané Prabhupádou či jím pověřenými žáky. Při nich vznikají komunity, ve kterých oddaní společně žijí. Společenství se liší podle svého zaměření. Ve městech existují kulturně vzdělávací střediska, která se zaměřují na šíření vědomí Kršny vydáváním a distribucí knih, pořádáním přednášek, výstav, koncertů a podobně.

Další komunity jsou při vegetariánských restauracích, kde se setkání s Kršnou nabízí ve formě *prasádam* - jídla obětovaného Kršnovi. Na venkově se budují farmy, kde se oddaní snaží žít maximálně soběstačně po způsobu „védskeho hospodaření“. Pokoušejí se zde žít radikálně podle hesla hnutí: „Jednoduchý život, hluboké myšlení“. To znamená, že se snaží používat co nejméně vymožeností moderní doby. Při práci v zemědělství se například dává přednost volské síle před traktory a stroji na elektrinu.

To ovšem neznamená, že by hnutí zcela odmítalo moderní techniku. Prabhupádovi žáci opak zdůrazňují, že k duchovním účelům - například k misijní práci - je možné využívat všech technických prostředků: „Cokoliv, co materialisté vynalezli pro uspokojení svých smyslů, může upřímný oddaný zapojit ve službě Kršnovi“.⁸⁴

Organizace života v jednotlivých komunitách je ponechána na jejich vlastním rozhodnutí. Správní komise nevydává konkrétní obecně platné předpisy a řády, ale pouze instrukce, podle nichž se vedoucí jednotlivých středisek mají řídit. Roku 1995 se GBC usnesla na tom, že by při všech chrámech ISKCONu měly být zřízeny rady, které si členové hnutí sami zvolí. Ty mají rozhodovat o organizačních záležitostech komunit.

Základní denní režim je ve všech komunitách v podstatě stejný. Vstává se brzy ráno (obvykle ve čtyři hodiny), poté je každý člen povinen vykonat ranní hygienu - včetně sprchování studenou vodou (na tělesnou čistotu svých, kulturou hippies vychovaných žáků kladl Prabhupáda veliký důraz). Kolem páté hodiny začínají první bohoslužby, po nichž mají oddaní dvě hodiny času na osobní modlitbu - *džapu*. Během dne se každý oddaný věnuje své práci (v komunitě nebo mimo ni), odpočinku a účastní se dalších bohoslužeb a přednášek. Spát chodí oddaní kolem desáté hodiny večerní.

Způsob příjímání nových členů je v kompetenci jednotlivých středisek. Obecně platí, že zájemce musí projít několikaměsíční zkušební lhůtou, ve které si má ověřit, zda je schopen sloužit Kršnovi životem v komunitě, a která má prověřit i jeho samotného. Nakonec se řídící orgán (například rada) vyjádří k jeho přijetí.

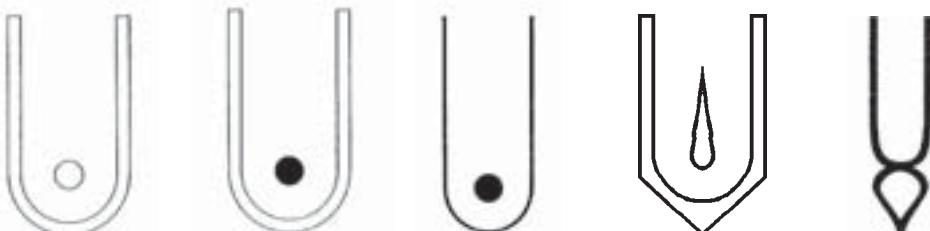
Po této zkušební době následuje upevňování se ve *vaišnavském* (tj. višnuistickém) způsobu života ve společenství. Úkolem oddaného v tomto období je

studovat svatá písma, podílet se na činnostech střediska, poohlížet se po oddaném, kterého by chtěl přijmout za svého duchovního učitele a jímž by chtěl být zasvěcen.

Poté, co oddaného některý *guru* přijal a místní chrámová autorita mu dala doporučení, připravuje se u svého učitele na zasvěcení do višnuismu, do Čaitanjovy *sampradáji*. Iniciace, kterou nyní adept prochází, se nazývá *Haré náma díkšá*, tedy zasvěcení do svatého jména. Při ní oddaný slibí to, co už do té doby bylo podmínkou pro život v hnutí - dodržování tzv. čtyř regulativních principů a pravidelné zpívání *mantry* „Haré Kršna“. Od svého *gurua* obdrží nové, sanskrtské jméno, k němuž je přidán titul *dásá* nebo *dásí* („služebník“, „služebnice Pána“). Po zasvěcení do svatého jména může následovat ještě druhé zasvěcení, bráhmanská *díkšá*. Ta je pro ty, kteří se rozhodli plněji sloužit Kršnovi a jeho oddaným.

I ještě nezasvěcení příslušníci komunity si oblékají tradiční indický oděv. U mužů je to *kurta* (košile) a *dhótí*, což je dlouhý pruh látky, který se omotává kolem pasu. Muži jsou dále nápadně oholenou hlavou. Pouze na temeni si ponechávají úzký pramínek vlasů, kterému se říká *šikha*. Jeho význam je především v odlišení se od jiných „holohlavců“ (například buddhistů), ale má samozřejmě i svoji symboliku - představuje myšlenky soustředěné do jediného centra. Někdy se také říká, že se *šikha* nosí kvůli tomu, aby měl Kršna oddaného za co vytáhnout do duchovního světa.

Naproti tomu ženy mají dlouhé vlasy, které musí být zakryty šátkem. V indické tradici se totiž na ženu s obnaženou hlavou pohlíží jako na prostitutku. Obdobou mužského *dhótí* je *sári* - asi pětimetrový pruh látky, který se omotává kolem těla. Narozdíl od jednobarevného *dhótí* je *sári* často pestrobarevné. Do bílého se na znamení smutku oblékají pouze vdovy také si holí hlavu. Vdané ženy si na čelo

Vallabhova
sampradája

Nimbárkova
sampradája

Madhvova
sampradája

Rámánudžova
sampradája Čaitanjova
sampradája

*Tvary tilakového znamení jednotlivých višnuistických směrů
(Podle D. R. Godineho, s. 136-137).*

malují červenou tečku. Kršnovi oddaní jsou též nápadní *tilakovým* znamením na čele a jiných místech těla. Stejně jako stoupenci jiných hinduistických směrů si je malují speciální hlínou z indických posvátných míst. Význam *tilaku* je podobně jako u *šikhy* odlišovací, ale také má hlubší smysl. Tím, že si jej oddaný předepsaným způsobem maluje, vyjadřuje onu základní skutečnost, že tělo je ve své podstatě chrámem Božím.

V komunitách ISKCONu se dodržuje tradiční rozlišování čtyř tzv. *ášramů* - základních životních etap. Ve společenstvích spolu žijí *brahmačárini*, jak se nazývají žáci žijící v celibátu, *grhasthové*, což jsou ženatí hospodáři, *vánaprasthové*, tedy ti, kteří se postupně odpoutávají od světských závazků a připravují na poslední etapu - odříkavý život *sannjásinů*. Oproti obvyklé hinduistické praxi však mnozí členové ISKCONu, který je chápán jako mnišská organizace, zůstávají ve stavu *brahmačárinů* nebo z něj přecházejí hned do posledního *ášramu*. Jednotlivé stavy se od sebe odlišují zevnějškem. Šafránová je barva celibátníků - *sannjásinů*, ale mnohdy ji oblékají i *brahmačárini*. Ženatí muži a začátečníci jsou oděni do bílého oděvu. Muži žijící v celibátu jsou vedeni k tomu, aby se co nejméně setkávali se ženami. *Brahmačárín* se má věnovat především studiu a *sannjásin* kázání.

Guruem se může stát oddaný v jakémkoliv *ášramu*, tedy i ženatý hospodář (*grhashta*). Může jím být i žena. O udělení titulu duchovního učitele rozhoduje GBC. Vztah mezi učitelem a žákem se v hnutí (ve shodě s višnuistickou tradicí) považuje za nejdůležitější aspekt duchovního života.⁸⁵ Pouze *guru* může udělit zasvěcení. Také platí, že „bez přijetí poznání a manter od duchovního mistra v pravé učednické posloupnosti nemá mantra žádnou hodnotu.“⁸⁶ Duchovní učitel má být žákem nahlížen jako zástupce Kršny a jako takovému se mu má vzdávat i náležitá úcta.⁸⁷

Nové jméno a nový oděv má symbolizovat začátek nového života, ale vstup do komunity rozhodně nemá znamenat naprosté zpřetrhání všech sociálních vazeb. Prabhupáda například po svých žácích požadoval, aby udržovali pokud možno pravidelný styk s rodiči a vzdávali jim příslušnou úctu (indičtí oddaní si tak měli podle místní tradice před rodiči lehat, bez ohledu na to, zda jsou věřící či zda souhlasí s náboženstvím svých dětí). Na druhé straně se můžeme setkat s tím, že po příchodu do komunity mnoho nových oddaných zanechá studií na „materialistických“ školách. Při mnohých komunitách dokonce existují i vlastní školy - tzv. *gurukuly*, které děti navštěvují místo normálních škol.

Oddaní ale nežijí jen v komunitách. Jsou případy, kdy po zasvěcení oddaný sám nebo s rodinou ze společenství odchází a žije dál jako člen ISKCONu ve své vlastní domácnosti. V poslední době se v hnutí začná praktikovat i to, že jsou do višnuismu zasvěcováni i ti, kdo žijí zcela mimo chrámové společenství a udržují s ním jen volnější svazky. Dříve měli lidé, kteří byli osloveni tímto náboženstvím, ale nevstoupili do komunity, možnost být jen tzv. *Krishna Friends* (Kršnovi přátelé). Tak může

Mezinárodní společnost pro vědomí Kršny jako náboženská organizace oslovit mnohem větší počet zájemců.

Čtyři regulativní principy a povinné džapování

Vícekrát už byly zmíněny tzv. čtyři regulativní principy. Ty v životě oddaných hrají významnou úlohu. Jejich dodržování, které je předpokladem rozvíjení vědomí Kršny, je podmínkou členství v ISKCONu. Jsou to tato pravidla:

- 1) *Nekonzumovat žádné maso.* Požadováním této zásady jsou oddaní vedeni k tomu, aby neměli podíl na zabíjení živých bytostí, které mají také nesmrtelnou duši. Zakladatel hnutí k tomu napsal: „Ti, kteří zabíjejí zvířata a přinášejí jim zbytečnou bolest - jak to lidé dělají na jatkách - budou podobným způsobem zabiti ve svém příštím životě a v mnoha následujících. Za takové zločiny neexistuje omluva.“⁸⁸
- 2) *Neužívat nic, co obsahuje omamné látky.* Oddaný nesmí požívat omamné látky, aby svou mysl nezaneprazdňoval něčím jiným, než je *bhakti*. Oddaní říkají: „Přestaneme-li používat omamné látky, nejen že se vyhneme všem okamžitým negativním následkům, o kterých se není třeba rozepisovat, ale budeme schopni dodržovat odříkání, která jsou pro duchovní život nezbytná“⁸⁹. Tak není dovoleno používání nejen tvrdých drog, nikotinu a alkoholu, ale také kávy a čaje.
- 3) *Nemít nedovolený pohlavní styk.* Nedovolen není jen mimomanželský sex, ale jakákoli pohlavní aktivita, jejímž účelem není plození. Tělem, které patří Kršnovi, se smí - podle učení hnutí Haré Kršna - ve skutečnosti těšit právě jenom on. Je běžné, že v komunitách žijí i manželské páry a rodiny s dětmi, ale obecně je vyvýšován celibátní způsob života. Ti, co žijí v celibátu, jsou vedeni k tomu, aby se co nejméně stýkali s osobami opačného pohlaví. Všechny ženy jsou oslobovány jako *mátradží*, což znamená maminka. Každý muž má na každou ženu - kromě své manželky - pohlížet jako na svou matku.
- 4) *Nedopouštět se hazardu.* Hazardovat se nesmí, protože - jak říkají Kršnovi oddaní - vše patří Bohu, a i to, co člověk má, má od něho, a tak s tím nemůže zacházet podle své libovůle. Dále je hazard považován za překážku duchovního zdokonalování, protože podněcuje touhu po zisku a závistivost.

Do těchto čtyř pravidel shrnul Bhaktivédanta višnuistickou etiku, aby ji učinil přehlednější tém, kdo nevyrostl v jeho kultuře. I pátá zásada, tj. pravidelně zpívat Kršnovu jméno - *džapa* (polohlasné odříkávání *manter*), je podána tak, aby byla pro západního člověka přijatelnější. Prabhupáda po svých žácích požadoval, aby ji prováděli s pomocí růžence (*mála*) o sto osmi kuličkách, a to šestnáct kol denně. To je celkem 1 728 opakování slov *Mahámantry*. Višnuistická tradice zná však mnohem rozsáhlejší odříkávání *mantry*. Bhaktisiddhánta Sarasvatí považoval za pokleslého každého, kdo neodříkal denně 64 kol.⁹⁰

V co věří

S obsahem višnuistické víry jsme se již krátce seznámili. V této podkapitole se seznámíme s tím, jak tuto víru prezentuje Prabhupádovo hnutí. Jako osnovy se při tom můžeme držet základního vyznání víry, jak bylo v osmi bodech formulováno roku 1970 na stránkách publikace „The Krsna Consciousness Handbook“.

1) O absolutní pravdě vydávají svědectví svatá Písma různých světových náboženství.

Nicméně nejstarší je védská literatura, ze které je nejznámější Bhagavadgita.

Důraz na text indických svatých písem je v Mezinárodní společnosti pro vědomí Kršny obrovský. Vidíme, že Prabhupáda se ve své spisovatelské činnosti věnoval především překladům a komentářům nejdůležitějších hinduistických náboženských textů. Kromě Bhágavatapurány a Bhagavadgíty to byly upanišady (Íšopanišad) a sedmnáctisvazkový bengálský spis Čaitanja-čaritamrta. Všechny tyto texty jsou brány jako neomylná Boží poselství. Prabhupáda jako všichni konzervativní hinduisté odmítal historický přístup moderních indologů ke svatým písmům. Vědské texty, kam řadil i Bhagavadgítu a purány, považoval (v jejich písemné podobě) za pět tisíc let staré. Jejich obsah je prý nezpochybnitelný. Prabhupáda vedl své žáky k tomu, aby věřili v jejich doslovný smysl.

V této souvislosti je nejčastěji zmiňováno přesvědčení oddaných o tom, že člověk nikdy nebyl na Měsíci, protože to podle svatých písem není možné. To, že se většina lidí nechala přesvědčit o letech na Měsíc, považují za výsledek masového „vymývání mozků“. Satsvarúpa dásá Gósvámi, jeden z nejznámějších Prabhupádových žáků a autor jeho životopisu, o tom píše: „Vedy říkají, že Měsíc je o 8 milionů mil (více než 1 milion km) dále od Země než Slunce. Když tedy přijmeme moderní údaj o vzdálenosti Slunce od Země - 93 milionů mil (150 milionů km) - jak by „astronauti“ mohli doletět na Měsíc a překonat takovou vzdálenost za pouhých 91 hodin (uváděná doba letu Apollo 11)! To by vyžadovalo ohromnou rychlosť rakety: více než milion kilometrů v hodině - očividně nemožný výkon, dokonce i z hlediska vědeckých kalkulací.“⁹¹

2) Bůh je věčný, vševedoucí, všemocný, všudypřítomný, je otcem všeho živého, je udržovatelem energie všeho života, vši přírody a funkce vesmíru.

Hnutí Haré Kršna na Západě reprezentuje striktně monoteistický směr hinduistické tradice. Pramenem všeho jsoucího je jediný Bůh - Kršna, který má jak neosobní, tak i osobní aspekt. Podobně platí, že je jak zcela transcendentní (zcela mimo tento svět), tak zároveň i zcela immanentní (přítomný ve světě). Podle svých jednotlivých činností vystupuje v různých podobách (manifestacích). V dějinách na sebe několikrát vzal lidskou nebo zvířecí podobu, aby zde splnil konkrétní úkol. Jednou z těchto pozemských manifestací (*avatářů*) byl i Čaitanja. Vědští bohové (Šiva, Brahma atd.) jsou ve skutečnosti jen polobozí, kteří jedinému Bohu - Kršnovi slouží.

3) *Podstatou člověka není tělo, ale věčná duše, která je hlavní částí Boha.*

Vedle učení o jedinosti Boží je zdůrazňování rozdílu mezi tělem a duší nejdůležitějším článkem věrouky. Počátkem duchovního života je uvědomění si pravé identity člověka, jež spočívá v duši (*átman*) - nikoli v těle. Tělo je pouze pomíjivá schránka, kdežto duše je věčná, bez počátku a bez konce. Každá duše je svou podstatou věčnou služebnicí Boha. Příčinou opuštění tohoto původního stavu a upadnutí do hmotného světa je pýcha, která duším vnutila touhu po panování. Každá duše tedy ve stvořeném světě prochází koloběhem převtělování, přičemž při každém novém zrození přijímá jeden z 8 400 000 druhů těl.

To, jaké tělo dostane, záleží podle karmického zákona na kvalitě skutků v předcházejících životech. „Živá bytost přijme nejdříve tělo s lidskou podobou, ale postupně na základě degradujících činností sestoupí do nižších životních podob... Postupným evolučním procesem získá opět tělo lidské a obdrží novou možnost dostat se z reinkarnačního cyklu.“⁹² Cílem duchovního života je konečné vysvobození se z koloběhu převtělování a návrat k Bohu. Není ovšem možné docílit jej bez Kršnovy pomoci (milosti).

4) *Bratrství všech lidí lze uskutečňovat jen realizací Boha jako našeho společného otce.*

V souvislosti se snahami o sjednocení lidstva, k nimž se stavěl dosti skepticky, Prabhupáda kategoricky zdůrazňoval, že jednoty není možné docílit bez shody v náboženství a bez uznání jednoho Boha. „Můžete mít stovky a tisíce konferencí, pojednávajících o jednotě lidstva, ale vůdcové se nikdy nesjednotí, protože nemají společnou základnu.“⁹³

5) *Všechny činy mají být obětí Bohu.*

Podstata duchovního života ISKCONu netkví v odříkání a ve stažení se ze světa, ale v proměně všech (bohulibých) činností v oběť Kršnovi. Jak píše Prabhupáda ve svém komentáři k Bhagavadgítě (9: 27), je povinností každého člověka, který chce sloužit Bohu, aby si uzpůsobil život tak, že nikdy za žádných okolností nezapomene na Kršnu. Každodenní práce, přijímání potravy, ale třeba i dýchání, to vše má být chápáno jako oběť Bohu, jemuž to všechno ve skutečnosti patří.

6) *Každé jídlo má být obětováno Pánu. Při jeho přijímání se pak člověk očistuje.*
Zvláštní důraz je kladen na obětování jídla. To hraje v hnutí tak velikou úlohu, že si zaslouží samostatnou kapitolu.

7) *Upřímným pěstováním spirituální vědy může člověk dosáhnout stavu čistoty, blaženého vědomí a osvobození od úzkosti už v tomto životě.*

Cílem duchovního života na tomto světě je čistota neboli čistá oddaná služba. Abychom dobře pochopili, co je tím míněno, musíme se seznámit s učením o tzv. kvalitách hmotné přírody (*gunách*). Podle této nauky, která se opírá především

o čtrnáctou kapitolu Bhagavadgity, je celé stvoření složeno ze tří druhů *gun* a vše, s čím se v našem světě setkáváme, je možné přiřadit k jedné z nich. První, nejnižší, *gunou* neboli kvalitou je nevědomost či temnota (*tamas*), druhou je neklid či vášeň (*radžas*) a třetí, nejvyšší, je kvalita dobra (*sattva*). *Guny* můžeme chápat jako tvůrcí energie Boha, jimiž tvořil svět tak, že jejich kombinací vznikaly jednotlivé věci. Člověk tyto stvořené věci může rozlišovat, a tedy i hodnotit podle toho, jaká kvalita v nich převládá.

Nejde ale pouze o hmotné věci. I lidské jednání nebo myšlení je ovládáno *gunami*. Jimi je člověk poután k hmotné přírodě. Člověk ovládaný nevědomostí je pasivní, bez zájmu a zásad; člověk ovládaný vášní naopak vyvíjí aktivitu pro dosažení požitků. Kvalita dobra je samozřejmě hodnocena pozitivně - charakterizuje ji touha po poznání, dobročinnosti, duchovním zdokonalení atd. - ale přesto je to také provaz (což je původní význam slova *guna*), kterým je člověk připoután k tomuto světu.

Cílem duchovního života je tedy zpřetrhat pouta kvalit hmotné přírody a být tak svobodný pro službu Bohu. Tomuto stavu se pak říká čistá oddaná služba. Je to stav duchovní dokonalosti či svatosti. Cesta k ní vede přes smíšenou oddanost ovlivňovanou *gunami*. Dvě nižší kvality mohou mít totiž i svou jemnou, „duchovní“, podobu. Pak se člověk ovládaný nevědomostí může pyšnit svými duchovními pokroky, nebo je naopak závidět ostatním; vášnivý člověk zase usiluje o slávu a odměnu za svoji náboženskou činnost.

Prvním cílem „pěstování spirituální vědy“ je tedy realizace kvality *sattva* - usilování o očištění a duchovní pokrok z důvodu touhy po vysvobození z koloběhu převtělování. Čistá oddaná služba je pak popsána jako stav, kdy člověk netouží získat něco pro sebe, ale sloužit Bohu jen z lásky.

8) *V součané době (kalijuze) je nejlepší metodou k dosažení zralého stadia lásky k Bohu zpívání Mahámantry.*

Aby člověk došel této dokonalosti, nestačí mu na to jeho vlastní síly. Lidské skutky jsou v současné upadlé době tak znečištěné nižšími kvalitami, že se s nimi člověk daleko nedostane. Proto více než cokoli jiného je zapotřebí odevzdat se Kršnovi a spolehnout se na jeho milost (nezasloužený dar možnosti vysvobození). Takovou víru v sobě člověk probudí především zpíváním svatých jmen „Nejvyšší Osobnosti Božství“ a nasloucháním tomuto zpěvu.

Bohoslužby

Višnuismus si potrpí na emotivně působivé obřady. Proto je veškerá činnost v komunitě (práce, studium ap.) prokládána mnoha typy bohoslužeb.

Pravidelné denní rituály se konají v chrámové místnosti nebo na jiném místě, kde je umístěn oltář s božstvy. Každý bohoslužebný prostor je vlastně zpřítomněním nejposvátnějšího místa uctíváčů Kršny - Vrndávanu.

Oltář, který je materiálním středem bohoslužebného uctívání, představuje a zpřítomňuje Kršnu s celou jeho říší. Jsou na něm zobrazeny podoby manifestací Boha - *múrti* (božstva). Hlavním obrazem na oltáři je *Panča-tattva* - pět podob Pána. Je na něm zobrazen zlatý Šrí Čaitanja Maháprabhu jako inkarnace Kršny se svými čtyřmi společníky (Nitjánanda, Advaita, Gadádhara Pandita, Šrívas Thákur), kteří jsou také chápáni jako speciální manifestace Boha. Dále bývá na oltáři umístěn obrázek Nárasimhy - inkarnace Boha v podobě napůl lidské a napůl lví bytosti, kterou na sebe Kršna vzal, aby zničil démona Hiranjakašipua (Bh I,3,18). Potom jsou na oltáři umístěny obrázky posledních duchovních učitelů gaudijské *sampradájí*, od nichž ISKCON odvozuje svoji tradici. Vedle těchto základních mohou oltář zdobit ještě mnohé další obrázky nebo sošky.

Obřad, při kterém se uctívá Pán, se nazývá *árati*. Při něm se Kršnovi nabízejí vonné tyčinky, oheň, květiny, voda a je ovíván vějířem. Oddaní, kteří se obřadu účastní, zpívají *mantry* nebo tzv. *bhadžany* (velebení Boha opěvováním jeho vlastností a zábab). Těmi opěvují především Kršnovy „transcendentální zábavy“, které při své viditelné přítomnosti na zemi konají. Obřadem se tak oddaní stávají účastníky oněch svatých dějů. *Árati* konají oddaní několikrát denně (minimálně třikrát). Kromě uctívání božstev (*múrti-púdžá*) při něm může jít i o uctívání duchovního učitele (*guru-púdžá*) a uctívání posvátné květiny *tulasí* (*tulasí-púdžá*).

Obětování jídla božstvům, které narozdíl od *árati* není veřejné, se koná třikrát denně. Důležitým obřadem je také mytí božstev (*abhišék*), které se provádí jedenkrát denně. Vodu se všemi případami (někdy včetně kravské moče), která k tomuto úkonu byla použita, oddaní i jejich hosté pijí.

Tyto obřady spolu se skupinovým zpíváním Kršnova jména jsou součástí každého dne. Svou zvláštní podobu získávají podle jednotlivých svátků, které višnuisté slaví podle svého kalendáře.

Svátky

V životě višnuistů stejně jako v životě vyznavačů jiných náboženství hraje velikou úlohu kalendář se svátky, kterými si věřící připomínají a zpřítomňují jednotlivé významné události. Višnuistický kalendář je lunární (řídí se pohybem Měsíce). Proto se data svátků rok od roku liší. Aby jejich místo bylo alespoň trochu stabilní vzhledem ke kalendáři solárnímu, přidává se každý třetí rok jeden bezsvátkový měsíc navíc.

Višnuistických svátků je celá řada. Ty nejdůležitější následují po sobě takto:

- 1) příchod Nitjánandy, který je považován za inkarnaci Balarámy (konec ledna - začátek února);
- 2) příchod Čaitanjova společníka Advaita, který je pokládán za inkarnaci Mahávišnua (únor);

- 3) příchod Šrí Čaitanji (*Gaura-púrnima*). Tímto dnem začíná kalendář bengálských višnuistů (konec února - polovina března);
- 4) příchod prince Rámy (duben);
- 5) příchod Balarámy (srpen);
- 6) příchod Šrí Nrsinhy (konec dubna - začátek května);
- 7) příchod Kršny (*Šrí Kršna Džanmáštamí*, polovina srpna - začátek září);
- 8) příchod Rádhy (*Rádháštamí*, září);
- 9) zabítí démona Rávany princem Rámou (*Ráma vidžajótsava*, říjen);
- 10) svátek krav spojený s oslavou zvednutí Góvardhany Kršnou (*Gó púdžá*, *Góvardhana púdžá*, konec října - polovina listopadu).

Součástí slavení svátků je půst, který bývá ukončen hostinou. Při něm jsou ze stravy vyloučeny všechny obiloviny a luštěniny, případně se nejí nic. Kromě těchto svátků se půst pravidelně drží každý jedenáctý den po úplňku a po novu (*ékadáši*).

Prasádam - jídlo není jen pro nasycení těla

Chceme-li se seznámit s hnutím Haré Kršna, bylo by velikou chybou, kdybychom opomenuli višnuistický jídelníček a roli jídla. Možná neexistuje jiná náboženská organizace, kde by se jídlu přikládala větší váha než právě v Mezinárodní spořečnosti pro vědomí Kršny. Jídlo pro oddané neznamená jen posilu pro tělo, ale hraje také důležitou úlohu na cestě duchovního zdokonalování. Je tomu tak proto, že už jeho příprava - a hlavně jeho přijímání - je v podstatě bohoslužbou. Jestliže vše, co oddaný vykonává, má být oběť Kršnovi, tak v případě přípravy a přijímání jídla je tato zásada obzvlášť významná.

Předně platí, že vyznavač Kršnova náboženství by neměl požívat jídlo, které nepřipravoval on sám nebo jiný oddaný. A to proto, že člověk, který není členem hnutí, nemůže dodržovat všechny předpisy pro správné višnuistické vaření. Důvodem je ale také to, že při vaření do sebe podle víry odaných jídlo přejímá energii kuchaře a je-li jím nějaký *karmí*, tedy světský člověk, neoddaný, přejímá tak jeho negativní, materialistickou energii. Správně by měl vařit jen zasvěcený a nikdo, kdo není višnuista, by vůbec neměl vstoupit do kuchyně višnuistické komunity.

To, že samotná příprava pokrmu je svým způsobem bohoslužba, v praxi znamená, že při vaření se má kuchař snažit myslet na Kršnu a nikoliv na něco jiného, jako třeba na nasycení svého těla. V první řadě se vaří pro potěšení Boha, potom teprve pro nasycení jeho oddaných. Zvláštní pozornost je při přípravě jídla věnována čistotě. A to jak fyzické, tak především duchovní a rituální. Do kuchyně se nesmí s nepokrytou hlavou, protože vlasy jsou považovány za nečisté. Stejně tak nemá do kuchyně přístup žena v období menstruace. Také se v místnosti nesmí používat vulgární či nevlídná slova; nemělo by se vlastně hovořit o ničem, co nesouvisí s vařením nebo s náboženstvím. Jídlo se nesmí v žádném případě

ochutnávat a ruce se smí během vaření dotýkat pouze toho, co s ním bezprostředně souvisí. V případě, že se člověk dotkne například úst nebo podlahy, musí si ruce před pokračováním ve vaření opláchnout.

Jen byla-li dodržena všechna tato pravidla, je jídlo připraveno k obětování. Obětování je - nebo alespoň má být - důležitější než samotné přijímání potravy. Ve skutečnosti je to totiž Kršna, kdo takto rádně připravené jídlo přijímá, jelikož bylo uvařeno především pro něho. Jeho děti přijímají vlastně už jen zbytky. To je smyslem obětování - nabídnout Bohu jídlo, aby je přijal jako dar a aby svým duchovním pojídáním naplnil jídlo svou energií, tedy sám sebou. Po aktu obětování už není nejdůležitější ono hmotné jídlo, ale právě tato duchovní, přesto reálná přítomnost Kršny v něm; podobně jako u božstev na oltáři není důležitý materiál, ale to, že v nich má přebývat živý Bůh. A stejně jako se při uctívání božstev věřící neklání soškám samotným, ale tomuto živému a jedinému Bohu, tak při přijímání v první řadě pojídá Kršnovu milost (energii). Přijímání hmotné potravy (tedy jejích zbytků) je vlastně druhořadé. Takový je alespoň ideál.

Při obětování se uvařené jídlo (část od každého chodu) vloží do nádob, které slouží výhradně k tomuto účelu. Z nich smí jíst pouze Kršna. Nikdy při tom nesmí chybět voda. Pěkně upravené jídlo se položí na oltář před božstva. Potom se při zvonění zvonečkem odříkávají modlitby (*mantry*), kterými se opěvuje Kršna i jeho věrný služebník Prabhupáda. Pak se jídlo nechá „pro potěšení Pána“ asi dvacet minut na oltáři. Po tuto dobu se zpívají ještě další *mantry* nebo se dělá i *árati*.

Dodržovat tento postup je sice důležité, ale - jak oddaní zdůrazňují - mnohem důležitější je stav myslí. Všechna pravidla vaření a obětování mají za cíl vzbudit lásku ke Kršnovi. „Kršna ve skutečnosti přijímá lásku a oddanost více než samotné jídlo. Kršna už má všechno, co může potřebovat? Tak mu nabízíme svoji lásku, protože jsme si ji jako lakovci nechávali tak dlouho pro sebe.“⁹⁴ Je to tedy ve skutečnosti Kršna, kdo nabízí jídlo, a ne člověk. Obětované jídlo je pak Boží dar - *prasádam*.

I samotné přijímání tohoto *prasádam* (jinak oddaní obětovanému jídlu neřeknou) má svá pravidla. Nejdříve se má Kršnovi za takto projevenou milost poděkovat tradiční modlitbou: „*Toto hmotné tělo je síť nevědomosti a smysly jsou naši smrtelní nepřátelé, protože vrhají duši do tohoto oceánu hmotného smyslového požitku. Mezi těmito smysly je jazyk nejdravější a nejhůře ovladatelný. V tomto světě je velmi obtížné ovládat jazyk. Pán Kršna je velmi milostivý a dal nám zbytky Svého jídla, jen abychom ovládli jazyk. Nyní prosím přijměte toto nektarové Kršna - prasádam a opěvujte slávu Šrí Rádhy a Kršny a s láskou volejte: Čaitanja! Nitáj!*“⁹⁵ *Prasádam* se má přijímat vsedě a pouze pravou rukou. (Tato zásada vychází ze skutečnosti, že v Indii se tradičně levá ruka používá k čištění konečníku.)

Je také důležité, z čeho je jídlo připraveno. V první řadě nesmí obsahovat žádné maso. V tomto jsou předpisy tak důsledné, že zakazují také používání vajec, která

by mohla obsahovat kuřecí zárodek. Ovšem i vajíčka ze současných velkodrůbežáren, která zcela jistě zárodky obsahovat nemohou, jsou pro višnuistickou kuchyni nepřijatelná, a to nejenom z důvodu, že tradiční kuchyně jejich používání nezná, ale také proto, že způsob jejich „výroby“ je podle Kršnových oddaných neetický.

Kromě masa a vajec bychom v *prasádam* marně hledali i některé další potraviny. Česnek a cibuli oddaní odmítají, protože jsou v kvalitě vášně (obsahují prý afrodisiaka). Houby jsou zase odmítány proto, že pocházejí z kvality nevědomosti.

Z dodržování druhého regulativního principu zase vyplývá, že se v jídelníčku nesmí objevit žádný alkohol, ale také zde nesmí být nic, co obsahuje černou kávu, čaj nebo kakao.

Základní potravinou je mléko. Právě proto, že krávy dávají pro život nepostradatelné mléko, jsou v Indii posvátné a uctívané jako „naše matky“. Dále se používá zelenina, rýže, luštěniny, důležité je koření. Také různé druhy cukroví jsou pro kršnovský jídelníček typické.

Role jídla je v hnutí Haré Kršna opravdu nepřehlédnutelná. Jídlo hraje důležitou úlohu jako misijní prostředek - kdekoliv oddaní působí, zakládají vegetariánské restaurace a *prasádam* často nabízejí i na ulici. Ale asi nejdůležitější funkcí jídla je to, že jeho kvalita, pestrost a množství členům hnutí kompenzuje odříkání v jiných oblastech života.

Pohled na stravující se oddané během nějaké větší slavnosti (např. svátku narození Kršny) tak vyvrací časté tvrzení, že se v hnutí žije asketicky.

Aktivity na veřejnosti

Haré Kršna nikdy nebylo masovým hnutím, počet jeho aktivních členů „na plný úvazek“ dosahuje po celém světě pouze desetitisíců. Přesto je to jedna z nejviditelnějších alternativních náboženských organizací. Oddaní skutečně vyvíjejí mnoho úsilí, aby o sobě (a tedy o Kršnovi) dali vědět. Podívejme se tedy, jakou formu a především jaký smysl jejich aktivity na veřejnosti mají.

Sankírtanové průvody a pádajátry

Na prvním místě se sluší připomenout *sankírtan*, tedy průvody se zpíváním *Mahá-mantry* a jiných *manter* či písni oslavujících Pána Kršnu a jeho společníky, protože to je to, s čím před čtyřmi stoletími vystoupil Čaitanja Maháprabhu. Jako on tehdy chodil po ulicích bengálských měst a vesnicích a zpíval Kršnovu jméno, tak i nyní chodí po ulicích měst všech kontinentů průvody oddaných (třeba i ve velmi malém počtu) a zpívají za doprovodu tradičních indických nástrojů. Proč to dělají? Předvádějí se? Baví se tím? To možná také, ale oddaní vám řeknou jiný důvod. Pokud má soukromé odříkávání Kršnových svatých jmen očišťovat samotného

oddaného, pak veřejné zpívání má očistit především jeho posluchače. Pouhé zaslechnutí Božího jména může totiž v hříšné duši učinit divy. Ta si toho sice nemusí být ani vědoma (člověk se oddaným může třeba vysmát), ale přesto v ní - jak věří oddaní - může síla Kršnova jména působit tak, že postupně získá zájem o poznání Boha, byť třeba až v příštím životě.

Někdy můžeme potkat větší kršnovské průvody i s voly taženými ozdobenými vozy. Jedná se o tzv. *pádajátru*. Při ní se božstva ukazují světu. Některé *pádajátry* jsou malé, třeba jen kolem farmy, jiné mohou putovat několika zeměmi.

Veřejné programy

Ve svých střediscích oddaní pořádají pravidelné programy, které jsou určeny především hostům. Při nich se obvykle koná přednáška (kázání) na nějaký text ze svatých písem, dále *kírtan* a samozřejmě se také nabízí *prasádam*. Někdy (zpravidla na nějaký větší svátek) je program obohacen například o videoprojekci, divadlo, hudební představení apod.

Rozdávání prasádam - misie skrze jídlo

Misijní význam mají i další kršnovské aktivity. Zvláště to platí pro nabízení *prasádam*. V každém jídle, které bylo obětováno Kršnovi, je svou energií osobně a reálně přítomen. Přijímat takové jídlo znamená přijímat samotného Boha, a tím se očišťovat od následků hříšných jednání. Takto obětované jídlo působí nejen u oddaných, ale u všech, kteří ho přijímají, byť by vůbec netušili, co vlastně jedí. Vegetariánské restaurace jsou tedy ve skutečnosti především misijními středisky, a to těmi nejčastějšími. Ale i na jiných místech, kam oddaní zvou zájemce, se program obvykle neobejde bez vegetariánské hostiny. *Prasádam* se však nabízí i mimo střediska ISKCONu. Často se můžeme setkat s tím, že nám jej - nejčastěji v podobě různých druhů cukroví - oddaní nabídnou i na ulici.

Tyto aktivity mají samozřejmě za cíl kromě očišťování strávníků získávat finanční prostředky. Nicméně ISKCON pořádá i akce, kdy se *prasádam* rozdává potřebným zdarma. Proto začalo hnutí s programem, který nazvali „**Jídlo pro život**“. Jeho mottem se stala Prabhupádova slova, že nikdo v okruhu 10 mil kolem chrámu by neměl hladovět.

Smyslem programu je nabízet zdarma *prasádam* lidem v nouzi. Takto například pomáhali lidem v Čečensku, v bývalé Jugoslávii, ale také na Moravě, kde po záplavách v roce 1997 rozdali více než patnáct tisíc porcí.⁹⁶

Distribuce knih

Všude, kde hnutí působí, je velmi činné též vydavatelsky. Mnoho oddaných je zaměstnáno překládáním, přepisováním či distribucí (především Prabhupádových) knih. Vydávají je ve velikém nákladu a pak rozšiřují nejrůznějšími cestami, zvláště

přímou distribucí na ulicích nebo po domech. Nejintenzivněji pracují pouliční distributoři v prosinci, kdy pravidelně probíhá tzv. **Prabhupádův maratón**. Při této akci se oddaní snaží rozšířit knihy mezi co možná největší počet lidí. U distribuování se podobně jako v případě *prasádam* hovoří o „rozdávání“. Příslušníci hnutí Haré Kršna tomuto slovu ovšem rozumějí jinak, než je obvyklé. Zastaví-li vás „kršnovský maratonec“ na ulici a řekne-li vám, že by vám rád dal „dárek“, rozhodně tím nechce říci, že vám chce knihu věnovat zadarmo. Vždy bude požadovat nějaký „malý příspěvek“.

Způsob distribuce knih je možná nejproblematičtější veřejná aktivita hnutí. Lidé jsou nezřídka odrazeni někdy až agresivním vnucováním literatury ze strany oddaných, a pokud se přece jen nechají přesvědčit, často s knihou běží do nejbližšího antikvariátu. Nicméně - jak by řekli oddaní - jsou už alespoň trochu očištěni pouhým doteckem jejího obalu a pohledem na Kršnův obrázek.

Mísení misijních aktivit se získáváním finančních prostředků se jeví jako opravdový problém hnutí Haré Kršna. Zlý jazykové dokonce pozměnili jeho název na „Mezinárodní společnost pro vědomí peněz“ (International Society for Money Consciousness - ISMCON). Působí poněkud podivně, když například oddaní z pražského centra ve Zličíně vybírají od hostů za pravidelný nedělní program vstupné sto korun (údaj z roku 1998).

Další misijní aktivity

Vedle těchto nejtypičtějších misijních aktivit využívají oddaní samozřejmě další příležitosti, jak lidem nabídnout Prabhupádovo poselství. Pořádají přednášky a diskusní pořady mezi vysokoškoláky, zúčastňují se různých ekologických akcí atd. Někteří se věnují hlásání višnuistického náboženství skrze hudbu, a to nejen tradiční indickou - existují i popové, folkové či rockové skupiny popularizující Kršnu. Skupiny jako Shelter nebo 108 se staly populárními mezi mládeží, která se sdružuje kolem punkové a hardcorové kultury. V České republice tyto skupiny napodobuje relativně úspěšná skupina Kašmír.

Haré Kršna v českých zemích

Hnutí Haré Kršna u nás působí veřejně od listopadového převratu v roce 1989, a tak se většina současných členů s hnutím seznámila v posledním desetiletí. Historie ISKCONu v českých zemích se však začala psát o něco dříve. Poprvé u nás zněla slova *Mahámantry* už v sedmdesátých letech, a to díky populární písni George Harrisona „The Hare Krishna Mantra“. V této době sem přijíždělo několik oddaných ze zahraničí, kteří s sebou přiváželi anglicky psanou literaturu, později i české překlady Prabhupádových knih. Politická atmosféra tehdejší doby jim však neumožňovala větší misijní úspěchy. Přesto se v polovině osmdesátých let formuje

malá skupina českých oddaných. V roce 1986 začínají v Pardubicích s nedělními programy, ty byly však značně nepravidelné. V roce 1988 se pokusili o komunitní život na hospodářském statku u Ústí nad Orlicí. To bylo pochopitelně pečlivě sledováno Státní bezpečností, nicméně komunita vydržela až do listopadové revoluce.

Skutečně aktivní na veřejnosti se v naší zemi hnutí stává až po roce 1989. Z bytu, který vlastnili oddaní v pražské ulici Na hrázi, se stalo první středisko Mezinárodní společnosti pro vědomí Kršny v Československu. Později vzniká středisko v Praze - Modřanech nazvané **Centrum pro vědská studia**. Jeho posláním byla distribuce knih a jiné misijní aktivity - přednášky, semináře, vegetariánské hostiny. V roce 1993 Centrum přesídlilo do Jílové ulice v Praze 5. Dnes zde žijí asi tři desítky oddaných. Vedle Centra jsou v Praze také dvě vegetariánské restaurace. První - vegetariánský klub „**U Góvindy**“ - vznikla v roce 1992 ze střediska v ulici Na hrázi. O tři roky později byla v Soukenické ulici v Praze 1 otevřena druhá restaurace, která svým názvem „**Góvinda**“ také připomíná Kršnu jako „držitele krav“. I ona, podobně jako klub Na hrázi, nabízí kromě vegetariánských jídel také přednášky, popř. jiné akce otevřené pro veřejnost, jako např. kurzy vaření. Funguje zde také „**Klub přátele Góvindy**“, což je sdružení sympatizantů hnutí, jehož hlavním posláním je propagace vegetariánství.

Zdaleka nejpopulárnějším střediskem hnutí Haré Kršna v České republice je jistě tzv. ekologická farma **Kršnův dvůr** v Chotýšanach u Benešova. Zde si oddaní již v roce 1990 našli starou hospodářskou usedlost, kterou začali pomalu opravovat a přizpůsobovat pro život višniustické komunity. Ekologické farmy jsou jedním ze základních stavebních kamenů ISKCONu. Skoro v každé zemi, kde organizace působí, vznikají vesnické komunity, které se snaží o maximální ekonomickou soběstačnost - žít z toho, co si sami vypěstují. Komunita oddaných na první a zatím jediné české farmě čítá kolem dvaceti členů a obdělává 35 hektarů půdy. Přitom se snaží maximálně eliminovat používání moderní zemědělské mechanizace, přednost se dává lidské a zvířecí síle. Jako ostatní střediska hnutí je i chotýšanská farma otevřena pro veřejnost. Zvláště na neděli a významné svátky jsou zváni hosté na programy. Zájemci zde však mohou zůstat i delší dobu, pokud jsou ochotni přizpůsobit se zdejšímu životu.

Do nedávné doby existovalo určité napětí mezi farmou a pražským Centrem. Chotýšanská komunita byla v některých ohledech liberálnější. Vedoucí hnutí v Praze naopak více zdůrazňovali řád a disciplínu. V roce 1997 však došlo k významné změně. Dosavadní vedoucí komunity Turija dásá, který farmu jako dlouholetý oddaný a zkušený farmář v roce 1990 zakládal, byl usvědčen z vážného porušování pravidel a posléze vyloučen z ISKCONu.

Spolu s ním, popř. v souvislosti s pozdějšími změnami, z farmy odešlo mnoho dalších oddaných (především rodiny s dětmi) a počet osazenstva chotýšanského

statku se zmenšil z třiceti asi na deset členů. Iniciativy v řízení takto oslabeného společenství se ujali vedoucí z Prahy a život na Kršnově dvoře získal nápadně jinou atmosféru.

Tím, že odešly rodiny s dětmi, skončil také dvouletý boj oddaných z Kršnova dvora s příslušnými úřady o povolení *gurukuly*, tedy vlastní základní školy. Děti z farmy odešly právě v době, kdy jim byl tento alternativní způsob vzdělávání povolen.

Farma a Centrum pro vědská studia spolu se dvěma restauracemi jsou nejdůležitějšími středisky Mezinárodní společnosti pro vědomí Kršny v naší zemi. Mimo to jsou oddaní rozptýleni po celé republice a na různých místech zakládají malá střediska či kluby nebo jen pořádají programy v pronajatých místnostech. Tak můžeme slyšet společný zpěv *Mahámantry* v Ostravě, Šumperku, Prostějově, Plzni, Sokolově i v dalších městech a obcích.

Aktivních členů plně zapojených do života hnutí je u nás kolem stovky. Za dobu, co u nás ale Prabhupádovi žáci působí, jich však touto organizací prošlo stovek několik. Pro mnohé je hnutí jen určitým dočasným útočištěm. Někdy na několik měsíců, ale existují i odchody po mnohaletém aktivním působení. Důvody, proč lidé vstupují do tohoto hnutí, jsou různé. Sám hlavní mluvčí českého ISKCONu Trilokátma dása je rozděluje do čtyř skupin: (1) Lidi ke vstupu motivuje vlastní utrpení, (2) hledají materiální zázemí, (3) jsou zvědaví anebo (4) skutečně hledají duchovní poznání.⁹⁷ Můžeme konstatovat, že se z veliké části se jedná o mladé lidi nejčastěji se středním vzděláním, kteří nebyli vychováváni nábožensky. Ale jsou i případy, kdy do hnutí vstoupí lidé s křesťanskou výchovou. Na Slovensku byl dokonce nějaký čas členem hnutí bývalý katolický kněz. Některí jsou osloveni učením poté, co se zajímali o různá náboženství, jiní jsou nejdříve osloveni alternativním životním stylem, další hledají sociální zázemí či seberealizaci. Dalších motivů může být celá řada.

Jak lidé přicházejí, tak i odcházejí - také z různých důvodů. Některí nezvládli takový způsob života a po odchodu hledají jinou formu spirituality, nebo se naopak zcela přestanou zabývat náboženstvím. Jiní zase odcházejí, protože uvěřili jinému náboženství a vstupují například do křesťanských církví. Nemalou skupinu v poslední době tvoří také ti, kteří sice opuštějí ISKCON, ale přesto se snaží dále být věrní čaitanovskému náboženství. Právě tomuto „alternativnímu kršnovství“ jsou věnovány další odstavce.

Čaitanja ano, Haré Kršna ne - oddaní mimo ISKCON

Hnutí Haré Kršna po smrti svého zakladatele a vůdce Prabhupády nezůstalo jednotné. Brzy docházelo k neshodám, roztržkám i rozkolům. K prvnímu došlo v roce 1982, kdy se v Anglii od hnutí oddělila skupina kolem oddaného jménem

Džajatirtha. To bylo sice první, ale ne příliš významné schizma. Pro hnutí bylo mnohem bolestnější mnohaleté oddělení slavného amerického střediska Nový Vrindávan, v jehož čele stál **Kírtananda Bhaktipáda**. Ten jej proslavil skandály.

Nejvýznamnější opozicí proti postprabhupádovskému ISKCONu je hnutí tzv. **ritviků**. Sanskrtské slovo *ritvik* se používá pro označení zástupného zasvěcení, tedy přijímání zasvěcení do *sampradáji* nikoli přímo od *gurua*, ale od někoho, kdo jím byl pověřen, aby v jeho jménu zasvěcoval. Stoupenci tohoto schizmatického hnutí se radikálně postavili proti tomu, jak se po Prabhupádově smrti realizovala instituce *guruů*, a začali hlásat, že v hnutí už není nikdo, kdo by se mohl nazývat skutečným duchovním učitelem. Proto je prý možné nové členy přijímat pouze zástupně, ve jménu Prabhupády, který nadále zůstává jediným duchovním učitelem ve svém hnutí. Hnutí *ritviků* je (především v anglicky mluvících zemích) poměrně silnou konkurencí Mezinárodní společnosti pro vědomí Kršny, proti níž se silně vymezují tím, že ukazují na duchovní nevýzrálost většiny oddaných, které Správní komise určila za duchovní učitele.

Nás ovšem zajímají více ta hnutí, s nimiž se můžeme setkat v naší zemi. Kromě ISKCONu, který je stále výrazně nejsilnějším zástupcem bengálského višnuišmu, se totiž i u nás můžeme setkat s jeho alternativami. V poslední době se díky dobré propagaci dostává do povědomí Pražanů organizace, která se nazývá „**Institut vědy o totožnosti - Mise Čaitanji**“. Podobně jako *ritvikové*, i toto hnutí se vymezuje proti hnutí Haré Kršna. Vychází ovšem z opačného předpokladu. Jestliže *ritvici* odmítají přiznat po Prabhupádovi někomu titul duchovního učitele, stoupenci Mise Čaitanji naopak tvrdí, že každý Prabhupádův žák se může stát duchovním učitelem se vším, co k této funkci v hinduistické tradici patří. Každý *guru* si tak může vytvořit vlastní školu. Hnutí Mise Čaitanji je podle svých stoupenců jednou z možností, jak pokračovat v Prabhupádově díle. Jeho původce je oddaný Siddhasvarúpa Paramahamsa, který je jako duchovní učitel svými žáky uctíván pod titulem **Džagad Guru**. Tento muž je přímým žákem Bhaktivédanty Prabhupády. Údajně však nikdy nebyl členem ISKCONu (což je ovšem vzhledem k Prabhupádovu chápání jeho hnutí velice sporné tvrzení). Na této organizaci je zajímavé několik věcí, předně to, že zde skutečně zní především Džagadovo jméno, což by v Haré Kršna bylo nemyslitelné. Tam je stále uctíván Prabhupáda jako hlavní duchovní učitel. Další *guruové* stojí - alespoň rituálně - víceméně v pozadí. Žáci Džagad Gurua však svého učitele uctívají stejně jako žáci Prabhupády uctívali jej.

Dále je zajímavé to, jakým způsobem se toto hnutí vymezuje proti ISKCONu. Není tomu tak jako u *ritviků*, kteří otevřeně útočí na jeho vedení. Mise Čaitanji o ISKCONu nápadně mlčí. Ve svém vystupování se jeho příslušníci maximálně snaží, aby nebyli s hnutím Haré Kršna zaměňováni. Nepoužívají tradiční indický oděv, Paramhamsův duchovní učitel není nazýván svým nejznámějším titulem Prabhupáda, ale mluví se o něm jako o Bhaktivédantovi, při *kírtanu* nepoužívají jen indické

nástroje, ale často třeba i španělskou kytaru nebo i jakýkoliv jiný hudební nástroj. Co však je nejnápadnější a z hlediska ISKCONu nejprovokativnější, je ovšem to, že to není *Mahámantra*, která na jejich *kírtanech* zní především. Ta se zpívá jen v soukromí. Právě proto, aby si Misi Čaitanji nikdo nepletl s hnutím Haré Kršna, volí při veřejném *kírtanu* raději *mantry* jiné, které ovšem ve višnuistické tradici nemají takový význam jako „Haré Kršna“. Nejčastěji je to *mantra*: „*Nitáj Gaur, Hari ból, Hari ból. Nitáj Gaur*“. S hnutím Haré Kršna nechťejí mít nic společného proto, že se podle jejich přesvědčení vzdálilo duchu višnuistické tradice tím, že zinstitucionalizovalo víru v Kršnu a učinilo si na Čaitanjovo poselství monopol.

U nás poselství Džagad Gurua šíří malá skupinka polských misionářů především formou veřejných přednášek. Zatím zde nevytvořili nic, co by bylo srovnatelné s organizací ISKCONu, i když v některých zemích existují i komunity tohoto hnutí. Říkají, že jim jde více o inspirování lidí k duchovnímu životu než o získávání členů.

V poslední době u nás začíná být aktivní další organizace reprezentující bengálský višnuismus, která ovšem vznikla nezávisle na ISKCONu. Je to již zmíněná „**Šrí Čaitanja Sarasvat math**“, jíž založil žák Bhaktisiddhánty Sarasvatího, a tedy „duchovní bratr“ Bhaktivédanty Prabhupády, **Bhakti Rakšak Šridhar**. Na Západě ji pak začal šířit jeho nástupce **Šríla Bhakti Sundar Góvinda**. Působila tedy paralelně s Mezinárodní společností pro vědomí Kršny. Náboženská praxe je v sesterských misijních organizacích v podstatě stejná. Za Prabhupádova života byl vztah obou organizací přátelský. Jak však po jeho smrti docházel k napětí uvnitř Prabhupádova hnutí, rostlo samozřejmě i mezi těmito dvěma misijními organizacemi. Nyní se Šrí Čaitanja Sarasvat math stává útočištěm pro mnohé oddané, kteří odcházejí z ISKCONu kvůli nesouhlasu se současným způsobem řízení organizace. V srpnu roku 1998, na svátek *Šrí Kršna Džanmáštamí*, přijel B. S. Góvinda jako jediný *guru* této misie do České republiky a udělil některým českým oddaným zasvěcení.

Uvedené organizace ovšem nejsou jedinými alternativami pro nespokojené české oddané. Mnozí se pokoušejí o neinstitucionalizované praktikování višnuistického náboženství. Tak se vytvářejí různé „disidentské“ kroužky oddaných, kteří vystoupili nebo byli vyloučeni z hnutí Haré Kršna, ale chtějí nadále podle svého svědomí zůstat věrní Prabhupádovi. Přitom zdůrazňují, že višnuistická tradice s vyjímkou Gaudíja mathu skutečně žádnou organizovanost nezná a nepotřebuje. K tomuto neoficiálnímu proudu kršnovství patřil brněnský vegetariánský klub Hari ból, který však dnes s Prabhupádovou misí nesouvisí už skoro vůbec.

V současné době jsou tito oddaní oslovenováni kazatelem, který při zasvěcení přijal jméno **Kundalí dása**. Jeho vystoupení je velmi zajímavým fenoménem, protože dobré odráží napjatou atmosféru, která v současném hnutí Haré Kršna panuje.

Kundalí a jeho kritika ISKCONu

Kundalí dásá, v Indii žijící Američan, je přímý žák a blízký spolupracovník Bhakti-védanty Prabhupády. Dlouhou dobu patřil k nejvýznamnějším kazatelům v hnutí. Ve svých kázáních a později i v publikační činnosti se čím dál více věnoval negativním jevům v ISKCONu. Kritizoval především chyby v oblasti duchovního vedení. Poukazoval na to, že mnozí *guruové* zneužívají svého postavení k ovládání svých žáků místo toho, aby je vedli k pravé svobodě a odpovědnosti za vlastní duchovní život, což má být ústřední smysl instituce *gurua*. Ve své první knize nazvané „Nektar rozlišování“ zdůraznil, že vstup do hnutí neznamená automatické očištění se od *gun* (kvalit hmotné přírody), ale je to naopak počátek boje s jejich působením, které se může skrývat za náboženské aktivity. Upozornil například, že tolik důležitá činnost, jakou je distribuce knih (o jejíž problematičnosti zde už byla řeč), je v praxi velmi často ovládána kvalitou vášně, když se oddaní předhánějí, kdo z nich jich „rozdá“ více.⁹⁸

Příčinu všech chyb vidí Kundalí v tom, že se hnutí vzdálilo duchu Prabhupádovy misie a na jeho místo nastoupily vlastní ambice duchovně nevýzrálých představitelů organizace. Přesto zpočátku odmítal všechny schizmatické tendenze a velmi přísně napomíнал ty nespokojené oddané, kteří opustili ISKCON místo toho, aby přijali odpovědnost za stav organizace, v níž poznali Kršnu.⁹⁹ Později, zvláště po vydání prvního svazku knihy „Naše misie“, ve které vyostřil svou kritiku duchovního stavu hnutí, se napětí mezi ním a představiteli organizace vyostřilo natolik, že nakonec v roce 1995 sám hnutí opouští. Od té doby působí jako nezávislý kazatel a dnes dokonce i jako duchovní učitel, který udílí zasvěcení. Ve své kritice vedoucích ISKCONu jde ještě dál. Způsob jejich působení začal přirovnávat k chování vůdců destruktivních sekt. Vyslovuje dokonce názor, že by možná bylo lepší, aby hnutí zcela zaniklo, než aby nadále ničilo dílo svého zakladatele.¹⁰⁰

I v naší zemi si tento rebelující oddaný získal příznivce - především z řad bývalých členů hnutí Haré Kršna. Vedoucí ISKCONu pochopitelně jeho projevy stále hodnotí velmi negativně. Obviňují ho, že jedná z duchovní pýchy, což sám zprvu vytýkal těm, kteří hnutí opuštěli. Jeho hodnocení jsou prý nesmírně generalizující a urážlivá. Kundalího knihy jsou proto „na indexu“, což v lepším případě znamená, že se čist nedoporučují, v horším případě se přímo zakazují.

5 *Višnuismus a křesťanství*

Dosud jsme se pokoušeli proniknout do světa dětí „modrého boha“ na pozadí dějinného vývoje Kršnova kultu v Indii i v moderním západním světě. Jistě nám pohled na toto náboženství pomůže rozšířit jeho porovnání s křesťanstvím, tedy s náboženstvím, jímž je západní svět nejvíce ovlivněn a s nímž se zde Prabhupáda a ostatní bengálskí misionáři museli nějakým způsobem vyrovnávat.

Nezasloužený dar spásy

Mnozí křesťanští teologové jsou toho názoru, že to, čím se jejich náboženství nejvíce liší od jiných, je jeho učení o spásě Boží milosti; o tom, že si člověk spásu nemůže vydobýt vlastními silami, ale musí ji přijmout jako nezasloužený Boží dar. Jiná náboženství - podle tohoto rozšířeného názoru - zdůrazňují naopak onu lidskou aktivitu.¹⁰¹ Je proto vhodné začít srovnávání učení višnuismu s křesťanstvím právě u této otázky.

Už z toho, co bylo o višnuistické teologii napsáno, je zřejmé, že nebude příliš složité hledat v ní v tomto bodě materiál pro srovnávání s křesťanskou. Úloha učení o milosti v dějinách višnuismu je srovnatelná s úlohou tohoto učení v dějinách křesťanství. To se muselo v dějinách několikrát s tímto učením vyrovnávat. Poprvé to bylo už v pátém století, kdy křesťanská církev odsoudila učení britského mnicha Pelágia, jenž prohlašoval, že člověku stačí jeho vlastní sily k tomu, aby žil zcela bez hříchu a zasloužil si tak spásu. V době reformace se teologický spor týkal také nejdříve toho, jakou hodnotu má lidská aktivita ve srovnání s Božím milostivým jednáním.

Víme už, že například *áčarja* Madhva, do jehož *sampradáji* patří i bengálský višnuismus, zdůrazňoval nutnost Boží milosti (*prasáda*) a učil dokonce, že lidské skutky nemohou člověka přivést ke spásě, jestliže nepatří k těm, které Višnu ke spásě předurčil.¹⁰² Je ovšem pravdou, že takovéto učení o predestinaci, které bychom mohli srovnávat s názory svatého Augustina či Kalvína, není pro višnuismus typické.

Škola jiného *áčarji*, Rámánudži, se kvůli rozdílnému chápání vztahu mezi lidskou aktivitou a nezapříčiněnou Boží milostí dokonce rozdělila na dva směry - „opičí“ a „kočičí“. Severní - opičí - škola získala své označení proto, že si vzala za příklad chování opičí matky, která při záchráně svých mláďat počítá s tím, že se jí budou pevně držet. Potřebuje tedy jejich pomoc. Podobně je tomu i s lidskou cestou ke spásě. Zachraňuje Bůh, ale člověk mu v tom musí pomáhat. Připomíná

nám to katolické a pravoslavné učení o *synergii*, spolupůsobení člověka s Boží milostí. Jižní rámánudžovská škola proti tomuto chápání prosazuje radikálnější pohled na Boží milost. Lépe ji prý vystihuje příklad kočičí matky, která prostě uchopí své mládě do tlamy a to se jen nese, aniž by vyvíjelo jakoukoliv aktivitu. Tak se má i člověk pouze svěřit do ochrany milujícího Boha a nespolehat na své sily. Kočičí škola je tedy jakousi obdobou protestantského *monergického* modelu,¹⁰³ podle něhož ve spásném dění účinně působí pouze Boží aktivita.

I kauza Kundalí má v pozadí spor o milost a skutky. Tento rebelující Prabupádův žák ve své kritice ISKCONu odmítá jednostranný důraz na Kršnovu milost, jenž podle jeho názoru v tomto hnutí převládá, a činí tak jeho členy v duchovním životě pasivními a nesvobodnými. Kundalí si v této otázce bere na pomoc přímo křesťanské učení o *synergii* a zdůrazňuje, že právě model lidské spolupráce s Boží milostí je pravým vystižením višnuistického náboženství. „Ano, potřebujeme Kršnovu milost. Ano, nejsme to my, kdo koná. Ale jsme ti, kteří touží, a Kršna je ten, kdo splní všechny touhy... A jak je možné ukázat touhu prakticky? Snahou. Když je tvoje modlitba doprovázená úsilím, může být nějaká pochybnost o tvé upřímnosti? Zásada je taková, že Pán pomáhá těm, kteří si pomáhají sami.“¹⁰⁴

Ale vraťme se ještě k Rámánudžovi. Tento zakladatel největší višnuistické tradice by mohl se svatým Augustinem sdílet titul *doctor gratiae*, učitel milosti. Tak je pro jeho teologii zdůrazňování milosti typické. Například Kršnova slova v Bhagavadgítě 9:29-30¹⁰⁵ vykládá takto: „Ten, kdo se mi sám zcela a úplně (skrze *bhakti*) oddá, má být jako světec chráněn, i když žil normálním způsobem života.“¹⁰⁶ Německý religionista a zároveň protestantský teolog Rudolf Otto v tomto vidí významnou obdobu Lutherova učení o ospravedlnění pouhou vírou a milostí - základního principu reformační teologie. Spolu s Ottem můžeme tedy říci, že *bhakti* (alespoň v určitém, ale významném slova smyslu¹⁰⁷) odpovídá tomu, čemu křesťané říkají víra.¹⁰⁸

Ve své knize „Indická náboženství milosti a křesťanství“ Otto dokonce cituje slova jednoho višnuisty rámánudžovského směru, který odmítá Šankarovo učení o spásě skrze poznání a asketické úsilí: „Radši bych se stal křesťanem, než abych uznal učení Šankary. S vámí (křestany) mám mnohem více společného než s jeho žáky.“¹⁰⁹

Višnuismus tedy zdůrazňuje, že ke spásě je nutná milost jakožto Boží skutek pro člověka. Rámánudža ve svém komentáři k Bhagavadgítě hovoří o Višnuovi jako o Pánu „všech pánu ..., který se stal smrtelníkem, aby z lásky k lidem, kteří se k němu uchylují, pomohl světu.“¹¹⁰ Na jiném místě, když hovoří o přebývání Boha v božstvech, zase říká, že Bůh se z lásky k lidem podrobuje utrpení, které mu taková forma komunikace s lidmi přináší.¹¹¹

Jako bychom zde viděli náznaky toho, co je skutečně v křesťanství to nejdůležitější - učení o vykoupení, zástupné oběti Boha za člověka. Ale právě to, že

se jedná pouze o náznaky, nám ukazuje, že přece jenom existuje rozdíl v učení o spásce ve višnuismu a v křesťanství.

Kříž versus milenecké obětí

Křesťané věří, že Bůh lidem udělil svou milost spásy skrze konkrétní historickou událost, skrze vykupitelský čin Božího syna. Pro ně je prostředníkem spásné milosti pouze (!) Ježíš Kristus jako ponižovaný, trpící a umučený Boží služebník, který toto vše podstoupil jako oběť za padlé lidstvo. Symbolem spásy je kříž, popravčí nástroj. Tak hrozný je lidský pád do hříchu, že ho může spasit jen tak strašná věc, jako je utrpení bezhríšného Bohočlověka. Ve středu višnuistického kultu je naopak rozverná postava Kršny, který si jako dítě tropí žerty ze všech kolem, dělá naschvály a občas něco ukradne. Když vyrostete, baví se v milostných hrách s krásnými pastýrkami. A když se dostatečně vydovádí, žije váženým šlechtickým životem.

Přesto se i ve višnuistickém náboženství setkáváme s myšlenkou zástupné oběti. K výše uvedeným Rámánudžovým citátům můžeme připojit ještě jeden, výraznější příklad. Je jím **Vasudéva Datta**, jeden ze žáků Šrí Čaitanji, o němž se můžeme dočíst v posvátné knize bengálského višnuismu Čaitanja-čaritamrte. Vasudéva měl veliký soucit s trpícími bytostmi a přál si jejich vysvobození. Modil se těmito slovy: „*Můj milý Pane, Ty jistě můžeš učinit, cokoli chceš a jsi také velmi milosrdný... Mé srdce puká, když vidím utrpení všech podmíněných duší. Proto Tě žádám, abys přesunul karmu jejich hříšných životů na moji hlavu. Můj milý Pane, dovol mi, abych přijal všechny následky za hříchy všech živých bytostí. Ukonči, prosím, jejich bolestnou materiální existenci.*“

Čaitanja na tuto jeho touhu odpověděl: „*Cokoli čistý oddaný žádá po svém Pánu, Kršna mu to jistě udělí, protože On nemá žádnoujinou povinnost, než splnit touhu Svého oddaného. Toužíš-li po osvobození všech živých bytostí ve vesmíru, potom všechny mohou být vysvobozeny dokonce i bez toho, abys ty podstoupil utrpení za jejich hříšná jednání. Kršna není bezmocný, neboť Pán vlastní všechny síly. Proč by ti měl působit utrpení za hříšná jednání ostatních bytostí? Pokud toužíš po něčím blahu, pak se tento stane hned vaišnavou, a Kršna osvobodí všechny vaišnavy z následků za minulé hříchy.*“¹¹²

Toto je nicméně netypická ukázka višnuistické zbožnosti. Obecně můžeme říci, že na místě, které v křesťanství zaujímá kříž, je ve višnuismu, (zvláště v bengálském) milostný akt mezi Kršnou a Rádhou. Kršna je především milenec. Tak bývá nejčastěji zobrazován, tak bývá nejčastěji opěvován básníky. Zvláště slavná je básnická skladba Džajadévova Gíta Góvinda (Kršnova píseň), kterou tolík miloval Čaitanja. V ní se barvitě líčí a opěvují erotická dobrodružství Kršny s jeho nejmilejší pasačkou.

S křesťanským křížem - vykupitelským významem utrpení - můžeme srovnat příběh Vasudévy Datty. K čemu však v křesťanství můžeme přirovnat erotické obrazy višnuistického náboženství? V křesťanské spiritualitě je třeba sáhnout také do okrajové oblasti, ale toto hledání dá jistě méně práce. Je to samozřejmě Šalommounova Píseň písni, s níž bývá právě Gíta Góvinda často srovnávána.¹¹³ Jako popisování Kršnových radovánek, i text této biblické knihy opěvující milostný vztah mezi mužem a ženou byl oblíbený při různých nevázaných slavnostech. Někdy se dokonce nedovoloval číst mládeži.

Dáme-li stranou nikoli nepodstatnou skutečnost, že višnuisté většinou zdůrazňují historicitu těchto dějů stejně, jako ortodoxní křesťané trvají na historicitě ukřižování a vzkříšení, můžeme uznat, že výklady erotických obrazů Bhágavatapurány a Písni písni si v mnohém odpovídají. I když se s tím někteří moderní teologové nemohou smířit,¹¹⁴ v židovské i křesťanské tradici převládl také alegorický výklad. Chápání těchto obrazů doslova jako oslavu vztahu mezi mužem a ženou bylo dokonce ortodoxní církvi v roce 553 odsouzeno jako hereze. Píseň se vykládala tak, že popisuje milostivý vztah mezi Bohem a jeho lidem nebo lidskou duší.

Je pravdou, že Píseň patří mezi nejméně citované biblické knihy, nicméně pro některé se stala hlavním pramenem jejich spirituality. Slavná jsou slova významného rabína Akíby, který v prvním století obhajoval knihu slovy: „Celé věky nemají takovou cenu jako den, kdy byla Izraeli dána Píseň písni... jestliže je Písmo svaté, pak Píseň je nejsvatější“. A můžeme si připomenout třeba Jana od Kříže nebo Terezii z Avily, jejichž mystická zbožnost je také pevně svázána s alegorickými výklady Písni o Kristu jako o ženichovi a o lidské duši jakožto nevěstě.

Mezi višnuistickými a křesťanskými obrazy je přece jenom možná i významný rozdíl. Vztah mezi Kršnou a Rádhou je *parakija*, cizoložný svazek. Není to vztah mezi manželem a manželkou či ženichem a nevěstou. V indické společnosti, kde při uzavírání manželství erotická láska nehrála žádnou roli, by nemohla symbolika manželství vyjádřit to, co obraz vztahu *parakija*, nelegitimní, zakázaná, vášnivá láska rebelující proti světskému porádku.

Biblická symbolika naproti tomu používá příklad spořádaného manželského svazku. Mystická svatba je přirozeným stavem, návratem duše tam, kam patří; je v souladu s rádem, proto nemůže být užito jako symbolu něčeho, co je v rozporu s Božím zákonem. Veliký znalec indických náboženství, rumunský religionista Mircea Eliade přirovnává višnuistický obraz spíše k milostným písni středověkých trubadůrů.¹¹⁵

Jedinost Boží

Tento oddílek bude spíše jen položení otázek, než srovnávání ve vlastním slova smyslu. To proto, že porovnání výpovědí o Bohu v těchto dvou náboženstvích -

višnuismu a křesťanství - by vydalo na obsáhlou studii. A jistě by si ji zasloužilo. Obě náboženství totiž nevyznávají pouze Boha jediného, ale také Boha „více-jediného“. Hovoří-li křesťanství o třech Božích osobách majících jednu podstatu, hovoří višnuismus o jediném Pánu Višnuovi či Kršnovi, který má různé druhy manifestací (jak to už bylo ukázáno na schématickém znázornění). Na tomto základě bychom si tedy mohli všimmat podobnosti či rozdílů mezi charakterem a funkcí jednotlivých Kršnových manifestací a jednotlivých božských osob křesťanské Trojice.

Duše, tělo, převtělování

Hlavním námětem Prabhupádova kázání bylo učení o tom, že pravou identitou člověka je jeho duše, nemající počátek ani konec, a že tělo je pouze dočasné schránkou pro tuto duši. Křesťanský pohled na člověka je odlišný. V Novém zákoně sice nalezneme místa, která by samotná připomínala takovéto pojetí. Například zvolání apoštola Pavla: „*Jak ubohý jsem to člověk! Kdo mne vysvobodí z tohoto těla (řecky sóma) smrti?*“ (Římanům 7:24). Možná i jeho výroky o těle jako o chrámu Ducha svatého (1. list Korintským 6:19) připomínají způsob, jakým se o těle vyjadřují teologové višnuističtí.

Nikde se ovšem o těle nehovoří jako o vězení duše jakožto samostatné nesmrtečné substance. Křesťanská teologie proti tomu pomocí terminologie moderní personalistické filosofie říká, že „tělo je ve skutečnosti formou, kterou osoba vtiskuje ‘prachu’ světa, kterým prochází, takže tato forma není fyzickou, ale duchovní realitou. Je-li osoba stvořená podle obrazu Božího vyzývána k jeho stále věrnější podobnosti, pak tělo, pro svou dočasnost, je určeno stát se ne vrchním oděvem, ale obličejem. Osoba utkává pomalu svůj obličej na složitém stavu svých vztahů s přírodou, se společností, s ostatními, s Bohem. Křesťanství je náboženstvím Vtělení a tedy - ve vzkříšeném Kristu - vzkříšení těl (‘Věřím... v těla vzkříšení’, říká Apoštolské vyznání víry), s cílem proměnění těla.“¹¹⁶ Tělo tedy tvoří podle křesťanského učení nedílnou součást lidské bytosti, která byla stvořena k Božímu obrazu. I s tělem člověk upadl do hříchu, i těla se týká jeho vykoupení a konečné proměnění při všeobecném vzkříšení z mrtvých.

Člověk je tedy v křesťanském pojetí zároveň duše i tělo a jako takový je ve své konkrétní situaci neopakovatelnou bytostí. Neopakovatelný je i jeho život, který se počíná na tomto světě. Názor, že lidská duše pochází původně z vysších světů, odkud spadla na zem, aby se postupně znova očišťovala a pozvedala, byl křesťanskou církví oficiálně odsouzen v polovině 6. století.

Tím vším je dán i křesťanský postoj k učení o převtělování. To bývá častým námětem diskusí mezi křesťanstvím a hinduismem či obecně náboženstvími. Východu a bylo o tom napsáno mnoho knih. Častou chybou při takových srov-

náváních je, že se věnuje málo pozornosti rozdílům v těchto představách podle konkrétního věroučného kontextu. Z toho, co bylo řečeno výše, můžeme učinit závěr, že křesťanství a hinduismus mají zjevně odlišný pohled na člověka. Jak je hinduismus nepředstavitelný bez učení o převtělování, tak pro ně v ortodoxním křesťanství není místo, a to nejen v jeho antropologii, ale i v soteriologii (nauce o spásě). Křesťané vidí zásadní rozpor mezi učením o karmickém zákonu a učením o milosti.¹¹⁷ Spása není cestou osobního zdokonalování, nýbrž je to dar z Boží milosti, který skrze vykupitelský čin Ježíše Krista odpouští vše zlé, co člověk učinil a co by mu jinak bránilo ve vysvobození. Kristus na kříži tedy snímá z člověka jeho *karmu*. Sám by se jí člověk nikdy nezbavil.

My však už víme, že bhaktický višnuismus je v rámci hinduismu (podobně jako škola Čisté země v rámci buddhismu¹¹⁸) opozicí těm naukám, pro něž je spása cestou lidského sebezdokonalování. Karmického zatížení se podle jeho učení není možné zbavit bez Boží milosti. Aby však byl člověk schopen vyvinout důvěru v milostivého Boha a dosáhnout stavu čisté oddané služby, musí projít procesem očištování v různých tělech. V mezích svého věroučného kontextu, kde je učení o převtělování jedním ze základních pilířů víry, se višnuismus zdá být v otázce spásy blíže křesťanství než mnohým jiným směrům hinduismu.

Instituce

Bylo by jistě zajímavé věnovat se při srovnávání višnuistického náboženství s křesťanstvím dalším podobnosten a odlišnostem ve věrouce. Jde-li nám však především o pochopení hnutí Haré Kršna, můžeme je opomenout a přejít k otázce, jež nám pomůže problémům působení višnuismu v naší kultuře dobře porozumět. Tou je podoba náboženské instituce.

Náboženská instituce sice není příliš významná pro višnuismus, ale o to více je důležitá v křesťanství. To si nedovedeme představit bez instituce církve. Mnozí si potom bez ní nedovedou představit žádné náboženství, a tak často na veřejnosti slýcháme o islámské či dokonce buddhistické církvi.

To je všem veliké nedorozumění. Náboženská organizace spravující duchovní život všech vyznavačů jednoho náboženství je z hlediska dějin náboženství jev výlučně křesťanský. V židovství má snad v určitém ohledu srovnatelnou funkci celý vyvolený národ, v islámu islámský stát, v Indii se nám však nějaká obdoba křesťanské církve jakožto organizace bude hledat mnohem hůře. Gaudíja math Bhakti-siddhánty Sarasvatího byl vlastně zcela netypickým prvkem v rámci višnuistické tradice. Vznikla jako náboženská organizace, v jejímž rámci se měla uskutečnit re-forma tradice bengálského višnuismu. Sdružovala lidi na základě stejného náboženského přesvědčení a určovala podobu jejich náboženského života. Vzala si na starost předávání správné tradice od učitelů žákům.

Nicméně k církvi, jak ji chápe tradiční křesťanství, měla Bhaktisiddhántova organizace stále hodně daleko. Církev se chápe jako posvátná organizace založená a vedená Bohem. A platí nejen to, že v jejím čele je Bůh - Kristus, ale také to, že Bůh je v čele právě této „jedné svaté všeobecné a apoštolské církve“. Křesťané církev považují za jedinečné, vyvolené společenství. Jak se postupně křesťanství tříštilo, tak se zákonitě musely objevit spory, která část církve je ta pravá.

To je pro hinduistu nepochopitelné. Jeho tolik rozporné proudy se navzájem uznávají, byť jeden považuje druhý za duchovně nižší. V rámci višnuismu známe čtyři základní *sampradáji*, jež se také dále větví, ale přitom se zcela navzájem respektují a uznávají si legitimitu. Ta je zaručena *paramparou* - předáváním učení *guruem* žákům. *Guru* je v *parampaře* zárukou neporušené tradice. Odříkávání *manter* a celý duchovní život má podle ortodoxních višnuistů smysl pouze pod vedením legitimního duchovního učitele, který sám je zase věrný odkazu svého učitele. *Guru* je tradičně nejvyšší autoritou. Právě *parampará* je to, co nám může nejvíce připomínat křesťanskou instituci církve v jejím tradičním pojetí, které je určeno slavnými slovy sv. Cypriana *nula salus extra ecclesiam*, mimo církev není spásy. Církev je pro ortodoxní křesťany totiž více než jen organizací; je nositekou a ochránkyní tradice nauky a duchovního života a zprostředkovatelskou spásy, protože v ní specifickým tajemným způsobem (skrze svátosti) působí Boží milost.

Uvědomit si problematiku náboženské instituce je jistě užitečné pro pochopení problémů takové višnuistické organizace, jakou je Mezinárodní společnost pro vědomí Kršny. Snad můžeme říci, že mnohé z těchto problémů pramení právě z toho, že pro tuto náboženskou tradici je podobná organizovanost náboženství nezvyklá. Není zde prostě shoda v tom, jakou roli má tato organizace hrát, jak mnoho například může určovat, kdo bude duchovním učitelem a kdo jím být nesmí.

Náboženská praxe

Stále populárnější je názor, že to, čím se jednotlivá náboženství od sebe odlišují, je pouze jejich vnější podoba. Za ní se prý skrývá to hlavní, co je v podstatě všem nebo mnohým náboženstvím společné. Proti tomu někteří vyjadřují své přesvědčení, že je tomu právě naopak. Po vnější stránce jsou si jednotlivá náboženství velmi podobná; to, co je od sebe navzájem nebo zvláště pak od jednoho konkrétního náboženství, jež je chápáno jako to jediné pravé, odlišuje, je právě jejich obsah. To je teologický spor, který zde nemůže být řešen. Pokud však porovnáváme věroučné výpovědi višnuismu a křesťanství (obsahovou stránku těchto dvou náboženství), neměli bychom zapomínat ani na vnější stránku. Vypadá višnuismus zcela jinak než křesťanství, nebo je naopak podoba praktikování náboženské víry téměř identická?

Právě praktická rovina křesťanství byla tím, čeho si Prabhupáda ve svých kázáních všímal více než doktrinálních rozdílů, jimž - jak už bylo poznamenáno - očividně nerozuměl. Hlubšímu studiu křesťanské teologie se věnovali až jeho žáci.¹¹⁹ Prabhupáda se omezil pouze na to, že respektoval víru křesťanů jako legitimní a tvrdil, že mu nejde o to, aby křestany obracel na višnuismus. O to víc zdůrazňoval, že i křesťanům může pomoci jeho misie jako inspirace pro zlepšení praktického náboženského života. Napsal například dopis tehdejšímu papeži Pavlu VI., v němž mu vyjádřil podporu v jeho kampani proti potratům a antikoncepcii a navrhl mu spolupráci v tomto boji.¹²⁰

Jinak ve svých hovorech spíše kritizoval špatný stav křesťanské praxe a nabádal své žáky, aby pečlivě zachovávali všechna pravidla a nedopadli tak jako moderní křesťané na Západě. (Zde bychom si však mohli připomenout otce Prabhupádova *gurua* Bhaktivinodu Thákura, jenž naopak ve svém mládí utíkal od upadlého hinduismu jeho doby ke křesťanství). Snad by také stál za úvahu ten fakt, že Prabhupáda svým žákům nabízel mnohé z toho, čeho se právě moderní západní katholicismus zřekl jako zastaralého - postní pravidla, mysteriózní rituály v posvátném jazyce a podobně.

Ve višnuistické praxi nalezneme jistě mnoho jevů, které nám připomenou praxi křesťanskou. Například tolik důležité zpívání svatých Božích jmen bývá často přirovnáváno k praktikování tzv. Ježíšovy modlitby v pravoslavném křesťanství („*Pane Ježíši Kriste, Synu Boží, smiluj se nade mnou hříšným.*“).¹²¹ V obou způsobech modlitby se člověk opakovaným vzýváním Božího jména (pomocí růžence) odevzdává do vůle milostivého Boha. Na druhé straně v křesťanské modlitbě nejde o žádné „zvukové vibrace“, jako tomu je u *manter* včetně „Haré Kršna“. Podstatný rozdíl je pak v provozování modlitby. Při modlitbě Ježíšově jde o vnitřní ztišení. Praxe *kírtanu*, při kterém oddaní zpívají a tancují, je naopak nápadná svou emotivností a extatičností. Jeho atmosféra tak v mnohém připomíná shromáždění křesťanských charismatiků.

V Instituci *guruů* bychom také našli mnoho styčných prvků s praktikováním duchovního vedení v křesťanství. Opět je to pravoslavné křesťanství, pro něž je významná role tzv. starců, což jsou obvykle zkušení mniši, kteří vedou druhé v duchovním životě. Mnich má mít ve svého starce absolutní důvěru a chápat jej jako „boha po Bohu“.

I při dalším srovnávání bychom se mohli zdržet u křesťanství pravoslavného a všimnout si, že jeho chápání ikonografie a funkce ikon je v mnohém podobná tomu, jakou úlohu hraje výtvarné umění v kultickém životě višnuistů. I pro ně je podoba božstev pevně určena pravidly a na oltáři se nesetkáme se svobodným uměním, jako je tomu v katolických kostelích. Ale i funkce božstev je srovnatelná s úlohou obrazů v pravoslavném křesťanství. To sice přímo nehovoří o reálné přítomnosti Boha v ikonách, ale rozhodně s nimi má být tajemně spojen. Proto si ikony zaslouží

úctu. Neuctívá se tedy dřevo a barva, nýbrž ten, kdo je na něm zobrazen. Tak je tomu i u višnuistických oltářů.

Na reálné přítomnosti Boží se višnuisté a pravoslavní i katoličtí křesťané shodnou v případě obětovaného pokrmu. Význam višnuistického *prasádam* a křesťanské *eucharistie* i praxe jejich přijímání je však podstatně odlišný, i když přehlédneme odlišnou terminologii plynoucí z odlišné teologie (višnuista by asi nikdy nehovořil o *prasádam* jako o Kršnově těle). *Prasádam* se například používá jako misijní prostředek, zatímco křesťanská *eucharistie* je přístupná jen „zasvěceným“, tedy příslušníkům církve.

Závěr

Mezinárodní společnost pro vědomí Kršny (známá též jako hnutí Haré Kršna) bývá často řazena k netradičním náboženským skupinám¹²² nebo k tzv. mládežnickým sektám.¹²³ Je tomu tak proto, že v našem kulturním prostředí působí relativně krátkou dobu a nachází ohlas především u mladých lidí. Díváme-li se však pozorněji a hlouběji na pozadí této organizace, vidíme, že prezentuje náboženství, jehož tradice sahá do dávné minulosti. Kult boha Kršny, o němž svědčí posvátná indická literatura - především Bhagavadgíta a Bhágavatapurána - a který byl ztotožněn s kultem Višnuovým, je starý více než dvě tisíciletí. Za tu dobu se vyvinul do množství rozmanitých proudů. Jednou z podob tohoto kultu je višnuismus bengálský (gaudíjský), jenž má počátky ve vystoupení bengálského náboženského reformátora ze 16. století Šrí Čaitanji. Ten je svými stoupenci uctíván jako vtělení (*avatár*) samotného Kršny.

Višnuismus představoval v indických dějinách alternativu většinovému proudu hinduistického náboženství, v němž je nejvyšší skutečnost pojímána jako neosobní princip či síla (*brahman*), která se ovšem projevuje i osobně v postavách různých bohů.

Vyznavači višnuistického hnutí uctívají Višnua či Kršnu ne jako jednoho z bohů, ale jako jediného osobního Boha s vlastní vůlí a vlastním vědomím. Naukou o milostivém Bohu, k němuž vede cesta přes lásku a oddanost (*bhakti*), se višnuismus poněkud přibližuje křesťanství.

Jako představuje višnuismus hinduistickou alternativu v Indii, tak ji představuje k aktivitám jiných propagátorů indického náboženství na Západě Mezinárodní společnost pro vědomí Kršny (ISKCON), která působí jako autentická odnož bengálského višnuismu.¹²⁴ Jeho zakladatel Bhaktivédanta Svámi Prabhupáda jí dal charakter konzervativního hnutí, které se snaží maximálně zachovávat i vnější podobu indického způsobu života. Prabhupáda usilovně pracoval na budování organizace, jež měla šířit „vědomí Kršny“ po celém světě. Nedokázal však zcela určit její organizační podobu, a tak po jeho smrti v roce 1977 nastává v hnutí situace, kdy není jasné, kdo a jak ji má dále vést. Díky témtoto nejasnosti dochází uvnitř hnutí stále k rozporům, které čas od času vyvrcholí v rozkoly.

Poznámky

1. B. N. Goswamy, A. L. Dallapiccola: VISION OF THE DARK LORD, in D. R. Godine, 1992, str. 14. Madhava („sladký, svěží, jarní“) je jedno z Kršnových jmen.
2. Rgvéda VIII, 96,5; citováno dle: Walter M. Spink: THE ELABORATION OF THE MYTH, in D. R. Godine, 1982, str. 104.
3. svr. tamt. A. Barth (1980, str. 166) přímo píše, že Kršna je védám neznámý.
4. Druhá možná transkripce slova Kršna (je zde tzv. samohláskové r).
5. Čandogja-upanišáda III, 17,6; citováno dle: UPANIŠADY, 1990, str. 67.
6. o tom více viz V. Lesný, str. 2.
7. viz D. Zbavitel a kol., 1986, str. 76 - 89. Pro srovnání zpráv o Kršnovi v jednotlivých puránách viz V. Lesný: POVĚST O KRŠNOVI V PURÁNECH nebo: W. M. Spink: THE ELABORATION OF THE MYTH, in D. R. Godine, 1982.
8. V. Lesný, str. 52, svr. A. Barth, 1980, str. 167.
9. V Bhágavatapuráně se podle Prabhupádova překladu píše: „Dále se Pán zjeví na začátku kalijugy v provincii Gajá jako Buddha, syn Ándžany, a oklame ty, kteří závidějí věrným teistům.“ Prabhupáda (Šrímad Bhágavatam, 1992, str. 136 - 138) tento verš vykládá tak, že Buddha přišel na zemi proto, aby jej následovali ti, kteří se odklonili od výry v osobního Boha, a uctívali ho tak alespoň v této podobě. Ve Višnupuráně je však Buddhův příchod komentován mnohem podrobněji a v jiném smyslu. Višnu se prý zjevil v této podobě, aby své nepřátele zcela odvedl od védského náboženství a uvedl je na cestu zkázy (viz D. Zbavitel a kol., 1986, str. 192 - 195).
10. svr. např.: W. M. Spink: THE ELABORATION OF THE MYTH, in D. R. Godine, 1982, str. 104.
11. A. Hiltibetel: MAHABHARATA, in S. Rosen, 1992, str. 51.

Bůh s velkým počátečním písmenem se píše v případě, kdy je chápán jako nejvyšší transcendentní bytost.

12. A. Barth, 1980, str. 167.
13. Bh. I,3,23
14. D. Zbavitel a kol., 1986, str. 145.
15. R. N. Danker hovoří o tom, že se v případě Višnu jednalo o povýšení původního božstva úrodnosti na sluneční božstvo opěvované ve védách, které se později dostalo do čela hinduistického pantheonu jako součást *trimúrti* (viz poznámka 20) - Brahma-Višnu-Šiva; viz tamt., str. 146.
16. A. Ludwig: ÜBER DIE MYTHOLOGISCHE GRUNDLAGE DES MAHABHARATA, Věstník Královské České Společnosti Nauk č. X, 1895, in V. Lesný, str. 2. Názor o nehistoričnosti Kršny zastává i V. Lesný, který v této souvislosti zmíňuje J. Keitha, jenž v pověsti o Kršnovi viděl myticky popis boje jara (Kršna v roli božstva vegetace) se zimou (Kansa) a jeho vítězství. Potíže s touto postavou pak Keith vidí právě v pozdějším splynutí lidového božstva s Višnuem. V. Lesný, str. 3.
17. Názory na dobu vzniku Bhagavadgity se různí. Např. R. G. Bhandarkar ji datuje do 4. století př. Kr., S. Radhakrišnan do konce do 5. století př. Kr. (obojí S. Radhakrišnan, 1961, str. 514), M. Eliade a I. P. Culianu (1993, str. 85) zase do 2. století po Kr.
18. Do češtiny byla Bhagavadgita přeložena desetkrát, přičemž vlastní překlad z originálu je pouze od J. Filipského a J. Vacka (Praha, 1976) a od S. Kostice (Santos, Praha 1998). Citace z Gity v této knize jsou z překladu Filipského a Vacka.
19. Badatelé se nedokáží shodnout v tom, jaký je vztah mezi těmito dvěma rovinami. Např. podle německého indologa R. Garbeho původní vrstva (cca 200 př. Kr.) zdůrazňuje osobní charakter nejvyšší

skutečnosti, a pak (do 200 po Kr.) bylo dílo přepracováno v neosobním duchu. Častější je však názor, že původní impersonalistický spis byl později přizpůsoben Kršnovu kultu. Nicméně mnozí vidí v Gítě dvě rovnocenné vrstvy, které zde existují neproblematicky vedle sebe; viz S. Radhakrišnan, 1961, str. 517.

20. Neosobní princip *brahman* obsahuje i osobní složky, tak je vhodnější chápát jej spíše jako „nadosobní“ (K. Werner, 1996, str. 18). Tyto složky jsou však podle tohoto přístupu nižší. Tento proud hinduismu hovoří o třech hlavních osobních projevech *brahman*: stvořitel Brahma, udržovatel Višnu a ničitel Šiva. Tito tři bohové tvoří jakousi božskou trojici (*trimúrti*). Toto je vlastně hlavní proud hinduismu (tzv. hinduismus bráhmanický). Proud, které si zvolily jednoho z těchto bohů nejen za nejvyššího, ale jediného, jako je tomu u višnuismu, jsou potom také někdy chápány jako „sektářské“ (viz: tamtéž, str. 165; 185).

21. citováno dle: W. N. Spink: THE ELABORATION OF THE MYTH, in D. R. Godine, 1982, str. 118.

22. citováno dle: D. Zbavitel a kol., 1986, str. 325.

23. S. Radhakrišnan, 1962, str. 705.

24. B. S. Prabhupáda, 1976, str. 36.

25. B. S. Prabhupáda, 1990, str. 151.

26. Proto nevidím jako opodstatněnou výtku L. Shingga (1987, str. 85), že Prabhupádův výklad je v rozporu se zdůrazňovaným doslovným chápáním písem (viz např. esej Snadná cesta na jiné planety, in B. S. Prabhupáda, 1993).

27. *Átman* je jeden ze základních pojmu upanišadové literatury; označuje lidskou duši, která je totožná s nejvyšší skutečností *brahman*.

28. citováno dle: D. Zbavitel, 1986, str. 189.

29. S. Radhakrišnan, 1961, str. 483.

30. přel. V. Miltner, 1994, str. 183.

31. V. Lesný, str. 36-37.

32. D. Zbavitel, 1983, str. 29; B. N. Goswamy a A. L. Dallapiccola (Brijinder N. Goswamy, Anna L. Dallapiccola: Vision of the Dark Lord, in D. R. Godine, 1982, str. 11.) chápou zprávu o tažení Alexandra Velikého do Indie (327-325), v níž je zmínka o indické obdobě Dionýsia, také jako nejstarší zprávu o Kršnovi.

33. S. Rosen, 1991, str. 12 - 15.

34. O počátcích tohoto monoteistického hnutí toho není mnoho známo. Jedni poukazují na jeho neárijské kořeny (např. R. Garbe, viz: S. Radhakrišnan, 1961, str. 477). Druhým názorem je, že jeho původ je ve vědách, kde hrál určitou roli bůh Bhaga. Toto jméno postupně začalo znamenat dobrotvost, přičemž bůh, který dobrotvosti vládl, byl nazván *Bhagavátem* (*Bhagavánum*).

35. S. Radhakrišnan, 1962, str. 687.

36. R. Garbe se domnívá, že na počátku bhágavatského náboženství stojí člověk Kršna, který hlásal víru v jediného Boha - Vásudéva, přičemž později byl sám zbožštěn a s Vásudévou ztotožněn. Dále Garbe zdůrazňuje protivédskou povahu bhágavatismu, který byl až později - asi od 300 př. Kr. - bráhmanizován tím, že byl Vásudéva ztotožněn s Višnuem. (viz. S. Radhakrišnan, 1961, str. 482).

37. tamt., str. 477.

38. K. Goswamy: THE RITUAL, in D. R. Godine, 1982, str. 139.

39. S. Dasgupta, 1969, str. 113 - 114, 124.

40. tamt., str. 125.

41. srv. B. S. Prabhupáda, 1976, str. 243.

42. Caitanya: SRI SIKSASTAKA, 1990, str. 39, verš 4.; in B. S. Prabhupáda, 1976, str. 25; Šrímad Bhágavatam (úvod), 1992, str. 33.

43. B. G. Ray, 1965, str. 67.

44. srv. B. S. Prabhupáda, 1985, str. 95 - 96.

45. B. S. Prabhupáda, 1976, str. 18.

46. S. Radhakrišnan, 1962, str. 707.

47. Džaganáth („pán světa“) - původně předárijský bůh - je jedno z Kršnových jmen, resp. jeden z Kršnových aspektů, uctíváný především v Purí.

48. *gósvámi* - „pán krav“, „pán smyslů“, titul duchovního učitele v bengálském višnuismu.

49. A. Entwistle: SRI CAITANYA TOUR OF VRAJA, in S. Rosen, 1992, str. 192.

50. srv. např. B. S. Prabhupáda, 1976, str. 179 - 187.

51. O indické filosofii se český čtenář může nejvíce dozvědět ze dvou svazků INDICKÉ FOLOZOFIE od indického filosofa a politika Sarvepallihho Radhakrišnana; dále je přístupná kniha od Egona Bondyho (viz bibliografii). O Čaitanově metafyzické pozici píše Šrivatsa Gósvámi: ACINTYA BHEDABHEDA, in S. Rosen, 1992.

52. B. S. Prabhupáda, 1976, str. 253 - 265.

53. Nemůžeme říci, jako to činí například Alan Barth (1980, str. 132.), že se Čaitanya sám výslovně prohlašoval za vtělení Kršny. Můžeme se dočíst, že si odmítal udělovat pocity jako Bohu. Náš největší znalec bengálské kultury Dušan Zbavitel (D. Zbavitel a kol., 1986, str. 9) dokonce zastává názor, že z dobových životopisů je zřejmé, že také explicitně odmítal, že by *avatárem* byl.

54. Bhágavatapurána XI,5,32; *trisákrśnam* jeho žáci nepřekládali jako „nebude černý (jako Kršna)“ ale jako „zářící (jako zlato)“.

55. INTERVIEW WITH SHRIVATSA GOSWAMI, in S. J. Gelberg, 1983, str. 220.

56. Jinak je v gaudijském višnuismu za „přirozený komentář“ Védantasútry považována Bhágavatapurána.

57. K diskusi o pravdivosti tohoto seznamu viz W. Deadwyler: THE SAMPRADAYA OF SRI CAITANYA, in S. Rosen 1992, str. 132.

58. více S. Dasgupta, 1969, str. 115.

59. citováno dle: B. G. Ray, 1965, str. 59.

60. C. Brooks, 1989, GAUDIYA VAISNAVISM IN MODERN WORLD, in S. Rosen 1992, str. 149.

61. C. Brooks, 1989, str. 84.

62. Lotos (*padma*) hraje významnou úlohu v hinduistické mytologii. Symbolizuje božství, krásu, čistotu a svatost. Často se hovoří o lotosových očích a nohou bohů, světců nebo duchovních učitelů.

63. Kánu - jedno z Kršnových jmen, jímž se oslovuje jako „překrásný mládenec“.

64. S. B. Thakur, str. 13.

65. C. Brooks (1989, str. 87) se zmiňuje o pochybnostech, zda k tomuto zasvěcení skutečně došlo. Ty však možná vznikly zaměněním dvou událostí - zasvěcení do višnuismu a pozdější přijetí *sannjásinského* stavu, které by pak bylo tím, jež se událo „nepřímo“ - před obrazem duchovního učitele. Nicméně Brooks v této souvislosti uvádí skutečnost, že pro nejistotu o neporušitelnosti učednické posloupnosti někteří členové ISKCONu, kteří přišli do Indie, hnuli opouštějí a přijímají zasvěcení mimo tradici Gaudija mathu.

66. Např. Albrecht Weber zastával názor, že kasty jsou základní institucí hinduismu a že bez nich není možné si toto náboženství vůbec představit. Viz C. Brooks, 1989, str. 68.

67. D. Zbavitel, 1993, str. 85.

68. INTERVIEW WITH SHRIWATSA GOSWAMI, in S. J. Gelberg, 1983, str. 240.

69. C. Brooks: GAUDIYA VAISNAVISM IN MODERN WORLD, in S. Rosen, 1992, str. 159.

70. P. Dásadhikáři, S. Déví, in Dotek 3/96, str. 3.

71. svr. B. S. Góvinda in B. R. Šridhar, B. S. Góvinda, 1993, str. 78 - 80.

72. *Páda* znamená v sanskrtu nohy a *prabhu* mistr, pán. *Prabhupáda* tedy znamená: „ten, u jehož nohou je mnoho pánů“, nebo „ten, který se vždy nachází u (lotosových) nohou nejvyššího Pána“. Srv. Satsvarúp dás Góswami, 1985, str. 154.

73. Satsvarúp dás Góswami, 1985, str. 37.

74. B. S. Prabhupáda, 1985, str. 145.

75. B. S. Prabhupáda, 1985, str. 154.

76. B. S. Prabhupáda, 1985, str. 139.

77. Satsvarúp dás Góswami, 1985, str. 70.

78. tamt.

79. Satsvarúp dás Gósvami, 1985, str. 70 - 71.

80. V češtině vyšel v nakladatelství Lotos rozhovor oddaných se členy skupiny Beatles v brožuře nazvané „Zpívejte Haré Kršna a budete šťastní“.

81. O přijetí hnuti Haré Kršna v Indii viz: C. Brooks, 1989.

82. L. Shinn, 1987, str. 49

83. více tamt., str. 58

84. BHAKTI-YOGA, 1995, str. 21.

85. tamt., str. 8.

86. tamt., str. 13.

87. více viz L. Shinn, 1987, str. 45.

88. MÝTUS O NEVINNÝCH LIDECH, in Návrat k Bohu 1/90, str. 14.

89. tamt.

90. BHAKTI-YOGA, 1995, str. 14.

91. Satsvarúp dás Góswami, in Návrat k Bohu č. 3/1990, str. 18.

92. B. S. Prabhupáda, komentář k Bh. 4,29,4.

93. B. S. Prabhupáda, 1985, str.217.

94. BHAKTI-YOGA, 1995, str. 35.

95. tamt., str. 37.

96. viz I. Rychtářová, 1998, str. 27.

97. tamt., str. 36.

98. svr. Kundalí dásá, str. 119.

99. svr. tamt., str. 122 - 124.

100. Kundalí; veřejná beseda se členy Společnosti pro studium sekt a nových náboženských směrů 27. 8. 1998 v Praze.

101. viz např. E. Brunner, 1938, str. 82 - 84; svr. str. 14.

102. V posvátných textech nalezl Madhva oporu pro toto své učení už v upanišádách, kde se píše, že *Átman* (anglicky *Self*, individuální já totožné s nejvyšší skutečností - *brahman*) „*nemůže být získán skrze védy, ani porozuměním, ani mnohým studiem. Ten, koho si Átman vyvolí, může Átman získat.*“ (Katha-upanišada I,2,23; THE SACRED BOOKS OF THE EAST XV., str. 11). Existuje však ještě jedno možné čtení tohoto místa, to tříž že *Átman* „*nelze poznat studiem svatých písem, ani jemností intelektu, ba ani učením. Pozná je však ten, kdo po něm touží.*“ (Upanišady, 1990, str. 18); viz H. Glasenapp, 1923, str. 99 - 101.

103. S ohledem německého ekumenického teologa Hanse Künga (1997, str. 135), který přirovnává protestantismus k bhaktickému hnutí a jeho *bhaktimáře* a násilně pak katolický pohled ke *karmamáře*, tedy k cestě činů, a pravoslavné křesťanství k cestě poznání, *džňánamáře*, nemohu souhlasit. Pokud bychom skutečně museli činit přirovnání, tak bychom snad mohli říci, že těmto dvěma posledním *márgám* by v určitém smyslu odpovídaly ortodoxní církvi zavržené hereze pelagianismu a gnosticismu.

104. Kunadalí dásá, str. 164.

105. „*Ke všem bytostem jsem stejný, nikdo mi není milý ani odpudivý. Ti však, kdo se mi s láskou oddávají, trvají ve mně a já v nich. Dákönce i človeka naveskrz zkaženého, je-li mi oddán a neoddává se ničemu jinému, je třeba počítat mezi spravedlivé, neboť se správně rozhodl.*“

106. citováno dle: R. Otto, 1930, str. 67.

107. Křesťanský pojem víra bývá někdy rozdělován na dvě složky: 1) víra jakožto věroučná výpověď o tom, v co se věří. 2) víra jakožto důvěra, tedy komu se věří. První složce by odpovídala sanskrtský pojem *śraddhā*, druhé právě *bhakti*.

108. svr. R. Otto, 1930, str. 38. Povšimněme si jedné zajímavé skutečnosti. Obou-směrný významový charakter sanskrtského slova *bhakti*, o němž byla řeč výše, nám může připomenout hebrejské *chesed*, které ve Starém zákoně označuje jak Boží lásku k člověku, jeho milosrdenství, tak i lidský vztah k Bohu - oddanost, zbožnost.

109. R. Otto, 1930, str. 11.

110. Rámánudžův komentář k Bhagavadgítě, in Bhagavadgita, 1976, str. 101.

111. svr. S. Radhakrišnan, 1962, str. 688.

112. Čaitanja-čaritamrta, Madhja-lila 15, 166 - 169; svr. Krishna, 1997, 141 - 142, Satjarádža dásá - A. Hart, 1989, str. 80.

113. viz např. H. M. Pope, 1977, str. 85 - 89.

114. viz např. V. Bogner, in Starý zákon, 1978, str. 206.

115. M. Eliade, 1998, str. 105.

116. O. Clément, 1997, str. 124.

117. viz např. R. Hummel, 1997, str. 105 - 109.

118. viz např. K. Werner, 1995, str. 147 - 149; 182 - 185.

119. především Satjarádža dásá Adhikáří (publikující i pod občanským jménem Steven Rosen) a Tamal Krishna Gosvámi; viz. bibliografii.

120. B. S. Prabhupáda, 1992 ^b, str. 1548 - 1550. Není známa žádná papežova odpověď na tento dopis.

121. např. Satjarádža dásá - A. Hart, 1989, str. 48.

122. Z. Vojtíšek, 1998, str. 47 - 49.

123. J. Keden, 1990, str. 80 - 82.

124. G. J. Larson, 1995, str. 137.

Slovníček

abhišék - obřadné koupání božstev

áčarja - „učitel“, vůdčí osobnost v náboženském (hinduistickém i buddhistickém) hnutí; zakladatel školy či tradice

alvárové - „ztracení v Bohu“ (tamilsky), hnutí bhaktických světců na jihu Indie (7. - 10. století po Kr.), proslavení svými duchovními písňemi

árati - bohoslužba, obřad uctívání božstev na oltáři

asura - Boží nepřítel, démon

ášram - 1. životní stádium či stav. Jsou čtyři stavy, v nichž oddaný muž slouží Bohu: *brahmačárín* (žák žijící v celibátu), *grhastha* (hospodář starající se o rodinu), *vánaprastha* (muž, který se začíná věnovat především duchovnímu životu meditací a četbou svatých knih, ale stále zůstává se svou manželkou), *sannjásin* (asketa)

- 2. místo, kde žije komunita

átma(n) - zvratné zájmeno „se“ nebo „sebe“ (německé *selbst*, anglické *self*); vnitřní já, duše. Ústřední pojem *upanišad*, jejichž základní výpovědí je, že toto *átman* je totožné s *brahman*

avatár - „sestoupení“, pozemská manifestace bohů či Boha

bhadžan - duchovní píseň opěvující boha (či Boha) a jeho činnosti

Bhagaván, Bhagavát - vznešný, Bůh; odvozené od stejného kořene jako *bhakti* (*bhadž* - sdílet)

bhakta - oddaný

bhaktimárga - cesta ke spásce skrze oddanost a lásku k Bohu

Brahma - v bráhmanském hinduismu bůh (*déva*) stvořitel, jeden ze tří bohů *trimúrti*. V monoteistické višnuistické teologii chápán jako polobůh; první stvořená bytost

brahma(n) - v bráhmanském hinduismu nejvyšší skutečnost či princip, světová duše, která má neosobní charakter, ale má i (řádově nižší) osobní projevy (bohové). V teistické višnuistické teologii je chápáno jako neosobní aspekt nejvyšší božské bytosti, tj. Višnua (resp. Kršny)

brahmačáří(n) - první ze čtyř *ášramů*, žák žijící v celibátu. V Gaudíja mathu a v hnutích na něj navazujících (tedy i Haré Kršna) je časté, že oddaný zůstává v tomto *ášramu* celý život nebo že rovnou přejde do stavu *sannjásina*

bráhman - kněz, příslušník nejvyšší - kněžské - *varny*

bráhmanský hinduismus - hlavní, i když různorodý proud hinduistického náboženství zdůrazňující rodové rozdělení společnosti na *varny* (kasty). Nejvyšší skutečnost je v jeho učení chápána jako neosobní síla, která má ovšem i osobní projevy (bohy)

čaitanja - vědomí; inteligence

dása (dásí) - „otrok“, služebník (služebnice) Boha; titul přidávaný ke jménu zasvěcených oddaných

dharma - světový řád, zákon; právo; povinnost; někdy se překládá i jako „náboženství“

dhóti - tradiční oblečení indických mužů; dlouhý pruh látky, který se omotává kolem těla

díkšá - zasvěcení (uvedení) do tradice

Džanmaštámí - svátek Kršnova narození (zjevení) na zemi

džapa - „opakování“, polohlasné opakování *manter* podle předepsaných pravidel

Gaura-púrnimá - svátek narození Šrí Čaitanji Maháprabhua

gópíe - pastýřky krav

Góvinda - „držitel krav“, jedno z Kršnových jmen

gósvámi(n) - „pán krav“ nebo „pán smyslů“ (tedy ten, kdo ovládá své smysly); titul šesti Čaitaniových společníků, kteří vypracovali nauku bengálského višnuismu. Později titul duchovního učitele v této tradici

guna - „provaz“, kvalita hmotné přírody; základní přírodní síly: *tamas* (temnota, nevědomost), *radžas* (aktivita, vášeň) a *sattva* (čistota, dobro); jde o Boží tvořivé energie, z nichž je složeno celé stvoření

guru - duchovní učitel

gurukula - „domov gurua“, škola pod dohledem duchovního učitele; komunity Haré Kršna provozují pod tímto názvem vlastní školy pro své děti

Hari - „táhnoucí“, jedno z Višnuových jmen

Harí ból! - „Zpívejte jméno 'Hari'!“, višnuistický pozdrav nebo zvolání

jóga - jeden z indických filosofických směrů; cesta ke spojení s nejvyšší skutečností (s Bohem)

kalijuga - „temný věk“, současné údobí lidských dějin charakteristické nejhļubším duchovním úpadkem. Má trvat 432 000 let a započala se v roce 3102 př. Kr. (bitva na *Kurukšetře*)

kalpa - „Brahmův den“, údobí světových dějin trvající 4 320 000 000 let (tj. tisíc *mahájug*)

Kánu - „překrásný mládenec“, jedno z Kršnových jmen

karma - „čin“, skutek, za který bude následovat odplata; nakupení takovýchto skutků z předchozího života (resp. minulých životů); zákon, podle něhož se každému vrátí to, co vykonal

kírtan - tanec se zpěvem oslavující Boží jméno

Kurukšétra - dějiště Bhagavadgity; pole kde se utkaly zneprátněny rody Pánduovců a Kuruovců

Madhava - „sladký“, „svěží“, jedno z Kršnových jmen

mája - „iluze“, ve višnuistické terminologii tvořivá moc (energie) Višnua (resp. Kršny); pod jejím vlivem propadají lidské bytosti klamu a nedokáží správně nazírat na skutečnost

mahájuga - „velký věk“, období světových dějin trvající 4 320 000 let; skládá se ze čtyř věků, které se liší různým stupněm duchovní úrovně. V době pozemského života Kršny se započal věk nejupadlejší (*kalijuga*)

mantra - „nástroj mysli“, zvuková či slovní formule určená k častému opakování (*džapa*); prostředek pro ovládání mysli a komunikaci s vyšší (transcedentní) skutečností. V různých proudech hinduismu i buddhismu hraje jinou roli. V teistickém višnuismu má charakter modlitby

Manuové - boholidští vládcové (patriarchové) jednotlivých údobí, zvaných *manvantary*

manvantara - údoba světových dějin; podle jedné tradice je totožná s *mahájugou* (4 320 000 let), podle jiné je to čtrnáctina jednoho „Brahmova dne“ (*kalpy*; 308 571 428 let). Každá má svého patriarchu (*Manua*), který je zároveň prvním člověkem na počátku tohoto údobí

matádží - maminka, titul oddaných žen

math - mnišská či misijní společnost

mókša - konečné vysvobození z koloběhu převtělování, cíl duchovního života hinduisty

múrti - kultovní obraz nebo soška boha (Boha), božstvo

Nanda - Kršnův nevlastní otec

Nárájana - „pohybující se po vodách“, ve višnuistických představách jedna z manifestací Višnua (Kršny); znázorňován jako modré čtyřruké božstvo plující po klidných kosmických vodách

Nitáj - Nitjánanda, Čaitanjův společník

pádajátra - pouť v čele s božstvy, procesí

padma - lotos, častý symbol božství, krásy a čistoty

Panča-tattva - „pět podob Pána“, hlavní obrázek na oltáři čaitaniovského višnuismu, vyobrazení Šrí Čaitanji Maháprabhua s jeho čtyřmi společníky

parakíja-rasa - milostný vztah mezi mužem a vdanou ženou; k němu je připodobňován nejdokonalejší vztah člověka ke Kršnovi

parampará - „posloupnost“, přenášení duchovní nauky *z gurua* na žáka

prabhu - pán, oslovení mužských oddaných

prasáda - nezasloužený Boží dar, milost

prasádam - obětovaný pokrm přijímaný jako „Boží dar“

púdžá - bohoslužba, rituální uctívání

purány - „starobylosti“ (vyprávění o tom, co se stalo před dávnými věky), nejmladší vrstva hinduistické svaté literatury. Pro uctíváče Kršny je nejvýznamnější Bhágavatapurána (Šrímad Bhágavatam)

Ráma - 1. hrdina eposu Rámájana, jeden z Višnuových (resp. Kršnových) avatárů
 - 2. Kršnův bratr (Balaráma)

rasa - láskyplný vztah, náklonnost; významný pojem bhaktické poezie, jejímž úkolem je vzbudit ve čtenáři emotivní vztah k Bohu

rásá-líla - Kršnův milostný tanec s vrndávanskými gópíemi

ritvik - pojem označující zasvěcení „v zastoupení“. Oddaný přijímá *díkšu* ne přímo od duchovního učitele, ale od někoho, kdo jím byl pověřen; hnutí, které odmítá autoritu ISKCONských *guruů* a učí, že Prabhupáda nadále zůstává jediným duchovním učitelem v jím založené tradici a zasvěcení je možné přijímat pouze v jeho jménu

sádhu - svatý muž

sahadža - „při zrození“, „přirozenost“, termín hnutí sahadžíja, vyzvihující vrozené sklony (zvl. sexualitu) jako součást přirozenosti či podstaty lidského života

sampradája - tradice opírající se o předávání nauky od *gurua* žákům (*parampará*)

samsára - koloběh převtělování

sanátana dharma - „věčný zákon“, „věčné náboženství“, vnitřní podstata každé živé bytosti; v bhaktickém višnuismu je touto „věčnou povinností“ služba Bohu. Úkolem každé náboženské povinnosti je pomoci každému jednotlivci tuto jeho přirozenost realizovat

sankírtan - 1. skupinové oslavování Božího jména tancem a zpěvem.
 - 2. ve slovníku příslušníků hnutí Haré Kršna také pouliční prodej knih

sannjásin - muž žijící v posledním stádiu - *ášramu*; asketa

sári - tradiční oděv indických žen - pruh látky, který se upevní v pase a potom omotá kolem těla

šaktismus - kult bohyně Šaktí (Déví)

šikha - pramen vlasů na temeni mužských vyznavačů višnuismu

Šrí - 1. bohyně krásy a štěstí ztotožněná s Višnuovou chotí Lakšmí.
 - 2. čestný titul před jménem bohů i významných osobnosti

tilak(a) - barevný jíl, jímž si stoupenci různých hinduistických proudů činí znamení na těle

trimúrti - v bráhmanském hinduismu trojice tří osobních projevů neosobního *brahman*: stvořitel Brahma, udržovatel Višnu a ničitel Šiva. Višnuismus ctí jako Boha pouze Višnua, Šiva a Brahma jsou jen polobozi (tedy stvořené bytosti)

upanišady - rozsáhlý soubor posvátných textů hinduismu. Narozdíl od starších *véd* nevidí podstatu náboženského života v rituálech ale v meditaci, jež vede k poznání, že já (*átman*) každého jednotlivce je totožné s nejvyšší skutečností (*brahman*)

vaišnava - uctíváč Višnua, višnuista

varna - kasta; tradiční indická společnost se dělí na čtyři základní společenské třídy: *bráhmani* (kněží, vzdělanci), *kšatrijové* (vládcové, válečníci), *vaišjové* (obchodníci, zemědělci), *šúdrové* (dělníci)

Vasudéva - Kršnův otec

Vásudéva - „syn Vasudévy“; Božská postava ztotožňovaná s Kršnou

Váju - védský bůh větru, uctívaný jako „dech bohů“, tedy jako vládce životní síly
védy - nejstarší posvátné texty hinduismu, čtyři sbírky (Rg, Sáma, Adžur, Atharva)

obsahující především hymny a návody k rituálům

vjúhy - nebeské manifestace Višnua

Literatura

Barth, Alan: RELIGIONS OF INDIA, New Delhi: S. Chard, 1980.

BHAKTI-YOGA, Praha: ISKCON, 1995.

BHAGAVADGÍTA, přel. Jan Filipský a Jaroslav Vacek, Praha: Odeon, 1976.

Bondy, Egon: POZNÁMKY K DĚJINÁM FILOZOFIE I. - INDICKÁ FILOZOFIE, Praha: Vokno, 1991.

Brooks, R. Charles: THE HARE KRISHNAS IN INDIA, Princeton: Princeton University Press, 1989.

Brunner, Emil: VĚŘÍM, Praha: YMCA, 1938.

Caitanya: SRI SIKSASTAKA. EIGHT BEAUTIFUL INSTRUCTIONS, Bombay: Harmonist Publications Hare Krishna Printers, 1990.

Clément, Olivier: VTĚLENÍ NEBO PŘEVTELOVÁNÍ?, in Pravoslavný kalendář 1998, Olomouc 1997.

Dasgupta, Shashibhusan: OBSCURE RELIGIOUS CULTS, Kalkata: Firma K. L. Mukhopadhyay, 1969.

Eliade, Mircea - Culianu, P. Ionan: SLOVNÍK NÁBOŽENSTVÍ, Praha: Československý spisovatel, 1993.

Eliade, Mircea: DĚJINY NÁBOŽENSKÉHO MYŠLENÍ III, Praha: Oikuméné, 1998.

Enroth, Ronald, a kol.: PRŮVODCE SEKTAMI A NOVÝMI NÁBOŽENSTVÍMI, Praha: Návrat domů, 1994.

Gelberg, J. Steven (ed.): HARE KRISHNA, HARE KRISHNA, New York: Grove Press, 1983.

Glazenapp, Helmuth von: MADHVA'S PHILOSOPHIE DES VISHNU GLAUBENS, Bonn und Leipzig: Kurt Schroeder Verlag, 1923.

Godine, R. David (ed.): KRISHNA - THE DIVINE LOVER, Boston: DGR, 1982.

Hummel, Reinhart: REINKARNACE. VÍRA V PŘEVTELOVÁNÍ A VÍRA KŘESTANŮ, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997.

Keden, Joachim: TAKZVANÉ MLÁDEŽNICKÉ SEKTY A OKULTNÁ VLNA, Bratislava: Lúč, 1990.

Kundalí dásá: NEKTÁR ROZLIŠOVANIA. POJEDNÁNÍ O TROCH KVALITÁCH HMOTNEJ PRÍRODY, mísťo a rok neuvedený.

Küng, Hans - Stietencron, Heinrich von: KŘESŤANSTVÍ A HINDUISMUS, Praha: Vyšehrad, 1997.

Larson, J. Gerald: INDIA'S AGONY OVER RELIGION, New York: State University of New York, 1995.

Lesný, Vincenc: POVĚST O KRŠNOVI V PURÁNECH, Praha: Věstník České Akademie císaře Fr. Josefa pro vědy, slovesnost a umění, roč. XXII, rok neuveden.

Miltner, Vladimír: KRIŠNA A OSM PEČETÍ, Praha: DharmaGaia, 1994.

Otto, Rudolf: INDIEN'S GNADENRELIGION UND DAS CHRISTENTUM, Gotha: Leopold Klotz Verlag, 1930.

Paragatí, Dásádhikarí - Sunajana, Déví: SVÁMI B. R. ŠRÍDHARA, Praha: Dotek 3/96.

Pope, Marvin H.: SONG OF SONGS, New York: Doubleday, 1977.

PRABHUPÁDA, Praha: ISKCON, 1995.

Prabhupáda, Bhaktivédanta Svámi: KRŠNA - NEJVYŠŠÍ OSOBNOST BOŽSTVÍ I., BBT, 1990.

Prabhupáda, Bhaktivédanta Svámi: KRŠNA - NEJVYŠŠÍ OSOBNOST BOŽSTVÍ II., BBT, 1992^a.

Prabhupáda, Bhaktivédanta Svámi: NAUKA O SEBEREALIZACI, BBT, 1993.

Prabhupáda, Bhaktivédanta Svámi: ŠIKŠAMRATA, BBT, 1992^b.

Prabhupáda, Bhaktivédanta Svámi: VĚDECKÉ POZNÁNÍ DUŠE, BBT, 1985.

Prabhupáda, Bhaktivédanta Svámi: ZLATÝ AVATÁR, BBT, 1976.

Radhakrišnan, Sarvepalli: INDICKÁ FILOZOIE I., Praha: Česká akademie věd, 1961.

Radhakrišnan, Sarvepalli: INDICKÁ FILOZOFIE II., tamt., 1962.

Ray, B. Gopal: RELIGIOUS MOVEMENTS IN MODERN BENGAL, Santiniketan: Vishva - Bharati, 1965.

Rosen, Steven (ed.): VAISNAVISM, New York: Folk Books, 1992.

Rosen, Steven: VEDIC ARCHEOLOGY AND ASSORTED ESSAYS, New York: Folk Books, 1991.

Rychtářová, Iveta: HNUTÍ HARÉ KRŠNA, absolentská práce SPA v Praze 10, 1988.

THE SACRED BOOKS OF THE EAST, XV. The Upanishadas, přel. Max Müller, Oxford: The Clarendon Press, 1884.

Satsvarúp, dás Góswami: ŽIVOT ČISTÉHO ODDANÉHO, BBT, 1985.

Satsvarúp, dás Góswami: Člověk na Měsíci, in: Návrat k Bohu 1/1990, str. 14.

Šrídhár, B. Rakšaka - Góvinda, B. Sundar: ÚTĚCHA DOMOVA, Praha: Ambrosia, 1993.

ŠRÍMAD BHÁGAVATAM: I. zpěv (3 díly), do angličtiny přeložil, úvod a výklady napsal B. S. Prabhupáda, BBT, 1992.

ŠRÍMAD BHÁGAVATAM: X. Canto, do angličtiny přeložili a výklady napsali Hridayá-nanda dásá Goswami a kol., BBT, 1988.

Shinn, D. Larry: THE DARK LORD - CULT IMAGES AND THE HARE KRISHNAS IN AMERICA, Philadelphia: The Westminster Press, 1987.

STARÝ ZÁKON, překlad a komentář V. Bogner, Praha: ČKCH, 1978.

Thakur, Srila Bhaktivinode: THE SONGS, Vaisnava Institute for Higher Education, místo a rok neuvedeny.

UPANIŠADY, z angličtiny přeložil Petr Kadula, Praha: Inspirace, 1990.

Vavroušková, Stanislava: HARÉ KRIŠNA - DUCHOVNÍ CESTA A SOCIÁLNÍ VZDOR, Praha: Nový Orient 4/95.

Vojtíšek, Zdeněk: NETRADICNÍ NÁBOŽENSTVÍ U NÁS, Praha: Dingir, 1998.

Werner, Karel: MALÁ ENCYKLOPEDIE HINDUISMU, Brno: Atlantis, 1996.

Werner, Karel: NÁBOŽENSTVÍ JIŽNÍ A JIHOVÝCHODNÍ ASIE, Brno: Masarykova Universita, 1995.

Zbavitel, Dušan: HINDUISMUS A JEHO CESTY K DOKONALOSTI, Praha: Dharma-Gaia, 1993.

Zbavitel, Dušan, a kol.: BOHOVÉ S LOTOSOVÝMA OČIMA, Praha: Vyšehrad, 1986.

Zbavitel, Dušan, a kol: BOZI, BRÁHMANI, LIDÉ, Praha: Československá akademie věd, 1964.

Obsah

Úvod	5
1 Kdo je Kršna?	7
Kršna v indické náboženské literatuře	7
Teorie o postavě Kršny	10
Kršna, jak v něj věří višnuisté	12
2 Dějiny uctívání Kršny	16
Bhágavatské náboženství, višnuismus	16
Sampradájí - višnuistické školy	18
3 Višnuismus v Bengálsku	20
Náboženská situace v Čaitaniově Bengálsku	20
Čaitanja a jeho hnutí	21
Oživení hnutí v 19. století	28
4 Čaitanovo náboženství oslovuje moderní Západ	31
Bhaktivédanta Svámi Prabhupáda	32
ISKCON - Kršnovu náboženství na Západě se institucionalizuje	35
Způsob života v hnutí	37
Aktivity na veřejnosti	47
Haré Kršna v českých zemích	49
Čaitanja ano, Haré Kršna ne - oddání mimo ISKCON	51
5 Višnuismus a křesťanství	55
Nezasloužený dar spásy	55
Kříž versus milenecké obětí	57
Jedinost Boží	58
Duše, tělo, převtělování	59
Instituce	60
Náboženská praxe	61
Závěr	64
Poznámky	65
Slovníček	69
Literatura	74

Děti modrého boha
tradice a současnost hnutí Haré Kršna

Miloš Mrázek

Fotografie v příloze a na obálce Günter Bartoš
Typografie a sazba: Zdeněk Vojtíšek

Vydal: **DINGIR**, s.r.o.
Jankovcova 31, 170 00 Praha 7
1. vydání v roce 2000

Vytiskla tiskárna VS ČR, Praha 4